

АННА ЙОКАЇ

ДЕБЕТ-

КРЕДИТ

АННА ЙОКАЇ

ДЕБЕТ- КРЕДИТ

РОМАН

З угорської переклали
І. Мегела і М. Лембак

Київ
Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь»
1983

Учительница пения Ильдико и ревизор предприятия общественного питания Миклош полюбили друг друга, поженились и, казалось, могли бы создать счастливую семью. Но помехой тому стало различие их характеров, разный подход к решению ежедневных житейских вопросов. Психологический роман современной венгерской писательницы о жизни молодой супружеской четы поучителен для молодежи, в нем затрагиваются важные морально-этические проблемы.

Вони лежали на мальовничому косогорі. Ільдико спроння ногою торкнула сумку Міклоша, дзенькнули пляшки. Очі в обох заплющені, тіло ще гуде, притомність наче захопив вир літепла й невтримно поніс геть.

— Спиш? — спитав Міклош десь ніби зовсім зблизька. Він торкався шиї Ільдико, сонів носом; вона відчувала на своєму вусі його подих.

— Угу,— замуркотіла й, опутивши руку на біляве волосся Міклоша, притягла його голову до свого плеча.

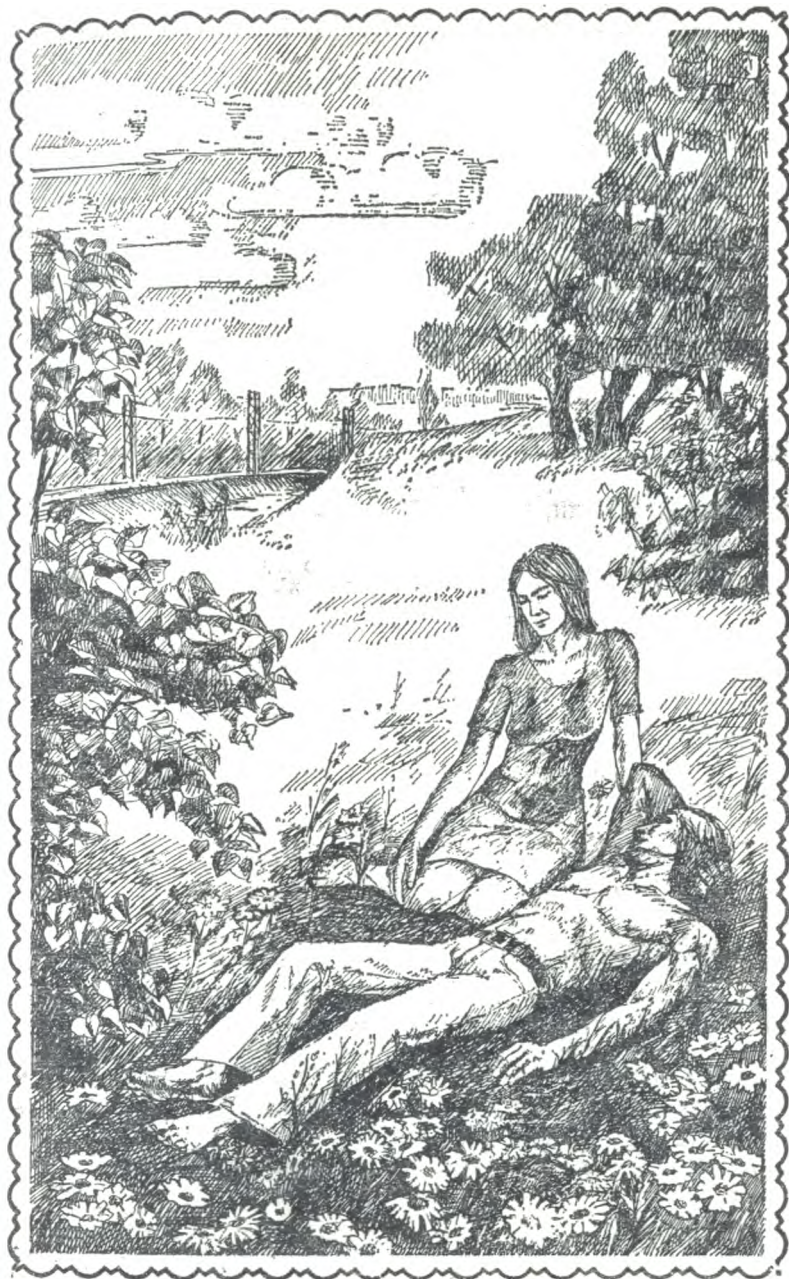
«Диво дивне, що Барон, о так-так, Барон, ось тут, під моєю долонею, а на моєму коліні ця його сильна, смаглява рука. Хто б подумав, що так буде того паскудного четвертого вересня. Директор запросив мене зустріти гостя — хтось прийшов з управління громадського харчування перевіряти якість страв. Ідіть лише ви, Ільдико, й край! На плечах у мене бекеша — у підвалі завжди зимно. Сміх, та й годі, на вікнах там решітка, бо хулігани одного разу плюнули в суп. І там, у тому підвалі, стояв хлопець, оцей самий хлопець, стояв біля бляшаної стойки із пробами страв, мензурками, пляшками,— в модній сорочці, без піджака, у вузьких джинсах, що облягали ось оці стегна. «Стрункий,— сказала Беатриса Мальмош,— хлопець хоч куди!» Видно, й не дурний. Тільки звідки в нього ця запальна мова, як у нерерослих підлітків, некультурна й зверхня водночас? Не поважає вчителів, так, ніби не ходив до школи, розумненький мій ведмедик. А послухати його мову: «Якби ти знала, яку юшку з агрусу вміє приготувати мій дядько!.. Терпіти не можу, коли мені дивляться в тарілку, яка вже тут їда...» «Ви що, барон?» — питаю. «Так, я барон»,— відповідає. Пізніше виявилось, що він не любить, коли це стає предметом кепкувань. Даремно я його тоді покинула, даремно поскаржилася директору, яких нам неотесаних молодиків присилають, нічого собі контролер. Можливо, не варто було брати отой виноград чотири дні перегодом у дев'ятому трамваї, але ж він так люб'язно пригощав, цей хлопець, лице його сяло, як сонце, і ці довгі вії... ці милі, довгі, ніби оксамитові вії...»

Міклош застогнав уві сні, і дівчина ще міцніше обійняла його.

«Спи лишень, спи... Відпочинь. Ти, прекрасний жеребчику. Прекрасний жеребчику — алітерація... Усі восьмикласниці оглядалися на нього, ні, справді, він таки розумник, цей хлопець. Як ведмедик, гострозубий, легковажний ведмедик. Вони пили шампанське в коктейль-барі «Яффа», і була хвилина, коли трохи не стався розрив, або ще тільки все почалося, хто його знає. «Що за Барон? У сорок четвертому вони подалися на захід, тікаючи від Салаші з підробленими документами. Існують і такі барони, ви вже не ображайтеся! Однобокі ваші історичні знання!» — «Ніколи мене не цікавила виняткова меншість, у мене своя думка про всю цю породу!»—«Вони були особливі обое!» — «Кожен трохи ідеалізує своїх батьків, чи не так?»

Так, мій любий, того вечора ворожнеча досягла свого апогею або, скажемо прямо, переросла в ненависть, а скінчилося все кущами на горі Жірош.

«Чи ба, як розкинулася, як сапає,— думав Міклош, торкаючись її ніжного тіла.— А яка ти була тверда, яка нещадна, черства, дарма що я розповів, як поцілила бомба в поїзд і як загинули батько й мати під Віднем... Оці скошені очі, вони світилися такою непевністю; і як я тебе, дівчино, не стер на порох, просто диво, вже тоді ти злостила мене, там, у їдальні, своєю драною бекешею, з якої стирчала твоя тонка шия. Я вже там бачив тебе на своїй ведмежій шкурі, атож, бачив там голеньку, бачив, як ти чхаєш, пищиш і боїшся і як тобі в рота набиваються ворсинки з ведмежої шкури... В трамваї ти взяла виноград і, притиснувши його до грудей, пішла. Тоді мені тебе було жаль, жаль. У барі ти витягла свою ошадну книжку, десять тисяч форинтів, десять тисяч, сказала, філер у філер... Старого Міклоша ти теж любитимеш, того, що мене виховав. Таких, як старий Міклош, більше нема, атож, нема, тобі цього не зрозуміти... Він міг би мене вивезти пізніше з допомогою Червоного Хреста до Швейцарії... Я бачив, як ти лежиш із вологими очима, з дикими вологими очима. Бессі завжди вибігає з-за «Експресу» назустріч і вечерю готує — після всього... Ось я привезу тобі врожай мого старого, такого винограду немає більш ніде... Ільдіко Шіткович, таке дурне ім'я, я дам тобі краще... Ця безглузда історія з баронством... Це було ще тоді, як я мав п'ять років, пригадую, як уві сні. Це як якась важка дитяча хвороба... Діти, діти, дивіться на пані вчительку, маленьку порцелянову статуетку...»

— Спи, мала. Чуеш?

— Поклади голову сюди.

«Не пустила до тебе, клята стара курка! Четвертий поверх, табличка з написом тушшо: «Артикуляція, сольфеджіо», на сходах темно, хоч в око стрель... Сердешна, а я думав, ти живеш у міщанському затишку... І ця тітка Турбуц на порозі... «Маю щастя бачити шановну матір?» — «Ще чого не вистачало, як ви смієте так ображати?» Вже недовго, маленька, тобі жити у неї на квартирі, в удовиці адвоката Оскара Турбуца. Спи, ти втомилася. Цікаво, що то за один, котрий був переді мною, але все одно, все одно. Ти прийшла, я ждав тебе під ворітьми, ти подала руку, і я не хотів тебе чіпати. Певно, аж до десятої ми ходили вулицею вгору — вниз, у гастрономі продавали тунців, і я прочитав оголошення, що їх можна купити, — разів із сто. Ти розповідала про свої книжки, моя дурненька, про те, що наперед усе розподілила, мовляв, дні людини обмежені, а шедеврів стільки, що вистачить не на одне життя, отож треба розподіляти час, і вона склала план на все своє життя... Сердешна, хто так викривив твою фантазію, хто прирік на таке безрадісне існування? Ну та зараз піде життя без розрахунків, гарне життя...»

Виснажився, а тепер, бач, як сопеш, ти, жаднюга. Два тижні я тебе не бачила після нашої останньої гулянки. Сміхота була з отим хором, ти причаївся за останньою партою, адже у нас усе можливе, будь-хто з чужих може зайти, тітка Кіш саме чистила надворі картоплю, та, на щастя, й діти затулили... пізніше ти реготав, мовляв, бачите, дівчата, який інспектор...»

«Тепер немає осліничка під твоїми ногами; ще й досі бачу, як на заняттях хору біжить отой банькатий відмінник, біжить поперед тебе з осліничком. Як гарно ти вимахувала своїми гарними руками там, перед дітьми, а потім пішла, пішла слідом за мною сюди, на гору, межі кущі. Старий Міклош полюбить тебе згодом; визнаю, визнаю все одно, хто був моїм попередником... Ти пішла зі мною, ти не з порцеляни...»

«Ти цілком скорився. Ти у мене тут весь, під долонею. Ти мені довірив усього себе, усе своє чудове, міцне тіло.

Твоєму неспокійному життю настав край, тепер буде порядок, порядок, чиста гармонія, ось подрімаєш, прокинешся,— і ми все обговоримо... «Горнутья одне до одного антиподи»,— так говорить мудрість... Зараз ми тільки на порозі сьайного майбутнього, так, майбутнє має бути лише сьайним. Можливо, нас засміють, але відступу вже немає, треба йти лише вперед і не думати, у всякому разі, зараз, зараз нічого не важить, крім того, що ти добрий».

Сон зморив їх одночасно, спали, наче сп'янілі від перемоги. Знявся легкий вітерець, Міклош підвівся, його сороквісімдесятисантиметрова постать високо піднялася над низькими кущами.

— Не хотів я закохуватись у тебе...

— Знайшов, коли про це згадати.— Ільдико пальцями перебігла по своєму жорсткому чорному волоссю і, схопившись за пасок хлопця, зіп'ялася на ноги. Ледве сягала до плеча Міклошу.

— Всі сміятимуться з нас. Всього сорок дев'ять кілограмів ваги й лице у мене, глянь, яке вузьке...

Міклош рукою взявся за гостре підборіддя Ільдико, довго розглядав веснянкуватий ніс, рішучу лінію губів, близько посажені, вперті очі.

— Від цього можна зсунутися з глузду.

— Ти велике теля,— сказала Ільдико і вчепилася за шию Міклоша.— І що я в тобі знайшла такого, хотіла б знати. А думала проминути. Ще в дитинстві зареклася: кохання геть!

Міклош посміхався, збираючи свої речі. Ільдико чистила одяг від пожовклого листя.

— Щастя, що сюди не'завертали туристи!

— Про що ти думала сьогодні вранці, куди я запрошую тебе? — спитав Міклош.

— Гадала, ти нарешті покажеш свого славнозвісного старого Міклоша. Ти був такий таємничий...

— Пора вже тобі поговорити з тіткою Турбуц: хай зніме свою лапу з клямки дверей.

— Звичайно,— мовила Ільдико й додала згодом, спускаючися з косогора,— і тоді ти познайомишся з Трудікою.

— А хто це Трудіка? Якась кішка?

Ільдико глянула на Міклоша з незрозумілою роздратованістю.

— Ні, не кішка. Моя молодша сестра.

— У тебе і сестра є? Гей, та з тебе треба все кішчани витягувати! Скільки їй років?

— Дванадцять.

— Доросла жінка. І вона теж отака собі свідомо порцелянова статуетка?

— Вища за мене,— сказала Ільдико. Вона схопилася рукою за горло, закашляла.— Невже застудилася?

— Що ти, в жовтні, у таку спеку? Двадцять вісім градусів! Невже тобі не було жарко?— Міклош схопив її попід пахви, і вони прискорили спуск із пагорба.

— Щоб оце так швидко застудитись!

— Я лише галявинку хотів показати. Хотів, щоб помилувалася.

— А я і помилувалась,— сказала Ільдико, комічно скрикнувши.— Грунтовно...

Міклош сповільнив крок, шия в нього почервоніла.

— Що сталося?— спитала Ільдико.— Ну, кажи!

— Ні, про це говорити не будемо. Адже це природно.

Ільдико зрозуміла і досить гучно зареготала.

— Мені двадцять п'ять літ. Та чи не подумав ти часом...

— Це не має жодного значення. Та про тебе я повірив би.— Міклош зупинився, допитливо глянув на дівчину.— Настільки жорстокою ти була до мене спочатку.

Ільдико зімкнула губи.

— Я ніколи не зважала на пересуди. Тепер я впала чи піднялася в твоїх очах?

— Я кохаю тебе,— Міклош поцілував дівчину і відразу чхнув.

— Бачиш, мені на це начхати. Зрештою, ще встигнемо набалакатися до наших вісімдесяти років...

— Не знаю,— мовила Ільдико, рушаючи,— чи не було б певніше порозмовляти ще перед тим.

— Можливо, краще, коли спочатку скаже своє слово тіло... Тоді й усе інше легше стане на свої місця. Закони тіла завжди ясні. Душі наші бувають отруєні. Так каже мій старий Міклош.

— Душа!— Ільдико здригнулася.— Душа! Це те слово, якого людина з витонченим смаком сьогодні уникає.

— Тобі треба познайомитися зі старим Міклошем.

— Звичайно, звичайно,— чемно хитнула головою Ільдико.— Це неминуче.

— Ти щиро його полюбиш.

— А чому ти такий певний?

— Бо я його люблю.

— Тоді, виходить, ти ненавидітимеш тих, кого я не-навиджу. Така нехитра формула?

Міклош мовчав.

— Ну та, зрештою, все буде гаразд,— мовив він на повороті й переніс Ільдико через каміння.— Можливо, нам у всьому таланитиме до кінця.

— А може, й справді треба звикнути до думки,— су-мирно сказала Ільдико,— що є хтось такий, хто гратиме мені на нервах.

— Гадаєш, мені легко? — запитав хлопець.— Знаєш, як я живу?

— Вільно,— зіронізувала Ільдико.

— Ось чому я взявся до того нікчемного ревізорства в управлінні громадського харчування. Можу ходити по крамницях та їдальнях коли заманеться.

— З пляшками, мензурками, пробами страв. Бачиш, як на мене, то це гидота з гидот.

— А мені гидко, коли ти вже о десятій ранку хочеш знати, що буде о сьомій вечора.— Міклош знову зупинився і, притягнувши до себе дівчину, поцілував.— І все-таки це — велике кохання. Кохання над коханнями.

— Який жах! І ти справді зі мною одружишся?

— Я леліятиму тебе, оберігатиму.— Міклош нахилився і поцілував дівчину.— Як нікого, розумієш?

— Милий,— Ільдико звелася навшпиньки.— Будь певен, я тебе не залишу самого. Милий.

Нараз вони шарахнулися. Назустріч їм рухався загігн піонерів, що раптом вигулькнув на стежку. Дівчатка ди-вилися на них із заздрістю, хлоп'ята зверхньо щось мугика-ли, натягнувши свої пілотки на лоба.

— Це не твої, випадком?

— Цього ще бракувало! У моїх екскурсія на завод у Дунауйвароші. За день, гадаю, вправляться.

Останні п'ятдесят метрів вони пробігли, скочили в ос-танній вагон електрички й, захекані, втислися на єдину вільну лаву. Міклош намагався якось дати раду ногам, а Ільдико сиділа в суворій позі, сховавши ноги під лаву.

— Пообіцяй, що не хрюкатимеш. Тобі двадцять вісім років, Міклоше. Ну ж бо, не хрюкай, чув?

— А кукурікнути можна?

— Не можна теж. Кукурікатимеш — піду звідси.

— Ну звичайно,— сказав Міклош.— Забороняє диплом.

- То добрий диплом.
- Тисяча сімсот на місяць.
- Але постійно. Не те що в тебе: то густо, то пусто.
- Кукуруіку...

Пасажири стали оглядатися, де той півень, Міклош пирскав від сміху. Ільдико спохмурніла, та що хлопець узяв її за руку, не злостилася. Удавала з себе ображену й зосереджено дивилась у вікно.

— Приїхали,— сказав Міклош.— Саме вчасно.

Ільдико рушила до дверей, виставивши лікті в обидва боки.

— Зачекай. Однаково — кінцева станція.

— Не люблю чекати.— Вона продерлася крізь натовп. Міклош із набитою сумкою не встигав за нею. Він зачekaв, поки вагон спорожнів, і вийшов останнім.

На пероні дівчини не побачив. Десь хвилину із п'ять вештався попід вагонами.

«Отак зіпсувати день,— думав у відчай.— Через таку дрібницю. Завтра зайду по неї, зачекаю перед школою».

— Ку-ку...— Ільдико вийшла з-за дерев'яного стовпа буфету.— Мені було цікаво знати, яке в тебе лице, коли ти мене шукаєш.

— Послухай,— мовив Міклош, обійнявши її за стан,— ми не гратимемось у лева й мишу. Таке може бути тільки в казці.

— Лев!— засміялась Ільдико і почала шарпати хлопця за вухо.— О, які в тебе оксамитні вуха! А я буду лисиця, добре?

— Лисиця, пхе, лисиця...

— Чому «пхе»? Тобі подобається більше миття, що вскакує в пастку, понадившись на кусник підсмаженої ковбаси?

— Лисиця — гидка, хитра тварина,— загорлав Міклош і, заламуючи руки, став посеред дороги.

Ільдико, взявши його за м'язиця, перевела через дорогу.

— Тихо. Не репетуй. На косогорі був (у гуморі, брикався) весь час.

Звівшись навшпильки, дівчина обхопила рукою голову Міклоша і притисла до таблички трамвайної зупинки.

— Бач, як я тебе кохаю, ведмедьку. Не зчиняй гармидеру.

Лице Міклоша пашіло. Він аж заціпенів, щосили сти-скаючи під пахвою пляшки.

— Мені треба йти до чотирнадцятого району, мушу,

йти. Але я все одно прийду. Ще сьогодні ввечері! Кудись відпровадь удовицю. І будь чемна, Ільдико. Чуєш? Будь чемна!

«Будь чемна,— думала Ільдико, вибираючи продукти до вечері в універсамі.— Та чи ж я не чемна?»

Вона хотіла взяти рису в чвертькілограмовій упаковці, але такого не знайшла, розфасували тільки по п'ятсот грамів. І какао по п'ятдесят грамів. Її починало брати зло.

Манна каша з какао. Це з'їсть і Трудіка. Ліфтом Ільдико не користувалася. Форинта жаль, а дати менше сором.

Трудіка сиділа на дивані й гоїдалася.

— Сервус,— привіталася Ільдико.— Ну, скажи й ти, скажи гарно: «Сервус».

Трудіка глянула на неї.

— Сервус,— мовила гучно, затинаючись.

Ільдико рушила до вікна, відчинила його. Нехай хоч трохи посвітлішає. На жаль, у таку пору сюди не заглядає сонце.

Ще три роки тому, коли почала працювати в школі, її відвідала Беатриса Мальмош.

— І справді, тут дуже затишно, колего,— сказала, хоча тоді ще не було ні люстри, ані килима, й стіни були геть обдерті.— Зніми лише оту дротяну сітку з вікна. Напевно, вона там через канарку—ці літні самітниці страшенно бояться, як би не вилетіла якась їхня Мандіка.

Насправді дротяну сітку Ільдико попросила повісити сама, її прилаштували бляхар із слюсарем. Тітка Турбуц дуже хвилювалася, що це псує загальну картину. Хай і так, зате менше було хвилювань за Трудіку, коли її доводилося залишати в кімнаті саму.

— Трудіко,— сказала Ільдико, старанно артикулюючи. Заходившись переодягатися, вона почистила щіткою сукню, зібрала в долоні травинки й викинула в холодну грубку.

— Трудіко, ти чуєш мене?

Трудіка перестала гоїдатися.

— Молодець,— вела далі задоволена Ільдико.— Увечері до нас прийде один дядько. Ти йому гарно вклонишся, а як він щось тобі принесе, подякуєш. Як Трудіка дякуватиме дядькові?

Трудіка всміхнулася.

— Гей,— підійшла до неї Ільдико і злегка, але рішуче стиснула за плече.— Як ти скажеш: «Дякую?..»

— Дя-ку-ю...— по складах вимовила Трудіка. З-під кошлатих брів сердито зиркнула на сестру.

Ільдико зітхнула. Звірила свій годинник з будильником. Пів на четверту. Обіду не буде, стане їй і бутерброда з ячнею та червоним перцем, що приніс Міклош.

— Ти сьогодні добре попоїла в школі? — запитала, маючи за свій обов'язок стежити за харчуванням малої.

«Тітка Турбуц на сьогодні обіцяла пральну машину. Якщо постаратися, можна впоратися о пів на шосту. О пів на сьому з'їдять манну кашу. «Увечері прийду...»

Хіба у Міклоша провести вечір? Перед сьомою — ні в якому разі. Після десятої і гадки хай не має, завтра вставати о шостій, вона не може працювати, не поспавши восьми годин».

— Що новенького вивчали сьогодні в школі, Трудіко? — Ільдико знову звернулася до дівчинки. Це запитання теж було обов'язковим щодня.

— Шість на сім, — відповіла Трудіка, і якесь зацікавлення майнуло в її очах. Вона підвелася з дивана і довго поправляла ножицями свій чубок на лобі.

— Шість на сім, дуже добре... Ну то скільки буде?

«А може, сьогодні не прати? Один раз можна порушити ритм. Єдиний раз. — Відчувала трохи поперек. — Десять літ — це стільки часу, що можна і не рахувати. Навіть не гадала, що Міклош зверне на неї увагу. Їй здавалося, що це з нею вперше. А то — ніщо. Оте, давнє».

— Шість на сім — це чотири і два. — Трудіка це число намалювала в повітрі.

— Не чотири і два, — виправила її Ільдико терпеливо. — Разом сорок два.

— Сорок два.

— От бачиш. Отже, скільки шість на сім?

— Чотири і два... — Трудіка задоволено відступила перед дзеркалом і, зачісуючи чубок своїми коротенькими пальцями, ще більше скуйовдила його.

Ільдико вийшла на кухню. Бувало, й сорок хвилин тривала ця наука. «У вас овече терпіння, серце, — казала тітка Турбуц, слухаючи інколи ці уроки. — Побачите, це вам винагородиться».

— Цілую ручки.

— Моє шануваннячко, серце. Гуляли, га? А вас прихопило сонечко.

— Так тому й бути, тітко Турбуц, сьогодні не пратиму. Нехай мокне один день у діжці!

— Нехай собі мокне, — весело підхопила тітка Тур-

буц.— Якого дідька без кінця прати? Немає ж чоловіка, щоб весь час підганяв. Бачте, я навіть і не готую нічого. Трохи шинки, чай... Лихо тому, хто не може порвати з умовностями...

— Сьогодні ввечері мене відвідає один мій знайомий,— квапливо кинула Ільдико.

— Ну нарешті,— захоплено мовила тітка Турбуц.— Скільки кажу: коси, косо, поки рбси... Я не та жінка, що... Справді, не та... Врешті-решт, ми з вами друзі. Чи не так? Отой високий, вродливий? Минулого разу я лише тому його відшила, бо гадала, що він Терчин якийсь там тее то як його...

— Що ви, тітко Турбуц, цьому хлопцеві двадцять вісім років!

— Ільдико, мовчу! Це ваша мати. Вам краще знати сердешну Терчі!

«Ні, таки пратиму,— раптом вирішила Ільдико.— Ніякого попуску».

Вона повернулася до кімнати, вийняла з шафи тубик з пастою для прання, дбайливо нігтем визначила половину. Трудіка бавилася із шнурком, намагаючися всилити його у вушко голки.

— Уколешся,— застерегла Ільдико.— То не нитка. Отут нитка, у цій коробці.— Оця, тоненька.

— Зна-ю,— тупнула Трудіка і, сидючи, підперла коліньми підборіддя.

У ванній кімнаті горіла лампочка на двадцять п'ять ват. Ільдико двічі прокрутила кожну річ у тій самій воді. Тим часом, поки машина стугоніла, вона присіла на ослінчик.

Якщо прийде, негайно буде по всьому. Досить одного погляду на Трудіку: одразу зникне бажання кохати. Директор півтора року тому заходив сюди,— «відвідини співробітника, вивчення умов життя, прошу красно»,— але й своєї чорної кави не допив, зиркне на Трудіку — й аж дух йому перехопить. Хоча він людина загартована: весь час серед стількох дітей. Щоправда, позачергово призначив на вищу посаду. «Зважаючи на ваш соціальний стан». І зразу ж додав великодушно: «І вашу сумлінну, самовіддану виховну діяльність!»

Ільдико згорда глянула на годинник. Вправилася на вісім хвилин раніше.

— Тіточко Турбуц,— крикнула на кухню,— я помию підлогу у ванній кімнаті, щоб вам не нахилитися.

— Хай бог віддячить тобі,— відгукнулася тітка Турбуц.— Хоч інколи мені здається, що бога немає.

Ільдико помастила руки цитринним кремом.

— Трудіко...

Трудіка знову стояла перед дзеркалом, на голові в неї височенний капелюшок — «горщик», який страшенно не подобається Міклошеві.

Махнувши на Трудіку рукою, Ільдико знову вийшла на кухню до тітки Турбуц. Заходилася готувати манну кашу.

— Маю тут одне чудове яблуко,— сказала тітка Турбуц і полізла нагору, ставши на кухонного стільця.— Та не для дівчини, з'їжте самі. Такий худющій не можна виходити заміж.

Ільдико усміхнулася і розділила яблуко навпіл.

— І чим же пригощатимете свого товариша? Не забудьте про це, Ільдико!

— О боже! Пригощати? А хіба що — так треба?

— Без принади не вполюєш птаха,— виголосила тітка Турбуц.— Так воно вже заведено. Ех, вчителько, вчителько, вчитись вам іще та вчитись...

— Коли так, я можу хутенько чогось купити...— погодилася Ільдико.

— Нікуди ви не підете! Крамничне — це, між іншим, не те. Піклування — ось що потрібно, аби відчув чоловік.

Ільдико студила манну кашу. Хоча б не прийшов, поки вона не нагодує Трудіки.

— Ну,— тітка Турбуц поляскала своїми пухкими долонями,— раз-два — і до кімнати... Зробіть лад дитині, щоб остаточно не відбити охоти тому сердешному хлопцеві. Ваше щастя, що я наважилася вчора приготувати останнє в цьому сезоні лечо... Після нього він пальчики оближе!

— Ой, тіточко Турбуц, ви янгол!

— Тут лише помідори та зелений перець списую на вас, з рештою не рахуватимемось. Та дивіться, не вибвчайте, що це не ви готували!

— Він же сучасний молодик.

— Ха-ха! Це вже довіртеся мені. Моему життєвому досвіду. У чоловіка шлунок не на останньому місці...— вона енергійно кинула сковорідку на стіл.

Ільдико похитала головою. Зайшла в кімнату, увімкнула світло, трохи прибрала.

— Трудіко, іди до мене,— сказала згодом і підійшла з тарілкою до дитини.— Смачненька страва.

Трудіка занурила палець у манну кашу й жадібно облизала.

— До-обре-е.

Ільдико сіла на край дивана. Трудіку з її п'ятдесятьма двома кілограмами посадила на коліна. Протягом багатьох років пробувала відучити дитину від звички їсти на колінах, але дарма. Та не хотіла їсти інакше.

Сьогодні вона здавалась особливо важкою. Ільдико аж кололо під шиєю. Але вона зціпила зуби і ложку за ложкою підносила до рота дитині. Після кожної з них чекала, поки Трудіка витре рот серветкою. Цьому дитину навчила Ільдико: всього п'ять місяців, як вдалося призвичаїти дитину, та тепер вона цієї звички не облишила б нізащо.

— Яблуко...

— Не хочу,— скривилася Трудіка.— Це не яблуко... Не яблуко.

— Та ні, яблуко... лише з двох половинок. Бачиш? — Ільдико стулила їх.— Червоне.

Трудіка хитнула головою. Потім взяла половинки і стала їх бити одна об одну, як б'ють мідними тарілками. Зі своєю здобиччю вона забралася під стіл.

— Килим... Обережно грайся на килимі...— зітхнула Ільдико і постелила на підлогу газету. Вчорашня. Тітка Турбуц одержує газети й після читання просуває їх під дверима до кімнати Ільдико.

Вона підійшла до вікна, сперлася на дротяну решітку. Кручених паничів би на цю решітку.

«Тітка Турбуц боїться Трудіки. Не візьме вона її до себе сьогодні ввечері. Яка б не була порядна, та що, коли боїться...»

Ну то й що,— подумала Ільдико з раптовою впертістю.— Це хіба сором? Мені треба соромитися? Втім, сьогодні ввечері і так не може нічого бути, адже допіру тільки... А проте,— подумала зразу ж, дивуючись самій собі,— не варто брехати. Я хочу цього знову. Добре це чи погано? Якби в мене була мати...»

В посвідченні її особи значиться: «Ім'я матері — Кегальмі Тереза». І немає хрестика перед прізвиськом. І все ж така нещадність: «Якби в мене була мати...»

З кухні запахотіло лечо. Ільдико з'їла свою порцію манної каші, винесла обидві тарілки, щоб помити їх під краном.

— Царствене...— цмокнула тітка Турбуц.— Рада, що нарешті і вам подобається один хлопець. Ільдико... а чи не піти мені до кіно?

Ільдико взяла її за плечі, обняла.

— При мені не треба соромитися. В мене їх, чоловіків, було троє.

— Найпевніше, нічого не буде... Але тоді муситимемо увесь вечір проводити з Трудікою, може б, ви взяли її до себе?

— Ільдїке, все, що хочете, тільки не це. Досить з тою дитиною побути десять хвилин... Її місце в клініці розумово відсталих, та хіба я можу вас умовити!

Дзвінок.

— Уже? — скрикнула Ільдїко перелякано-щасливо. — Ще тільки шоста година... — І швидко покрокувала до дверей, шепочучи:

— Труді, встань. І привітайся з дядечком! Чуєш? Будь чемною дівчинкою.

Велетенський букет троянд ледве вліз у двері.

— Що це? — спитала приголомшена Ільдїко. Та виїшло це в неї трохи грубувато.

— Сорок дев'ять штук, — сказав Міклош. — Стільки днів я тебе знаю. Лише сорок дев'ять.

Квіти він вклав дівчині в обійми, Ільдїко аж зникла за ними, одна колючка дрягнула шию.

— Куди їх покласти?

— До вази. До великої вази або в якесь відро, — дав він практичну пораду. — Відро теж згодиться.

Віднесли квіти до ванної кімнати. Там Міклош миттю угледів відро під умивальником.

— Поклади натомість ганчірку, — розпорядилася Ільдїко, — умивальник протікає.

Міклош наточив у відро води, обминаючи випрані речі, що стікали водою з обвислої мотузки.

— Будь ласка, — передав він повне відро за двері. По тому оглянув мотузку, підтягнув вище. — Ну от, так уже не звисатиме прямо на голову.

«Сорок дев'ять троянд у жовтні, — підраховувала Ільдїко. — Штука дванадцять форинтів. Це більше п'ятисот. Квартирна плата за два місяці.

— А ти й не рада? — Міклош витер руки носовиком. Він узяв з рук Ільдїко відро квітів. — Ось побачиш, як вони гарно стоятимуть у порожньому кутку...

Ільдїко мовчки відчинила двері до кімнати й пропустила хлопця вперед.

Міклош поставив відро на підлогу і став роздивлятися, де б для нього знайти відповідне місце.

З одного боку майже на всю стіну диван. Навпроти потрійна шафа й цеглиноподібна споруда, накрита ситце-

вим покривалом з єгипетськими візерунками, поруч дзеркало, перед ним низенький пуф, посередині кімнати стіл, а вже за ним, біля самого вікна, два стільці.

«Нікуди його й поставити, це відро,— думав він зніяковіло,— хіба що під стіл».

Міклош підняв скатертину.

— Стривай,— крикнула Ільдико, але Міклош уже встиг уклякнути й заглянути в обличчя Трудіки.

Ільдико схопила відро й винесла до передпокою. До кімнати повернулася не відразу.

— Ільдико, лечо вже готове,— прошепотіла тітка Турбуц крізь трішки прочинені кухонні двері.— Даю тарілки від сервізу...

Міклош сидів уже на дивані, коло нього Трудіка. Він замислено споглядав білий тюлевий бант, потім пов'язав його на голові дівчинки, трохи зсунувши його наперед.

— Зніми,— проказала Ільдико сердито.

— Зараз так модно,— виправдовувався Міклош.— Пробач...

Ільдико зняла бант, Трудіка неартикулярно рявкнула.

— Ось так. Кому не подобається, а кому... Вона з тобою постійно? На твоєму утриманні? — розпитував Міклош. Він запалив і заходився шукати попільничку. Ільдико підсунула йому картонку.

— Вона ж моя сестра.

— А мати?

— Довга історія...— Ільдико стала нервово поправляти зібгані панчохи дитини.

— На тебе покладали усе це? На твої кволі плечі? — Міклош узяв її за руки і посадив коло себе. На його лиці малювалося саме співчуття.

— Не жалій. Не витримують нерви, коли мене жаліють.

— Бідолаха... бідолашка ти моя...

— Я не звикла плакати.

— Ти утримуєш її сама?

— Чому? Я одержую грошову допомогу.

«Господи,— думав Міклош,— сорок дев'ять троянд у порожньому кутку...»

— Отака від самого народження?..— спитав він, глядячи спину дівчинки.

— Так. Але я доглядаю її лише з чотирирічного віку.

— Вісім років!

— Е, швидко пролетіли! — мовила Ільдико поспіхом.

Вивільнилася з обіймів, зірвалася на рівні.— Ти не думай, що марно... Трудіка, ти віталася з дядьком?

— Ці-лу-ю руч-ки...

— Вже й лічить.— Завагалася, чи спитати про шість на сім. Ні, краще хай уже Міклош.

— Иди сюди,— звелів Міклош і поцілував обидві руки Ільдико.— Гадав, що такого вже й на світі немає. Поминаючи старого Міклоша.

Від багатьох чула вже таке Ільдико. І Беатриса Мальмош мовила з уклоном: «Якби я була чоловіком, скидала б перед тобою капелюха». Однак від такого визнання не побільшає ні взуття, ні цитрини.

І ось вона вперше відчула вдячність.

«Таж не йде він. Не злякався. Може, вона не так то вже його й нажахала».

— Трудіко, дай дядечкові руку!

Ільдико спостерігала, як Трудіка наближається до хлопця, спостерігала за виразом Міклошевих очей.

Міклош узяв пальчики дитини з коротко підстриженими нігтями.

— Сервус. Ти любиш троянди?

«Не виказує огиди. Кохаю тебе, Міклоше, кохаю...» — правила Ільдико про себе.

— Трудіко... чуеш... тро-янда... квітка...

Міклош зробив пальцем знак зачекати, приніс відро з трояндами. Увімкнув під стелею світло. Потім підвів Трудіку до квітів і нагнув голову дівчинки до пелюсток. Трудіка спочатку відсахнулася, але за другим разом ніздрі в неї розширилися, і вона, обійнявши відро, вся потонула в трояндах.

— Тро-янда... тро-янда...

— Глядіть не поколіться,— попередив Міклош.— Як вона радіє!

«Далєбі,— думав він,— що б з нею було без мене? В'янення, певна смерть у сіряві доцільності...»

— А ти спритник,— шепотіла Ільдико.

«Ведмедько. Добродушний ведмедько з трояндами. Можна зараз бачити,— думала гордовито,— як то буває, коли хтось дужий. Чому це він повинен скніти сам, без друга, з такими скарбами?»

— Наполягаю на тому, щоб якнайшвидше влаштувати нашу справу...— виголосив Міклош.

— Але ж ця дитина,— сказала Ільдико, все ще обережно.

— Я визволю вас, мов дух із пляшки... Так і знай!

«Пляшка ця з усіма вигодами, вмістишся в ній і ти»,— думала Ільдико.

— А ще якби ми спрацювалися вдвох... Я хочу, щоб у нас були гарні дні, багато гарних днів, щоб на кожную годину року припадав спогад... Щоб час не минав без яскравих вражень..., розумієш? — провадив Міклош із щасливим хвилюванням.

Ільдико підбігла до шафи, миттю знайшла папір та олівець.

— Там, де ти мешкаєш, що воно за кімната?

— Більша за цю, вулиця Келенвельд, тринадцять...

— Комунальна чи піднайнята? — Ільдико накреслила на папері кілька ліній.

— Я господар квартири.

— Своя квартира? Чудово!

— Стій! Стій! Крамничне приміщення. Але світле.

— А? Крамничне приміщення...— зітхнула Ільдико, морщачи чоло.— Його не так легко можна буде обміняти.

— Перед ним садок... Я сам посадив, під одним деревом я посадив п'ять кущів пеларгонії. А платівки! У мене сила платівок, десь із двісті буде...

— Тобто як із двісті? Скільки точно?

— Точно? — Міклош замислився.— Яюсь я продав із них сто штук, але й так залишилося ще чимало.

— Як це так продав? Як можна те, що ти надбав, продавати? — запитала Ільдико, однак відразу ж вирішила перенести цю розмову на потім.— Давай складемо список, що є в тебе і що є в мене. Це по-перше.

Тітка Турбуц тихо постукала у двері.

— Зараз! Прошу тим часом покласти у духовку.

Міклош нюхнув повітря.

— Може, щось варила?

— Лечо,— одмахнулась Ільдико.— Пізніше повечереємо.

— Обожаю лечо.

— Добре. Отже?

— Що, отже?

Ільдико поклала олівець посередині аркуша. Згорнула руки на грудях, терпелива, як у школі, коли проводила урок співу в слабенькому класі.

— Інвентаризація...

Трудіка витягла одну троянду з відра, скропивши водою килим. Ільдико простягла ногу і потерла нею мокру пляму.

— У старого Міклоша саме досягають яблука «джо-

натан»... Завтра повеземо і її. Побуде там на повітрі. Ти уявлення не маєш, яке там повітря! Одна частина саду тягнеться вздовж крутосхилу...

— Власне, яка в тебе зарплатня? — урвала його Ільдико.

— Приблизно дві тисячі сто.

— Чистими?

Міклош замислився.

— Чистими. І премія...

Ільдико щось занотувала на папері.

— Не помремо з голоду, — усміхнувся Міклош. — Давай їсти лечо. Буде завжди стільки, щоб жити без турбот.

— Я люблю все з'ясувати наперед, — бубоніла Ільдико.

— Ось маєш п'ятсот форинтів, — Міклош невимушено сягнув до кишені жилетки і, не задумуючись, поклав на стіл п'ять сотенних. — Розпоряджайся. Може, якісь непередбачені борги... А тепер давай не псувати настрою. Востаннє їв лечо у старого Міклоша...

— Міклоше, — Ільдико відклала олівець, підсунула гроші під папір. — Міклоше, ти зважив? Ти зважив, на що йдеш?

Міклош по-дитячому зіщулився, стоячи в цій тісноті під'люстрою.

— Рахувати, обмірковувати? Ільдико!

— Гаразд. Потім я візьму це в свої руки.

— Переродження... — почав Міклош і, обнявши дівчину, забув доказати речення.

Обоє відчували лишень пахощі лечо та троянд.

Трудіка спокійно спала на килимі. Волосся спало їй на лице.

— Заходьте тим часом до мене. Вип'єте доброї кави.

Міклош потонув у бархатному фотелі.

Тітка Турбуц сунула йому в руки журнал «Театральне життя» за двадцять дев'ятий рік.

— Можете погортати. І в ті часи траплялися вродливі жінки, яким би неймовірним це не здавалося зараз... — Вона залишила двері трохи прочиненими, і в кімнаті запах-котіло праженою кавою.

Міклош відкинувся назад, роздивляючись хвилясту зачіску й тоненькі риски на місці брів у Міці Ерделі. Перегорнув ще кілька сторінок. Дівчата на першому балу з

серцевидними лицами. Граціозно складені під підборіддям руки. Які вони дрібні, всі в гладеньких сукнях, лиш подеколи з квітками на паску. Якби не жорстке волосся, Ільдико теж могла б стати поміж них.

Кімната тітки Турбуц йому подобалася — сервант, широке мідне ліжко зі скляними кулями.

— Тітка Турбуц — добра душа, — любила казати Ільдико, — але провадить таке життя... Оця її невситима невгамовність...

Тут усе позначене несмаком. Кришталева ваза з качками, в ній лілові солом'яні квіти. Натюрморт з двома скибками кавуна і поруч свята трійця в небесах.

В кімнаті Ільдико чорно-білі гравюри. Торонтальські. Покривало з єгипетськими візерунками на ліжку Трудіки. Ільдико має рацію.

Але в тітки усе ж краще. Блискучі блюдечка на столі. Штори, коли потягнути за мотузку, піднімає спеціальний пристрій.

Міклош ще глибше занурився у фотель.

«Примітив затишніший. Він не потребує постійної шахи. Є у примітивних речей і своє життя. Над ними не тяжить авторитет коштовності».

Міклош підвівся і довго розглядав зелений, у формі лопуха таріль для садовини. Він щось невиразно йому нагадував.

— Правда, гарні? — спитала тітка Турбуц, намагаючись не схибнути чашки з кавою. — Все справжнє. Оця чашка теж із гарнітура. Розенталь, остання чашка. Вам без цукру?

— Чотири шматочки цукру.

— Бо Ільдико п'є без цукру. Каже, не слід зловживати насолодами. Це таріль для груш, груш «кальманів», жовто-червоних. Коли я купила його, мені було двадцять років, саме вперше вийшла заміж. На ньому я хотіла йому щодня подавати сніданок, та пізніше з'ясувалося, що він тріснув від гарячого посуду. Та й чоловік був, між іншим, мандрівник, комівояжер, спав більше в поїзді, ніж у своєму ліжку.

Міклош із цікавістю крутив у руках порцелянову німфу з фавном. Із задоволенням слухав тітчині історії. Не так, як Ільдико, у якої в цей час крізь чемність і вихованість, бувало, прозирала нетерплячка.

— Шлюб з кохання, — вела далі тітка Турбуц і погладила плетений джемпер Міклоша, — як у вас — це пра-

вильно. Спочатку кохання, а розум уже пізніше дасться
взнаки.

— А проте, перше інколи може вистояти до кінця,—
зауважив Міклош.

— Так воно і має бути. Тільки так. Знаєте, тут усе за-
лежить від того, скільки ви збираєтесь прожити.

Міклош втупився очима в тітку Турбуц.

— У нас, в Уйпешті, я знала одну дівчину. Рішилася
життя у двадцять чотири роки, її застрелив чоловік, випад-
ково, після того повісився. Ну, правда, щасливі були до
гробу...

— Який жах.

— Ой, яка ж ви ще дитина! Доросла дитина! Ільдико
правду каже.

— Коли ж вона прийде?

— Вона на батьківських зборах у школі, де вчиться
Трудіка...

— А чому ж не мати? — спитав Міклош. Ось і випала
слухна нагода. Він ближче присунув фотель.— Можете ме-
ні довіритись. Прошу вас!

Тітка Турбуц глянула на свій малий золотий годинник.

— Довга історія. Зараз заявиться Ільдико. Не хочу...

— Але ж нам невдовзі разом жити, врешті-решт,— на-
полягав Міклош.— Так щó, ми так і не підемо до її ма-
тері?

— Мати правильно чинить,— сухо відповіла тітка Тур-
буц.— В цьому я з нею згодна!

— Але чому?!

— Згодом вона... Ні, мені не слід втручатися в цю справу.

— Тітко Турбуц...— Міклош благально нахилився вперед.
Його біляве волосся вилискувало в світлі, що било з-під
шовкового абажура.— Мені здається, їй несила про це го-
ворити. Якби була на це ваша ласка...

Тітка Турбуц замислилася. Вона піднесла руку і паль-
цем провела догори по густих віях.

— Це — справжній роман... Колись я хотіла написати
його, захопивши і моє життя, адже життя різних людей
взаємозв'язане, ви не помітили?

Міклош ввічливо похитав головою.

— Написати такий твір — це питання часу, і тільки.
Я багато читала в дитинстві, так, так, не вірте, що бідарі
не мали такої змоги. Мали, тільки доводилося переборю-
вати більші труднощі. Існували заборони. Але чи є щось
цікавіше від того, що забороняють? — хитро підморгнула
тітка Турбуц.

Міклош порозуміло всміхнувся.

— Я все збиралася взятися до писання, навіть купила зшиток у французьку клітинку, із зелено-чорним горошком на глянцевої обкладинці, за один пенге двадцять філерів, ще й сьогодні десь він є...— Вона зробила нерішучий рух, ніби хотіла знайти зошит, та лише гучно засміялася.— Не жахайтеся. Я дійшла тільки до другого речення. Пам'ятаю перше: «Живу господа бога тисяча дев'яносто тридцятого літа, очі маю блакитні, волосся чорне, пружинять мої перса...», бо й справді було так, пружинили... Та саме на той час повернувся додому мій перший чоловік, знаєте, отой, що був комівоаяжером, він заодно й книги возив з собою. Цей шлюб був мсею помилкою,— і зажадав юшки з квасолею і копченою свининою, але копченого м'яса для юшки я ніде не могла знайти, і він за це тицьнув мене носом у початок мого роману, і не дивно, що відбив охоту писати далі. Несерйозна річ якась — займатися писаниною, коли все і далі йде своїм ходом, що ви про це думаете?

Міклош слухав з насолодою.

«Зерна нечуваної премудрості серед нісенітниць. Чому цього не помічає Ільдико?»

— Ну нічого, нехай іншим разом. Ви хочете зараз по чути про сердешну Терчі. Але це треба розказувати все з початку.

— Будь ласка,— погодився Міклош, хрумкаючи мигдальне печиво. Він відчув у ньому якісь невідомі прянощі, знайомі ще з дитинства: він встиг уже зовсім забути про них, хоча куштував усяку всячину в тресті громадського харчування.

— Все це, кажу, як роман! Мені не хотілося б згущувати барви. Цього я унікатиму. Тільки факти, реальні факти. Після цього ви ще більше її поважатимете!

— Більше, як досі?

— Гаразд, гаразд... Знаю. Тільки не ображатись. Хто входить до тієї кімнати, гляне на ту дитину і залишається, той — порядна людина.

Міклош знову відкинувся у фотелі. Тітка Турбуц показала на «Театральне життя».

— Уявіть себе у тому часі!

Міклош слухняно заплющив очі. Було чути, як приємно потріскує цегла в старій грубі.

Відкритий вогонь. Коминок з відкритим вогнем, поліна, заховані в глибині пам'яті.

— Вя бували в Уйпешті? — спитала тітка Турбуц.— Як-

що і бували, то однак це вже зовсім не те місто. Місцевість міняється. Побудують щось, знесуть, і вже зовсім інша картина. Інколи досить нового асфальтового покриття, і вже людина хапається за голову: та чи ж тут я мешкав? Тим я і сиджу весь час у хаті. Згадаю — мені вже й досить... Це був сірий, одноповерховий будинок у формі літери П. Межи двома флігелями росла трава. Та де нам було радіти цій траві, коли мати Терчі мешкала навпроти нас і завжди виливала на неї помиї, брудну воду. Власне, дуже цікаво, я і Терчі народилися в одному будинку, що правда, вона на десять років пізніше, чого вже там критися? — тітка Турбуц поправила на голові гребінець. — Мені виповнилося п'ятдесят два. На вигляд можна дати більше, знаю. Та це через мою поставу, гляньте. Занедбала фізкультуру, і мій стан зрівнявся зі спиною. Хоча колись я була гарною дівкою, не так, щоб дуже й вродливою, але жаданою. Знаєте, така порода в жінок не в пошані, зате чоловіки... — раптом вона знову зиркнула на годинник. — І Терчі не була поганою, як на тих, хто ту породу любить. Довге біляве волосся, отакенні очиська, як у ляльки... Та вона ще в дитинстві була неперебірлива. Могла навіть гратися з рябим розвізником газованої води, хоча його всі обминали. Народилася вона шостою, як то кажуть, пізня дитина, всі інші вже заробляли на хліб, цілий день вона залишалася сама, збирала череп'я, діряві каструлі, попалася собі в них, сидючи перед порогом. Мені вже було п'ятнадцять, а їй тільки п'ять, але за клопотами ніколи було її доглянути. Я закінчила середню школу, та все ж довелося мити посуд у кав'ярні «Семираміш», іншої роботи я не одержала, дарма що вчена. Але я вміла чекати! Чекати й чекати! На хлопців я стала задивлятися у двадцять чотири роки, та й то лише тому, що подули воєнні вітри, я боялася, що багато їхнього брата загине. Терчі завжди була лемішка, та ще й дурна. Ільдико не від неї успадкувала розум, певно, від батька, бо в сімнадцять літ сердешна Терчі вже ходила дитиною. Гомоніли, ніби якийсь солдат із казарми, але всіх вирядили на фронт — спробуй з ним поговорити! Мати Терчі на той час уже не жила, а батька, скажу зразу, щоб не забути, вбило осколком. Отож і вийшло, що Ільдико опинилась тут!

— І виросла без батька? — спитав Міклош.

— Аби ж то! Я хотіла Терчі допомогти, я вже й тоді була досвідчена жінка, як-не-як потерлася біля свого комівояжера. Три роки, щоправда, вже справа хилилася до розриву шлюбу, та я чекала, що буде вже нарешті по

війні й взаємини нормалізуються... Словом, я познайомила Терчі з одним майстром ниткової фабрики. Терчі працювала там-таки, думаю собі, кожен лантух знаходить свою латку, майстер — порядна, роботяща людина, коло нього й вона стане розважливішою. Майстер був інвалід, не підлягав мобілізації...

— Так і не зміг полюбити дитини?

— Не встиг. Прийшли німці, настали тривожні окупаційні часи, а цей Шіткович встряв у якусь халепу, і його викинули з фабрики, після цього він присягався більше ніколи не стромляти носа в політику, але дарма. Тим часом Терчі знову завагітніла, бо на обережність у неї забракло інтелігентності... Шіткович угледів, що німці вкрали у аптекаря Корбуля ангорських кроликів. Перед нашою хатою стояла машина, повна дохлих кроликів. І хто б подумав, що цей Шіткович такий бовдур? Вночі заліз на машину і кинув на плече десь із п'ять кроликів. На паприкаш¹, бо ми сиділи в той час голодні. Терчі безперестанку нудило, вона не зносила запаху ангорської вовни. Його схопили, звичайно. Я була за перекладача, як-не-як вивчала німецьку в середній школі. Спочатку думали, що він партизан, і лише потім знайшли кроликів під бекешою.

— Що це за бекеша? З чорним шнурком спереду? — спитав Міклош. Він бачив Ільдико в шкільній їдальні, на плечах у неї була якась заношена бекеша.

— Та чи ж я знаю, не збивайте мене, Міклоше... Розповідаю про найістотніше, за певним планом, а не просто так... Трохи не розстріляли, ледве мені поталанило його врятувати. Скінчилося тим, що йому присудили п'ять років за крадіжку і вивезли кудись на захід. В сорок шостому він повернувся, але тим часом померла друга дитина — спільне з Шітковичем дитя — від повного виснаження. Шіткович взяв собі в голову, що це через Терчі, бо Терчі коли-не-коли ходила на танці, організовані соціал-демократичною партією. Було їй двадцять років чи десь так, Ільдико на вечір вона залишала в мене. Свого чоловіка я вже спровадила. Я випікала кукурудзяні коржики на маргарині і продавала на ринку Легела... Терчі залюбки танцювала, але Бандіка Шіткович, треба визнати, помер не через те. Він не вилазив з хвороб: то з вуха тече, то пронос, і не виріс останнім часом ні на сантиметр. Повернувся Шіткович, запив і вкинувся в ревнощі, потім пе-

¹ Угорська страва.

реїхав у задунайський край до одної літньої шинкарки. Терчі плакала й благала його залишитись, до речі, це величезна вада — плакати й благати, — і знову залишилася ні в сих ні в тих. Шіткович помер через три роки — його хвищнув і вбив на смерть кінь, коли він віз вино. Ну, а я вже встигла перебратися звідси, вийшла заміж за одного бакалійника, втім, у нього продавали й мило, торгували й ще дечим з-під прилавка. Все ж доходили до мене чутки й про давніх знайомих: наслухалась я і про нещасну Терчі Кегальмі — вона знову підбрала якогось молодика з блискучим від олії волоссям, а той якось перед обідом продав лахмітнику кухонні меблі, а потім за тиждень обчистив усю кімнату. На той час Льдіко було років з десять, точно вже не пам'ятаю, бо ходила по лікарях — хотілося й самій мати дитину... про чоловіків у мене була певна думка, то вже, думаю, бодай якесь гарне дівчатко, але ні! Не судилося! А та нещасна Терчі просто-таки випльовувала їх на світ божий, у п'ятдесят шостому народила і цю сердегу. Тоді кожен мав свій клопіт, але вона поїхала за профпутькою в Гайдусобоєло, бо боліли в неї суглоби, і повернулася здивована, чи ти ба, знову...

— Чому ж вона не звернулася до лікаря, — спитав Міклош, завовтузившись у фотелі, — не розумію...

— А хто тут що розуміє? Ніхто! Той тип сплачував аліменти на Трудіку, Льдіко каже, що востаннє він працював конюхом в Екеріпусті, та вісім років тому зник, навіть поліція не може його знайти. Певно, прослизнув через кордон. І тоді Льдіко взяла до себе цього виродка.

— О нещасна жінка! Що за доля!

— Ніяка не доля! — вигукнула тітка Турбуц. — Кожен коваль своєї долі! А я чому не пустилася берега? Бакалійник укинувся в картярство, так я його кинула — і край! В свої сорок я навчилася друкувати на машинці. Усе ж згодилася закінчена колись середня школа. За оголошенням у газеті я прийшла до покійного Турбуца. Він керував філіалом номер два колегії адвокатів шостого району. Шукали друкарку. Бідолашний Оскар уже мав скоро виходити на пенсію і все гризся роботою деяких робітничих колективів, то я, бувало, його і потішу смачною вечерею. Він був уже немолодий, але мені не довелося шкодувати. Свою давню квартиру я віддала за тридцять п'ять тисяч, ми побралися. В мене було дещо з гарних речей і в нього теж, подивіться навколо, все воно тут, не продала нічого. Хоча я й удовиця, однак ще здатна стояти на власних ногах. Маю постійне місце праці, одержую

п'ятсот форинтів на місяць. Ніхто не повірив би вже сьогодні, що я народилася в Уйпешті, в тому страхітливо-му будинку, де ота нещасна Терчі... І подумайте тільки: вона ще переказувала мені, коли я забрала її дочку, що і я не краща, що я стара облізла курка, яка корчить із себе велику цяцю. Ось що вона переказувала...

Забряжчав замок. Тітка Турбуц ляснула себе долонями по розпашілому лицю і хутко підвелася.

— Вона й тепер живе...— заторохтіла,— й тепер живе з якимось техніком, про якого бреше, що він інженер. Ільдико не хоче бачити її більше, вона захрясла в бруді. Але тепер, щоб мені нічирк! — Вона застережно, з острахом приклала пальця до губів.

«Хто ця дівчина? — з раптовою неприязню подумав Міклош.— Хто вона, що так командує?!»

Не розвіялась ця неприязнь і пізніше, коли Ільдико з ножем і виделкою підійшла до Трудіки й взялася до звичного виховання:

— У лівій руці — виделка, у правій — ніж; у лівій руці — виделка, у правій — ніж...

— А чому б їй не їсти так, як заманеться?

— Бо не тварина ж, а людина...

«Що є жорстокіше, — хотів запитати Міклош, — залишити мавпу на дереві чи надіти їй нашійник?»

— Не сердься. Мені її просто жаль.

— А мені не жаль? Абстрактний гуманізм! Дай мені з цим спокій!

— Саме в цьому конкретному випадку...

— Не цвенькай! Конкретний випадок: там у клунку зібрана білизна, віднеси до пральні, що на розі. Прання звичайне, не експрес!

Міклош узяв клунок попід пахви. Пральня. Довгі столи, баки, бачки, колеса, цеп. Одного разу він уже був у такому місці, коли старий Міклош занедужав і не зміг випрати білизни. За хатою старого Міклоша коло драбини на горіще стоїть величезний кадіб, коло нього цегляне вогнище, на ньому встановлено казан підігрівати воду. Якщо нахилити казан, окріп ллється прямо в кадіб.

Міклош постарався. За двадцять хвилин вправився. Ільдико взяла до рук квитанцію, прочитала.

— Прання експрес! О боже! — залементувала вона. — Таж вони повертають мокру білизну! А де я прасуватиму? Ти й цього не знаєш? У звичайне прання, у звичайне...

— Я випрасую, — сказав Міклош, — тільки не шаленій. Не варто через такі дрібниці.

Однак Ільдико ще й тоді бурчала, коли Трудіка нарешті заснула, мирно похрюпуючи, і вона її вкрила укривалом з єгипетськими візерунками.

— Найелементарніші речі, справді...— все ще не вгамовувалась Ільдико. Вона чекала, що Міклош обніме її на знак примирення.

А Міклош сидів собі на дивані й копирсався в тканині оббивки; Ільдико стояла, спершись стегном об стіл та склавши руки на грудях.

— Чому цялітня жінка звертається до тебе на «ви»,— запитав раптом Міклош, не відриваючи погляду від волокон тканини на дивані.

— Щось плескала язиком? Вона інколи любить...— сказала Ільдико нервово.

— Чому ти так про неї говориш? Вона порядна жінка, хіба ні?

— Звичайно,— Ільдико заспокоїлась.— Авжеж порядна. Зрештою, я люблю її. Лише оце життя в стилі героїв Курта Маглера?

— А хто такий Курт Маглер?

Ільдико ледь-ледь не сказала: «Улюблений письменник моєї матері». Але вчасно схаменулася:

— Автор солодкавих, як сироп, бульварних романів. Старожитніх.

— Як і кардинал Сантерра. Старий Міклош повикидав його з-поміж решток своєї бібліотеки, а я відніс додому, щоб наредготатися. Ти знаєш Ердеш Рене...

— Ага,— Ільдико непевно хитнула головою.— Словом, примітивна душа... Певна річ, вона до мене на «ви». Хоча й знає мене змалечку. Згадувала, чи не так?— Ільдико пильнувала обличчя Міклоша, вгадуючи, що він знає.

— Побіжно.

«Хотілося б почути від тебе,— думав він,— усе ж таки щось інше. Можливо, набагато людяніше, природніше. І не таке суворе, як оце, мабуть, вона просто соромиться матері».

— Дещо згадувала. Що кілька разів брала тебе під свою опіку ще тоді в Уйпешті.

— Вона мешкала навпроти нас.— Ільдико відійшла від столу, глянула на Трудіку під покривалом.— І давала дещо з одягу — те-се, коли могла. Ми не вилазили із злиднів. Ти не можеш навіть уявити собі, які ми були злидарі.

— Чому ж, уявляю. Великих достатків не пам'ятаю і я. Пам'ятаю лише, як старий приїхав по мене і повіз до Терекбалінта...

— Ти не міг би хоч раз обминути старого Міклоша?
Вони знов замовкли — надто гостро прозвучало зауваження.

— Ти ще сама переконаєшся, яка він чудова людина,— сказав нарешті Міклош.— Він уже й так тобі сподобався.

— Але зараз мова про мене! Так от, де злидні, там і бруд.

— Не повірю.

— Так-так, вони йдуть у парі. Правда, не обов'язково залишатися в бруді. Але моя мати...— міркувала Ільдико далі,— якоюсь мірою... не могла опанувати себе й тоді, коли вже мала таку можливість.

— І ти не відвідуєш її? — спитав Міклош тихо.

— Від клопоту з дитиною я її звільнила. І це було більше, ніж просто виконати обов'язок. Важко було знайти житло. Зовсім випадково я потрапила до тітки Турбуц, за оголошенням у газеті. Була в шістьох місцях, повсюди мені відмовляли, коли я згадувала про Трудіку, тітка Турбуц теж не пустила далі передпокою. Я їй намолочила, що вчуса на першому курсі вузу, отже, людина пристойна, житиму разом з дівчинкою, розумово відсталою, але спокійною, не буйною...

— Так рано?..— спитала вона, і я помітила, що в її очах блиснула деяка цікавість: еге ж, вона ласа до масних історій, це для неї ніби відшкодування.

— Ні, це не моя дитина, це сестра, мати не має змоги...

Раптом вона ввімкнула в передпокої світло й стала пильно вдивлятися в мене, крокуючи туди й сюди.

— Як звати вас, дорогенька?

Я сказала. На це вона, сплеснувши долонями, розцілувала мене в обидві щоки, я думала, що вона той... з'їхала з глузду.

— Ой дитя мое дороге, чи ти не пізнаєш мене? Не пізнаєш доброї тітки Коржихи? Скільки кукурудзяних коржиків ти дістала від мене, ще й ослінчик був твій у мене на кухні...

Я згадала одразу. І вже збиралася була йти...

— Йти? А то чому?

— Ніхто не любить, коли до нього пристає слово «колишній». Це відомо з психології. Вже розпочато нове життя і все таке інше... Але вона не пустила мене, плакала, потім стала звертатися на «ви», цілком невимушено, ніби прокинулася у ній якась прихована інтелігентність. Відтоді вона не дуже згадує давнє.

— Ти їй визначила наперед лінію поведінки. Це ти вмієш.

— Чого ти сікаєшся? — спитала Ільдико. — Хай люди-на не плекає ілюзій. Треба дивитися в очі дійсності, хоч би довелося осудити рідну матір.

— Кожен має право на своє життя. Право жити, як він хоче. Але за це зректися його, викреслити з життя... по-моему, це пахне феодалізмом.

— Кожен має право, — повторила Ільдико. Вона стукнула кулачком по бильцю дитячого ліжка, злегка, щоб Трудіка не прокинулася. — Кожен має право. Колосально. Що ти знаєш з усього цього?

Міклош підвівся, випростуючи затерплу ногу.

Він погладив лице Ільдико.

— Не будемо сперечатися. Ще матимеш час подумати.

— Навчати хочеш? Ти — мене?

— Ніхто не застрахований від помилок. Бачиш, і я переплутав прання експрес із звичайним, — сказав Міклош примирливо. Він одягнув піджак.

— Ти що, вже йдеш? — спитала Ільдико. Почуття зверхності покинуло її.

— До старого Міклоша. Вчора в нього знов пішла кров з носа. А то буду хвилюватися...

«Йди, йди, — міркувала Ільдико, але стежила за тим, щоб лице залишалось спокійним. — Дарма. Однак ще прийдеш на мою вулицю».

— Бажаю видужати. Перекажи йому.

Міклош сором'язливо поцілував Ільдико. «Для чого шукати погане там, де його немає? Вона не в захопленні від старого Міклоша. А взагалі він їй подобається, сама казала. Міцний горішок дівка. Не бреше. Прийде щастя, пом'якшає. Як приголубив, усе ж таки відтала».

Ільдико провела його, ще раз поцілувались у дверях. Міклош зі сходів махнув їй рукою. Нарешті Ільдико побігла до кімнати.

«Не лишився. Поїхав до старигана. І що він у ньому знайшов? Тітка Турбуц! Тітка Турбуц причина. Вигадав, що все знає. Однак знає не все. Є таке, про що ніхто не знатиме».

— Я не хотіла, Ільдико, — виправдовувалася тітка Турбуц. Вона вже лежала у ліжку. Відклала «Схиблених на коханні». — Сподіваюсь, на цю книжку не скажете — бульварна? — А коли вже не могла відкрутитись, сказала лише найнеобхідніше. — Ви ж берете з ним шлюб врешті-решт. Без взаємного довір'я чого він вартий?

— ...і зараз побіг до того старого Міклоша. Від мене!

— Побіг, побіг... Певно, що побіг. Адже він його любить...— заспокоювала тітка Турбуц. Вона витягла з-під подушки срібну коробку з голим опецькуватим янголятком.— Хочеш цукерок, Ільдико?

Ільдико взяла. Чудові цукерки, першого гатунку.

— Любить!!! Любов — благородне почуття. Ви це знаєте найкраще, Ільдико, підтвердження — ця нещасна...

— Ех,— Ільдико нетерпеливо одмахнулася.— Просто ми змушені жити разом! Але Міклоша повело інше. Не обов'язок. Йому почуття обов'язку якраз бракує! — докинула вона сердито.

— Тим краще,— похитала головою тітка Турбуц. Пальці, замащені шоколадом, вона витерла носовиком.

«Порося»,— мимохідь відзначила Ільдико. Вона вибігла на кухню і помила руку під краном. Ремство припало їй до душі. Вона сіла на край ліжка, пильнуючи, щоб не торкнутися перини, звісна-бо річ, як пристає пух до темно-синього.

— Що за дід! Ходить у таких черевиках, як гноми Білосніжки. Дивак.

— А скільки йому, власне, років?

— За сімдесят. Уже смерть за плечима. Він його виховав, так, добре знаємо, чим йому завдячуємо. Але постійно їздити туди, у таку глушину, на той косогір! Коли й так завжди бракує часу.

— Треба порадити молодому чоловікові,— розважала тітка Турбуц,— щоб він їздив туди без вас, сам, якщо до вподоби.

— Але я не хочу, щоб без мене! Я завжди хочу бути там, де Міклош!

— Тоді не знаю, що й сказати! — тітка Турбуц безпечно похитала головою.

— Згодом у нього відкриються очі,— Ільдико махнула рукою.— Він здогадається, як коло мене треба...

— Вважайте, Ільдико,— сказала тітка Турбуц, вищукаво склавши руки на перині,— бо з вами сердешна Терчі... для чого мені казати далі. Нехай уже це дісталось вам, не бажайте ж такого і своєму другові, хай не буде так, щоб лише з пустих ревнощів...

— Ой тітко Турбуц,— Ільдико підвелася, обтрусилася рукою спідницю.— Завтра прийдуть газівники. Я сама записала показання лічильника, не забудьте порівняти. Добраніч!

«Пусті ревнощі! — думала вона обурено, чистячи щіт-

кою і водою з оцтом шкільну форму Трудіки.— І до кого б це я ревнувала? Все-таки чи є у старого щось за душею? Не виховуватиме якийсь чужий садовод просто так, з доброго дива, малого сироту! Зрештою, він навіть не його дядько, просто названий батько...»

Вона приготувала свої конспекти, на сніданок приготувала хліб з маслом. У нейлоновому мішечку не засохне.

«І взагалі... де будемо мешкати? В Терекбалінті, на яблуках «джонатан»? Своє крамничне приміщення не хвалить... Уявляю, який там розгардіяш. Треба обміняти! За п'ятдесят тисяч форинтів! Якби старий дав трохи грошей...»

Стоячи перед люстром, вона старанно втирала в обличчя ланоліновий дитячий крем. Та тварюка Беатриса Мальмош вихваляється, що вона змащує свою піку кремом «Елізабет Арден», справжнім англійським кремом «Елізабет Арден», єдиний слоїчок якого коштує сто шістдесят вісім форинтів. Це місячна плата за електричне освітлення! А французька помада! Втім, це тільки навіювання, дешева не гірша.

Скуйовдила волосся. Навіщо тут перукар? Одягла нічну сорочку, накрутила будильник, потім дві-три хвилини ще потинялася в кімнаті, щось міркуючи. Не забула вона нічого зі своєї програми серед стількох дурнів?

Замислено помацала в горшечку під аспарагусом землю: чи не забагато вологи? Поливати — це обов'язок Трудіки, уже все рідше вона розливає за горщик. Так її привчають до води.

«У старого Міклоша,— пропонує Міклош,— у тому чані під горіхом, їй сподобається. Ти її не силууй».

«Не силууй! Адже вона потоне в бруді!.. Між іншим, охайний старик. Треба визнати. Велика біда — втратити об'єктивність,— думала Ільдико, вкриваючися ковдрою з крепового полотна.— І хата непогана по-своєму».

Вона згасила каганець. Згадала, що й сьогодні, 'вже втретє на цьому тижні, вона не виконала свого завдання: не прочитала обов'язкових десяти сторінок.

«Завтра надолужу,— вирішила.— Бувають виняткові випадки...»

Міклош сидить там біля ліжка старого у кріслі з очерету. Мовчазний дід. Лише простяг оте велике півкілограмове яблуко, на ньому ще лишився живець з листочком, простяг, мов якусь цінність, і дивився. Певно, ждав похвали. Він пишається своїми яблуками, кожне дерево називає на ім'я. А ми навіть імена наших знайомих забуваємо. А цей і деревам дає ім'я»,

Було неділезне передобіддя. Міклош так просив — неможливо було залишатися вдома.

— Ще два повороти,— сказав Міклош схвильовано,— і вигулькне!

Незабаром з поріділої зелені виглянула біленька хата.

— А чого вона не огороджена? — спитала Ільдико.

— А для чого огороджувати?

— Вкрадуть садовину.

— Хай крадуть. Вистачить на всіх.

— Або коли-небудь уб'ють його вночі...

— Ти думаеш? — Міклош зупинився, зморщив лоба.— Може таке бути?

Він лише сміявся.

— Які чудові дерева!

— Якби ти бачила персики! На жаль, уже пізно... Завбільшки з дитячу голову...

— А навіщо перикові бути завбільшки з дитячу голову...— присікалася Ільдико.— Хай він буде такий, яким повинен бути персик!

Міклош засміявся.

— Гаразд, потім даси вказівку! Тебе певно послухається й коріння...

Ільдико уявляла собі: старий Міклош стоїть біля воріт у зеленому фартусі, а на голові крислатий бриль. Але не побачили його ніде. Це було вже трохи образливо. Йшли через кухню з мазаною долівкою. Кольорові череп'яні тарілки, розцяцьковані квітками, а також різної величини ложки висіли на побіленій стіні. Суцільні пиловловлювачі. Ільдико шибнув у носа густий сирий запах яблук. Старий сидів у першій кімнаті на табуретці й загортав яблука в газетний папір. Миттю підскаочив, струсив сміття з церованого пуловера з високим коміром. Певно, колись був ще вищий за Міклоша. Виглядав, між іншим, по-міському.

— Волосся,— зашепотів Міклош,— подивись на його волосся. Біле наче сніг, наче голуб, наче полотно. Будь-яка метафора підходить. Чудове волосся.

Ільдико спробувала нарешті заснути. Завтра о шостій дзвонитиме будильник. П'ятниця завжди найважча. Шість уроків підряд, після них хоровий спів. Вдома — ретельне прибирання. Увечері — концерт у консерваторії, вона поведе туди восьмикласників. Треба прищеплювати їм любов до музики...

— Ласкаво прошу,— сказав старий Міклош.— Я вже чекав на тебе. Наближається моя година, не хотів залишити самітним цього молодця.

Отак він говорить. Якась мішанина біблійних висловів з молодечим гумором.

Згодом він підсмажив ковбасу, приготував салат із буряка, накраяв хліба. І ще те величезне яблуко, що він простяг! Ну що ти на це скажеш! Що можна на це сказати?

— Яке чудове яблуко, жаль навіть їсти...

— Можете їсти цілком спокійно — це не бутафорія! На Миколи вже будуть і сушені сливи! — Він увесь час пильнував дверей суміжної кімнати. «Скільки там може бути квадратних метрів?» Пізніше сам старий Міклош показав її. Полиці, полиці, ящики, скрині. Величезний стіл з різним інструментом. У кутку синьо блискотів нерозчинений мідний купорос. Під стелею, мало не сягаючи їхніх голів, висіли на мотузках виноградні грона, десь центнерів зо три було того винограду. Слоїки для варення, узварів.

«Яке марнотратство! Використовувати для цього таку кімнату, тимчасом як інші нидіють у найманих закапелках!

Звичайно, старий обнімає Міклоша. Може, й здох би, якби не одержував від нього допомоги. На це йдуть місячні побічні грошики, дарма Міклош заперечує.

Хоча у старого, зрештою, золоте дно. От якби коло цього саду заходився фахівець». Поспіхом полічила: шістдесят два фруктових дерева і багато винограду.

Ледве дотягли додому повні корзини. Міклош іще там відмовлявся:

— Навіщо так багато? Коли приїжджаємо, наїдаємось і так донесхочу...

Вибирали найкращі яблука, зверху грона винограду, у білий полотняний лантух насипали горіхів.

Міклош до електрички якось доніс, а звідти хотів доїхати на таксі. І тут вони замалим не посварилися.

— Якби мені твоя сила, — дорікнула вона Міклошеві на пероні, — я і гадки б не мала про таксі! Ба, навіть така, як є, при потребі довезла б додому сама! Не віриш?

— Вірю, вірю, — понуро махнув рукою Міклош. — Ти не людина, а малий крокуючий екскаватор!

«Це найлегше. Витратити гроші й милуватися сніжнобілим волоссям старого Міклоша.

В Уйпешті теж були літні люди. Але в жодного з них не було такого волосся. Бачила лише звичайне сиве волосся. Тоненькі, бруднуватої фарби пасма з приколками за вухами.

У мамусі волосся сягало до пояса, вона добре пам'ятає.

Фарбоване, правда. Бувало, мамуся й місяцями не ходила до перукаря, пасма волосся тоді злипалися і висіли, як дохлі гадюки. Але після перекису водню завжди ходила білявою. Останнім разом заплела волосся а ля Гретхен, смішний контраст із її зів'ялим обличчям.

Дві корзини садовини,— думала,— це теж дещо!»

В п'ятдесят шостому на п'ятий день натовп удерся в приміщення уйпештського ринку. Вона була вдома сама. Хутко знайшла лантух. Та коли туди дійшла, уже все розхапали. Лишилася цвітна капуста й огірки на дні ослизлик бочок. Напхала лантух — цвітна капуста теж харч — і поцупила півцентнера цвітної капусти додому. Десь стріляли, поруч неї просвистіла черга і вдарила в бочку з огірками.

Врізнобіч вісьмома струменями полився оцет з бочки, мов якийсь незвичайний водограй...

«Добре було б побачити справжній водограй десь у Римі. Десь у Римі, з Міклошем, сидячи на рожевій мармуровій лаві».

— То бодай балони нехай заберуть! Стільки залізяччя в такій комірчині!

— Один ще працює! — Міклош присів біля салона, ввімкнув його.— З усіма вигодами!

Кімната приблизно метрів чотири на п'ять. Вікна немає. Світло просмикується крізь двері.

— Як можна було вселятися в таку кімнату? — злостилася Ільдико.— Крамничне приміщення — це крамничне приміщення.

— Перукар хвалив: узимку тепло й не вогко. Тут просторіше, ніж у тітки Турбуц.

— Тоді вже краще Терекбалінт.

— Ще далі? Моя робота, знаєш, така, що часто вночі...

— Авжеж,— хитала головою Ільдико.— І здоровіше окремо... Ви ж не зрослися із старим. Але оцей мотлох нехай заберуть нарешті!

— Він продасть. Уже два роки, як шукає покупця.— Міклош склав іржаві балони докупи.

— Тоді викинь на вулицю! Чого їх тут зберігати? Хіба вони така велика цінність? Для приватника?

— Ти знаєш, це страшенний бідар. Щодня він робив лише одну-дві зачіски у цій вимерлій окрузі. Тому й продав свій патент.

— О моя лапонька,— Ільдико поцілувала Міклоша в чоло.— Що тобі не наговори, всьому повіриш!

Міклош не відповів.

— Ну я надаю йому по пиці,— вела далі Ільдико й енергійно обернулась назад.— Залізяччя в сад. Там накриємо нейлоном...

— Айстри...

— Отих кілька захирілих айстр! На диван нову матерію. Добре, що так багато книжок, але їх треба повитирати, розставити в ряд за країнами!

— А за кольорами не хочеш?

— Колір теж має своє значення. А книжки з м'якими обкладинками поставити позаду. А де ти купаєшся?

— У старого Міклоша... щотижня. Між іншим, тут оця велика миска...— він висунув з-під дивана посудину.— А кран там за ширмою.

— А це що за брудота? — Ільдико гидливо показала на один із стелажів.

— Коріння. Особливе коріння. Колекція.

Ільдико відщипнула пальцями шматок висохлого, схожого формою на вихудлого від голоду собаку, кореня.

— А килим? А торшер? А картина? — швидко запитав Міклош.

Килим чудовий. Ільдико могла гідно оцінити його, вона добре знала цей асортимент з вітрин: зелений, тьмяних тонів, з надзвичайно довгим ворсом. Торшер тьмяно освітлює його зверху солом'яно-жовтим світлом. Бездоганно.

— Справжній Діюші...— показав Міклош гордовито на стіну.— «Майдан Ленке під дощем». Акварель.

— Майдан Ленке. Такого й немає. Знову старий Міклош...

— Майдан Костоланьї, авжеж! Справді, це дарунок старого. Я знав, що тобі це теж сподобається.

— Заберемо! Лише оцю смердючу ведмежу шкуру залишимо. Все інше заберемо. Наші справи не такі вже й кепські врешті-решт...

— Куди заберемо? — Міклош ліг на килим і витяг з-під дивана великий квадратний ящик.— Програвач, платівки...

— Тут ми не зможемо жити втрьох із Трудікою...

— Ну тоді я переїду до тітки Турбуц,— погодився Міклош.— Ти любиш Бетховена?

— Ти ж казав, що не розумієшся на музиці...

— Але Бетховена розумію.

— Ой, не будь невігласом. Я завжди кажу дітям, що без відповідного ґрунту...

— Тітка Турбуц і мене прийняла б. Привіз би палива...

Ільдико сіла на килим, ближче присунула електричний камін.

— Там не поміститься ще одне ліжко!

— Та якось удвох ми все ж помістимось? — Міклош пригорнув до себе Ільдико.

— Ще чого, задушиш... — сміялась Ільдико, забувши на півгодини, що їй треба терміново зробити ще того дня.

Та за півгодини, уже збираючи з сукні ворсинки килима, все згадала.

— Що ти робиш? Невже спати забаглося?

— Так хочеться спати, — замуркотів Міклош і накрив обличчя мохеровою кофтою дівчини.

— Підйом! — Ільдико злегка потицяла пальцем у живіт хлопця, що виглядав з-під сорочки. — До роботи, гоп!

— Йди-но сюди, зайчику, як приємно-о-о так...

— Міклошко, золотко моє, — сказала Ільдико, наче до вередливої дитини, — ще стільки у нас всіляких справ. Не треба зараз спатоньки.

Міклош, лежачи, широко розплющив очі.

— Я весь увага...

— Словом, до тітки Турбуц не можна. І сюди теж.

— Тоді поїдемо до Терекбалінта. Старий так радітиме! Звільнить одну кімнату — й готово.

— Не жартуй. З Терекбалінта я тягатиму щодня сюди Трудіку?

— Ти розумниця... — Міклош сів і почав вовтузитися з програвачем.

— Тебе це теж повинно обходити! Ти ж мужчина... — сказала Ільдико нетерпеливо.

— Давай не будемо стільки теревенити про цю справу! Ми кохаємо одне одного, дістанемо на це печатку — і край! І досі ми були, й після цього якось будемо. Голови маємо де притулити, хіба ні? — Міклош кліпнув у бік килима.

— А тим часом треба жити, не думаєш? — поблажливо усміхнулася Ільдико. — Найголовніше — це створити відповідний ритм життя...

— Бетховен, п'ята...

— Облиш, — взяла його за руку Ільдико. — Другого грудня ти хочеш вінчатися. Так? З чим підемо під вінець?

— Дамо оголошення! — переможно вигукнув Міклош. — Дамо оголошення про обмін цього крамничного приміщення!

— Та-а-ак? А у нас гроші є?

— Немає. А раптом хтось знайдеться, кому треба саме таке.

— Дорогенький... Такого ховрашка не знайдеться і за десять років. Не випробовуй мого терпіння.

— Чого ти від мене хочеш? Ти знала, який я, знала й там, на косогорі... Було б краще, якби ти лишилася при тому першому, як-не-як...

— При якому першому? — спитала Ільдико, автоматично застібаючи свою мохерову кофту. Вона неголосно крикнула. — При якому першому?

Міклош повернувся до неї спиною, засунувши руки до кишень.

Спазматичний плач був настільки чужий, настільки не Ільдико, що він не обернувся відразу ж, іще й тоді лише стояв, стояв безпорадно, коли Ільдико кинулася на диван, стиснувши кулачками скроні.

— Ні, — вигукнув нарешті ошелешено, — Ільдико. Зайчику. Ну ж бо, зайчику... — Він гладив дівчинине волосся. — Ревнощі. Пробач. Ревнощі...

«Усе ж я повинна розповісти. Рано чи пізно, — думала Ільдико. Її нерви раптом відпружилися від плачу. — Та зараз ніколи. Зараз п'ята година, Трудіку о шостій чекає окуліст...»

— Будь трохи сучаснішим, — сказала знову зверхньо. Вона витерла обличчя. — Дивно, що я маю навчати тебе цьому.

— У кожного з нас були окремі дрібні пригоди, — відповів Міклош. — І багато дечого ми могли б уникнути, якби сповідатися одне одному...

— То й сповідайся, коли хочеш. Мені каються ні в чому!

— Ми повинні знати кожну думку одне одного, кожний будній день до зустрічі. Так було б гідно, так було б... безпечно.

— Не думаю, щоб ясність сприяла кохання. Небезпека, ризик, ось що цікаво...

— Це не твоя філософія! — Міклош засмучено шукав ключа від помешкання. — Ти допіру вигадала, щоб мене злостити.

— З мене вже, між іншим, досить цього кохання. — Ільдико посунула на місце зрушений торшер. — З мене вже

його досить, якщо воно зводиться лише до таких банальних діалогів.

Додому йшли мовчки.

«Сьогодні я знову не дістався до одинадцятого району,— думав Міклош, бо завжди з'являється щось важливе, що треба терміново «планувати»... За таке можуть вигнати з роботи, ще, чого доброго, пошиють у чорнороби. А вона задля мене, певно, не пропустила б жодної години...»

— Вже давно могли б улаштувати всі справи,— сказала Ільдико, коли вони чекали на ліфт,— та всі твої думки крутяться лише навколо одного...

— А ти не маєш охоти?.. Не вдавай із себе хтознакого!

Ільдико промовчала.

— Не заходь,— сказала вона, коли підійшли до дверей.— Облишмо все це до дідька. Ми — інопланетяни.

— Я ж казав,— приглушено мовив Міклош,— казав, що тобі слід було кинути якір біля того, першого.

— А ти знаєш, скільки мені тоді було? — спитала Ільдико мстиво, дивлячись у сутіні передпокою прямо у вічі хлопцеві.— Чотирнадцять.

— Ось не дратуй мене! Бо доплигаєшся! Йй-богу, зачино за собою двері, й шукай вітра в полі!

Ввійшла тітка Турбуц.

— Сваримося, сваримося? — спитала приязно.— Після сварки життя солодше!.. Ільдико, надійшла листівка. Прошу вас уважно прочитати до кінця. Міклошко, візьміть і ви участь у цій справі...

Прочитали там-таки, у передпокої.

«Кохана доню Ільдико! Я тут, у лікарні по вулиці Делей, з алергійним захворюванням. Відвідай мене, відвідини дозволяються у середу з 5 до 7. Це дуже важливо. Твоя хвора мати».

— Вже знову щось вигадала! — Ільдико вбігла до кімнати й кинула листівку на стіл.— О, ви затопили, дякую, дорогенька тіточко Турбуц!

— Лежить у лікарні,— сказала тітка Турбуц, вштовхнувши Міклоша в кімнату поперед себе.— Це факт. Фактум, як любив казати покійний Турбуц...

— Сьогодні середа,— лементувала Ільдико,— мені треба з дитиною до окуліста. Де дитина?

— Бавиться у мене.— Тітка Турбуц глянула на Міклоша.— Роблю єдиний раз — як виняток.

— Оце йти до неї такій утомленій! Хто б мені не свиснув, маю завжди бути готова...— кричала Ільдико.

— Твоя ж мати! — сердито дорікнув Міклош.

— Міклошко, якби вона була здорова, я б Ільдико не пустила, — сумирно мовила тітка Турбуц. — Навіщо ятрити давні рани, не принесла б вона звідти ніякого добра. Та Ільдико повинна розуміти, що лікарня це щось зовсім інше...

— Все я маю розуміти! — Ільдико мусила стримуватися — Міклош от-от готовий був сказати щось ненависне. Накинула на голову платок, бо й по обіді мерзли в неї вуха.

— Підемо разом, — рішуче мовив Міклош, — бач, яка ти зараз чемна!

Ільдико взяла його під руку. Можливо, коли хтось буде коло неї, їй буде легше витримати. Можливо, тоді вона позбудеться спогадів.

— Що вона любить? Тістечка чи щось гостре?

— Індіанер...

Міклош купив вісім безе.

— Індіанера немає. Як ти гадаєш, вона з'їсть і це? — спитав стурбовано.

«Надурняка з'їсть усе, — хотіла сказати Ільдико, та лише махнула рукою. — Піду з ним до лікарні, — подумала із сумом, — а потім розлучимося. Чужак. Галантний чужак».

— Будь із нею ласкава. Вона нещасна жінка! — нагадував хлопець. — А ти ще надто молода ідеалістка.

І усміхався.

Немає гарних лікарень. Є лише лікарні з сніжно-білими плитками, блискучим нікелюванням, помаранчевими шторами на вікнах.

Лікарня на вулиці Делей бодай не вбирає на себе личини. Палата на двадцяттеро душ, запрані сіро-білі пошивки.

— Це вже анахронізм, — сказав Міклош знічено. Після обід це було перше речення, коли вони дійшли цілковитої згоди. Побравшись за руки, вони йшли проходом між ліжками і крадькома роздивлялись обличчя.

Міклош був готовий до дивовижі. Багато подібних жінок він бачив перед келенвельдською крамницею горілчаних виробів. Підпухлі синці під очима, отупілий погляд, заслинений, вищирений рот. Ті ж самі сліди падіння.

— Сервус, — хлопець почув приглушений голос Ільдико і остовпів.

Жінка лежала в кутку з підкладеною під голову вишиваною подушечкою. Лице в обрамленні білявого волосся в ніжних завоях. Рожева плюшево-нейлонова піжама з

широким мереживом. Живі сині очі: виріз очей такий самий, як у Ільдико. І не виглядає на свої сорок років.

— Сервус, Ільдико,— защебетала жінка і, не перестаючи усміхатися, заплакала.— Сервус, дою. Ти вийшла заміж!

— Ось... милій... тітоньці від нас,— Міклош знітився і впустив пакуночок на ковдру.

— О, це не найкраща нагода для знайомства... Проте рада, дуже рада, що і моя птаха зважилася...— Жінка простягла руку, довго тиснула долоню хлопця, глипаючи на Ільдико, чи схвалює вона її? — Кажіть мені: мамо Терчі...

— Що тобі таке? — урвала її Ільдико.— Відколи ти тут лежиш і чому?

Терчі підняла рукав піжами. Показала блідо-червоні плями, що залишилися після висипу на шкірі.— Отака напасть висипала у мене по всьому тілу, точніше, на руках і ногах... У мене завжди була чутлива шкіра, в дитинстві довгі місяці не затигувалося будь-яке садно чи подряпина...

— Словом, нічого особливого,— сухо резюмувала Ільдико.— Можна виписуватися додому.

— Ніяких додому! Лишатимусь тут, поки можна. Правильно?— звернулася вона до хлопця.— Коли ж іще людина полежить на всьому готовому? Лише коли хвора або коли її запроторять до в'язниці... Сідайте ось сюди, на край, сестри дозволяють, я завжди пригощаю їх шоколадом або ще чимось таким.— Вона взяла пакуночок, з цікавістю на обличчі почала розгортати його.

Міклош сів на краєчок ліжка, Ільдико залишилася стояти з очима, втупленими в історію хвороби над ліжком.

— Люблю — страх! Як це гарно з вашого боку, далєбі... все ж відвідали. Знаю, що Ільдико зайнята: вчителька, стільки неслухняних дітей...

— Серед них і твоя дитина,— відповіла Ільдико і зняла зі стіни історію хвороби.

— Ой серце, цього не займай! Заборонено!— залопотіла Терчі.— Сину, заберіть у неї! Не будемо знову зчиняти сварки саме тепер, коли доля нарешті всміхнулася і...

Ільдико заткнула їй рота погрозливим помахом руки. Міклош знову повернувся до Терчі. Мова у неї досить чиста. Де тут темнота, варварські злидні, де тут «розпуста»?

«Вся ця відраза до матері,— із сумом думав Міклош,— не що, як звичайна бундючність. Тягар, що заважає зійти вгору.

Але як же тоді Трудіка? Як з усім цим в'яжеться Трудіка?»

— Ільдико... як вона, сердешна, розвивається? Якщо вже ти була проти клініки, кращого місця, ніж у тебе, для неї немає, як-не-як — освічений педагог... А що б чинила з сердешною неграмотна жінка, чи не так? Правда, любий... скажіть, будь ласка, своє ім'я.

— Міклош. Міклош Черге.

— Міклош — гарне ім'я! Ви знаєте малу, правда? Адже буваєте там... Лихо, та й годі! Але Ільдико творить справжнє чудо. Спочатку я не хотіла, але вона благала мене, а що вона захоче... бо вперта, мушу зауважити, як-не-як народжена від мене, дуже вперта! Облиш мою історію хвороби! — закінчила Терчі розповідь раптовим вереском. Вона спритно виплигнула з ліжка, підтримуючи рукою свій круглий живіт. Вихопила картонну картку з рук дочки і повісила на місце зворотним боком.— Гадаєш, знатимеш із неї більше? Самі латинські кривулі...

— Не обтяжуй себе,— гукнула Ільдико.

Міклош нічого не розумів. Нараз він помітив, що в неї тремтять руки, дужче й дужче.

— Не вдавай із себе перед іншими добропристойної матрони!

— Попроси вийти молодого чоловіка,— сказала Терчі майже пошепки,— а то ще не так зрозуміє...

— Не виходь! Не віриш мені, почитай історію хвороби!

— Я буду в коридорі,— затинаючись, мовив Міклош,— чекатиму на тебе в коридорі. Цілую ручки...

Він вибіг у коридор. В носа шибнув запах ефіру. Його занудило.

«Не одружуся з нею,— думав він із жахом.— Це маленький кат. Савонарола в жіночій подобі. Проведу до дому — і до старого Міклоша... Там, у старого Міклоша, все забуду. Досі я все забував у старого Міклоша під деревами».

— Від чого в тебе алергія? — спитала Ільдико.— Знаєш, що означає оце «qгав»? — Вона кивнула головою в бік таблиці.

— Я не хотіла тебе обдурити,— сказала Терчі пожвавлено, наче все найважче лишилося позаду.— Але хто гадав, що ти прийдеш сюди з хлопцем, саме ти, хто цурається чоловіків...

— Не тобі про це згадувати, тільки не тобі...

— Сідай. На нас дивляться.

Ільдико сіла у головах матері.

— Можливо, так не буде чути іншим.

— Кожен заходить у зв'язки,— вела далі Терчі.— І нікого це прикро не вражає, лише тебе... Ні персонал, ані лікарі й гадки не мають обурюватися. Та мені не двадцять років, певно, тому і з'явилася оця сверблячка...

— Хто це знову? — Ільдико глянула на двері. Вийти звідси якомога скоріш. Може, й не прилипне оця зараза.

— Не знаєш. Хіба ти можеш знати,— докірливо зітхнула мати.— Два роки ти й не глянула у мій бік. Могла б мати і померти. В мене двійко дітей, і жодне...

— Хто він? Що це за нова тварюка?

— Тримайся: з дипломом. Інженер, якщо вже хочеш знати все. Інженер-будівельник. Порядна людина, й не від нього залежало, що їхню бригаду на два місяці відрядили на периферію.

— Ти йому хоч про це сказала?

— Не буду ж я вдиратися в хату. Ти така наївна у свої двадцять три роки.

— Двадцять шість,— глухо поправила дівчина.— Навіщо ти кликала мене сюди? Яке мені діло до твоїх брудних справ?

— Усе ж інколи треба поговорити. Я гадала, що ти стала трохи серйознішою, життя тебе навчило, що на тебе можна спертися інколи...— відповіла Терчі і заплакала.

— Ти докоряєш мені, ти? — спитала Ільдико з убивчою злістю.— Ти, котра почепила мені на шию Трудіку?

— Неправда,— плакала Терчі.— Ти завжди перекручуєш. І в дитинстві завжди так було. Ти просто забрала...

— То ж ти хотіла запроторити її в клініку!

— А що я ще могла б зробити сама, без чоловіка!

— Без чоловіка!!

— Не хвилюйся, незабаром заберу. Матиму таку можливість... Ми з Томі щедро тебе винагородимо за все. Він грошовитий, збирається купувати дачу в заломі Дунаю...

— Навіщо ти мене сюди кликала? — повторила Ільдико у відчаї.— І як я тільки могла сюди прийти, спійматися на гачок?

— Я хотіла попросити, щоб ти написала йому. Просити сестричок мені сором, а сама роблю стільки помилок, ще б пак, і до цього потрібен хист. Напиши йому, адресу я знаю, Седеркень, до запитання, і вже в наступний вихідний він буде тут. Коли в серпні я схопила нежить, він купив коробку шоколадних цукерок, перев'язану блакитною стрічкою, хоча за стрічку платиться окремо...

— Чи ти вжила якихось заходів? — Ільдико підвелася, обмацавши собі лоба.— Робила щось? Заяву написала?

— Вже минає три місяці,— гордовито мовила жінка.— Цікаво, по мені одразу видно?

— Коли робитимуть? — спитала Ільдико.— Знову треба п'ятсот форинтів, тому й покликала. Не годна заплатити.

— Я певна, що Томі зрадіє. Серце йому крається, що в нього немає дітей, дружина не народила йому, дарма що сама лікар-оптик.

Ільдико стояла мовчки. Мати вже усміхалася.

— Ти гадаєш, кожен мужчина негідник? І нове життя одразу в каналізацію?..

— Та чи не збираєшся ти народити ще й це?

— Звичайно, по-твоєму, коли вже за сорок, то лише домовина... А чому б мені не народити дитину? Коли вже ви так звиродніли...

— О яка тварюка! — крикнула Ільдико й кинулася до дверей. Вона чула, що мати гукає її, зберігаючи позірність добропристойності серед цих обурених і витріщених масок.

— О яка тварюка! — крикнула Ільдико Міклошу, збігаючи сходами до воріт. Там зупинилася й заплакала. Міклош ледве догнав її, хоча плигав через дві сходинки.

— Хтось помер? — спитала жінка середніх літ у сірій хустині, тримаючи свої айстри перед носом у Ільдико.

— Не помер... Ця не помре...

Міклош узяв її під руку, прямо під пахву, і квапливо повів далі.

— Схаменись, Ільдико! Відведу тебе назад, нехай дадуть щось заспокійливе... Чуєш?!

— Не маю потреби ні в чому. І в тобі теж.

Міклош зачекав, поки дівчина заспокоїться, носовиком витер їй лице, шию. Лише тоді сказав, не щадячи, на відчай душі:

— Може, це й на краще. Хто ото такий, хай залишається самотнім.

— Який? — спитала Ільдико й знову стала така маленька й така нещасна, як миша, кинута під колеса.

— З тебе пиха аж пре. Твоя згуба — твій безжальний розум. Чи ж потрібен тут друг? Тобто я?

— Не гнівайся,— Ільдико зупинилася. Зав'язала шарф на голові. Зуби їй зацокотіли. Подув сильний, різкий вітер.— Не можу йти далі.

У неї тремтіли ноги, як у ляльки-маріонетки. Міклош не вірив, що це не вдаване.

Сіли у фойє кінотеатру «Перемога».

— Якщо питатимуть,— зашепотіла Ільдико, цокаючи зубами, аж ледве вдавалося щось зрозуміти,— ждемо на сеанс о пів на сьому...

— Тебе й зараз обходять всякі дурниці,— сказав Міклош. — Яка безнадійна...— він розвів руками,— яка безнадійна впертість.

— Принеси, будь ласка, склянку содової з буфету, прошу тебе...

— З сиропом?

— Ні, чистої содової, без сиропу.

Випила, довго затримуючи в роті шипучу газовану воду. Потім спостерігала гру неонового світла: як примарне червоне світло забігало в трубку до примарного зеленого й змішувалося з ним.

— Проста неписьменна жінка,— мовив нарешті Міклош.— І то не з найгірших. Коли ти стояла біля неї, не було прикрішого видовища.

— Ти можеш приділити мені ще десять хвилин? — спитала Ільдико. Вона вийняла дзеркальце і мізинцем провела по губах, пригладивши пошерхлу шкіру.

— Навіщо цей тон,— Міклош розгублено, без усякої мети засовував руки до кишень.— Ти торуєш собі шлях, наче маленький бульдозер.

— Ти так хотів знати, хто був перший, з ким я кохалася, так хотів знати, так от...

«Суто жіночий прийом,— міркував Міклош співчутливо.— Коли біда, підкинути іншу тему. Досі мовчала. Тепер, певно, їй сутужно».

— Мені ще не виповнилося чотирнадцяти... така сама худа була й тоді, але груди вже налилися...

— Будь ласка,— зніяковів Міклош,— невже ти не відчуваєш, що зараз це зовсім ні до чого?!

«Чотирнадцять років? Починала в чотирнадцять років? Тому й така пристрасть у цьому маленькому тілі, тому й такі бурхливі обійми!» — тепер дівчина була вже для нього чужою, дедалі чужішою.

— Шкода. Я хотіла все похоронити. Та тепер, перш ніж встати з цього нещасного стільця і залишити тебе тут, усе ж розповім. Лише для того, щоб і ти дещо побачив. Хто знає, чи буде ще в твоєму житті така нагода, ти, щаслива невинносте...

— Ображай, ображай...

— Тут ображено мене,— сказала Ільдико й підвела голову. Глянула на величезний усміхнений рот Бельмондо.— Ти мене ображав з дурного розуму... Так от, на ту пору

у нас квартирував один різник. Якраз тоді народилася Труді, була потреба в грошах, їх у нас видурював один дорогий професор медицини на закордонні ліки. Ми вже мешкали по вулиці Ліліом. Там, по вулиці Ліліом, вона живе й досі. Кімната, кухня, ванної немає.

— Я теж колись мився в діжці.

— Але ж не перед чужим мужчиною. Мішком звали квартиранта, працював на різниці, двадцятидвохрічний сільський хлопець. Шоки у нього були темно-червоні, мати часто щипала його за них. Подобався він і мені. Я любила, коли він голився, серед білої піни різко виділялися його повні, чуттєві губи. Можливо, й мріяла, що колись він поцілує мене, бо не мала навіть з ким погратися і на танці не ходила через свій одяг. Носила тільки перешите старе дрантя... Та він не цілував... Ми лише ганяли одне за одним з кімнати на кухню. Впіймавши мене, він захекано дихав мені в шию... Це був несміливий чесний хлопець — саме таким він мені запам'ятався...

Міклош знову сягнув до кишені, вийняв сигарету, але не запалив. Засовався, неспроможний більше зносити гнітючої задухи.

— Залишилося вже небагато. Подробиць не розповідати, не хвилюйся. Цей хлопець добре заробляв. Матуся ходила по хатах прибирати, проте була неохайна й не заслуговувала на довіру, як і вдома. Завжди за нею залишалася широка брудна смуга, хоча б вона й п'ять разів мила підлогу на кухні. Коли траплялися гроші, ми їли качку, а так — печену картоплю. Здається, вона хотіла цього Мішка вполювати собі, та Мішкові подобалися дівчатка, підходящі для нього сільські дівчатка. Він навіть листувався з одною. Мамця ховала ці листи, підмальовувала дівчатам вуса на фотокартках. Мішко приносив м'ясо — півкілограма, три чверті кілограма. Із стегна, лопатки, філе. «Печінки принесіть, Мішку, печінки, Мішку...» Та й Мішкові треба було платити, даром не давали. Я тоді готувалася стати співачкою. Оперною солісткою. Ходила до нас у двір співати одна жінка і сказала: «У тебе не горло, а скарб, малий соловейку...» Ми спали з матір'ю в одному ліжку, бо друге зайняла Трудіка. Вона спала неспокійно, й плач у неї був ненормальний, наче коза мекала нам у вуха. Вечорами я звикла перед сном співати шлягери. Мамця слухала, зітхала і вимикала світло. Мішко ще сидів якийсь час на кушетці в кухні. Одного разу мені навіть подумалося, що він вдячний за пісні й розкошує ними. Якось він зайшов до кімнати, сів край нашого

ліжка, лише рип виказав його у темряві, сягнув рукою по-верх матері й торкнувся мого тіла, та через три-чотири хвилини мати захихотіла й досить рішуче відштовхнула його: «Не займайся дурницями, Мішку». Назавтра Мішко приніс мозкову кістку з таким мозком, що він п'ятисантиметровим шаром тремтів на моїй скибці хліба. І тонке філе, і смалець у бідоні. Два тижні перегодом був дуже холодний вечір, ми топили в кімнаті. І знову прийшов Мішко. А мати встала й мовчки подалася на кухню готувати чай, липовий чай, бо саме схопила нежить. Через двадцять хвилин повернулася, мацаючи перед собою, бо й тепер не вмикала світла. «Мішку,— шепотіла,— Мішку, будьте ласкавий іти на своє місце. Ну, ну!»

— Неправда! — крикнув Міклош. Він міцно, обіруч обійняв плечі Ільдико.— Ільдико, це не може бути правдою.

— Власне тоді це й сталося — єдиний раз. Уже й забулося, повір мені. Я вже майже спала, тому й гадки не мала опиратися. Все було так природно: мати вийшла, а ця людина лягла на її місце. Я навіть не була певна, що це сталося, вся правда мені відкрилася лише пізніше... Цей Мішко, врешті-решт, був порядний хлопець, через три дні він пішов од нас. Ще довго відчувалася нестача легенів, тельбухів, кендюхів. Все це було дефіцитом і тоді.

— Мое малятко! Дороженьке мое малятко,— Міклош розпачливо обнімав Ільдико під пильним поглядом білетерки.— Що тобі заподіяли? Дороге малятко. Пробач. Пробач мені.— Він трохи не плакав, дарма що був чоловік. Його мову страшно було слухати. Страшно було спостерігати, як у ньому знову закипає люте обурення.

— О нещасна жінка! Я повернуся назад і повириваю ті її патли... Чому ти не сказала з самого початку?

— Про це не можна говорити,— сказала Ільдико хрипко.— Хіба тоді, коли вже всьому край. Правда, ти відпустиш мене зараз і даси мені спокій?

— Сердешна моя. Звичайно ж, відтоді в тебе не було нікого... Не знаю навіть, чи я заслужив тебе.

— Ти перший, кому я розповіла. Нашому роману край. Не я вбила його — ти. З самого початку вбиваєш,— правила своєї Ільдико, відчуваючи, як із цими словами знову опускаються її плечі.

— Ні, ні,— палко запевняв Міклош.— Фантом помер. Ми його знищили. Вже давно треба було. Та ти не вірила мені, не вірила в мою міць. Життя починалося тоді, коли

ми вдвох... лише тоді. Й двох тижнів не чекаю. Будеш моєю дружиною хоча б і післязавтра. Побачиш, я відшкодую тобі все заподіяне зло добром. Довірся мені...

— Прошу вас звільнити приміщення,— підійшла до них білетерка і схвильовано сіпнула себе за пов'язку.— Це не місце, де можна грітися надурняка.

Ільдико ображено стелулася. Міклош умить витяг двадцятку й сунув білетерці в руку.

— Ми оплатили вартість квитків. Купіть собі трохи добрих манер, шановна.

Ільдико попростувала до виходу з піднесеною головою. Міклош кинувся за нею, гукнув таксі.

Ільдико була йому вдячна за машину. І лише за звичкою зиркнула на таксометр. Хлопець цілував їй руки.

«Старий Міклош навчав,— думав він,— що як зробиш помилку, не слід соромитись відступу, щирого каяття. Та чи ж міг я таке передбачити! Бідолашна сирота».

— Я винна теж,— сказала вдома Ільдико. Вони прокрались навшпиньки, щоб тітка Турбуц ще не приводила Трудіки.— Я не хотіла аж так компрометувати себе. Ти можеш це зрозуміти?

— Переді мною? Ти мене соромилася?

— Це не сором. Тільки страх,— Ільдико взула пантофлі,— без панцира ставати до бою.

— Що за бій? Ти все ще не віриш? Ще й досі? Я ж так кохаю тебе! Ну чого ти бажаєш? — Міклош погасив на грубці сигарету.— Кину палити... починаючи з цієї хвилини. Знаю, тебе завжди дратували дим і попіл... кину. Це звучить банально, але я нікого не кохав. Любив тільки старого Міклоша. Мені вже без тебе зле. Навчись уже нарешті вірити...

— Вірити, вірити,— повторила Ільдико і заплакала.— Але в що?

— У те, що є. Що існує: одне тіло, одна душа.

«Брехня. Солодка брехня»,— хотіла сказати Ільдико, але якось мимоволі починала вірити в ці хвилини. Наче, крім тілесної насолоди, щось іще воскресло, заповнивши незвичайним сяйвом темні закамарки душі.

Їхні тіла корилися наказові: те, чого вони ждали, знайшло собі вихід.

«Коли зникає необхідність заперечувати, що може бути кращого? — думала Ільдико після того, як до неї повернулася здатність міркувати.— Нема нічого боліснішого, ніж заперечення».

— Це була хвороба,— сказав Міклош.— Ти була хвора.

А тепер — видужання. Справжнє життя. Забудь. Забудь свою матір. Той дім. Усе забудь.

«Що є мірилом кохання? — думала Ільдико. — Вчинок. В усьому — вчинок. Що б я зробила заради нього? На що б пішла? І на підлість теж?»

— За житло ти не турбуйся. Аби лише було гаразд у домі. Тиждень мешкатимемо тут, а тиждень на Келенвельдь.

«Так, і на підлість теж. Тепер, якби він захотів, я покинула б і Трудіку. Так, я зробила б це».

Раптом вона почула голос матері: «Згодом цей Томі...» А колись той самий голос побивався: «Ой Шіткович... покинув мене Шіткович... Імре, Імре, як я тебе кохала... той Беньямін, той Беньямін, хто б міг подумати, що він мерзотник... з таким ім'ям...»

Вона не відчувала ненависті — вперше після довгих років. Певно, слово й справді здатне визволити.

Там, у лікарні, мати лежить на ліжку в мереживній піжамі. На ногах педикюр, чекає на свого «інженера».

Можливо, вона кохала їх усіх, так само гарячково, так само турботно.

Ільдико обхопила Міклоша за шию.

— А тепер чого плачеш? — ніжно спитав Міклош. — Чого плаче маленьке дівча?

«Скривдили її. Кожен, хто міг, витер об неї ноги. Та дарма вона блискає своїми великими, як у ляльки, очима. Чи знайоме їй іще якесь почуття, крім осуду? Чи турбувався хтось про неї? Трудіку бодай шліфують, виховують!

Ах ця мати, яка вона тільки нещасна!»

— Від тебе перепало, — випалила Ільдико й поцілувала Міклоша нижче борлака, — від тебе.

Міклош не зрозумів і лише усміхався.

— Побачиш, як ми житимемо вдвох... Я віддаватиму тобі всі гроші, — розпоряджайся ними. Якщо тобі це приємно.

— Купуватимеш мені троянди. Як того разу. Звичайно, влітку. Коли-не-коли.

— Ти розумна, добра, золота дівчина... Дурень я був, ох і дурень... До нього ти вже більше не підеш, розумію.

«У п'ятницю знову піду до неї, — вирішила Ільдико. — Не покину ж я матір саму, коли вже несила ненавидіти... Працювати доводиться з тридцятьма шістьма дітьми водночас. По команді відкривають і закривають роти... Трудіка вже пізнає і листоношу... Людина повинна відчувати свій обов'язок перед усім, що її оточує. Лазівки для втечі немає».

— Дякую,— сказала вона. А коли Міклош, відмагаючись, затулив її рот долонею, поцілувала.— Красно дякую.

— Якби я тебе не знайшов,— сказав Міклош,— то, певно, занидів би знічев'я. Нема за що дякувати, коли хтось і має бути вдячним, то це я.

— Який сьогодні день? — спитала Ільдико.— Невже п'ятниця?

— Увесь урожай віддаю вам,— сказав старий Міклош.

— Дивись, як би ти не наробив собі біди! Обкрути шию шарфом і надінь теплу шапку! Де це чувано, щоб стак, по-парубоцькому, у сімдесят вісім років? — докоряв старому хлопець.

— Я не відчуваю холоду. Знаєш, відколи повернувся з Сибіру...

— Ой дядечку! Півстоліття тому! Далєбі велика біда буде від цього твого молодецтва, згадаєш моє слово!

— На що ти натякаєш?— жартівливо підморгнув старий Міклош і сів перед кущем хризантеми на буру від часу лавку.— Часом не на смерть? І це ота твоя «велика біда»?

— Все жарти, жарти. А потім знову піде з носа кров...

— Авжеж, піде. Обов'язково. І йтиме все частіше й частіше. Від цього вже нікуди не дінешся,— сказав старий Міклош і став возитися з кущем.— Та це не катастрофа. Смерть — ніяка не катастрофа, коли людина встигла все звершити.

— Гаразд. Я знаю твої засади. Але поспішати теж не слід. Будь ласка, замотай щільніше шарф...— Міклош рішуче смикнув за кінці шаліка.— Така погода найгірша. Холод, сирість, а снігу нема.

— Віддаю вам усю садовину,— вів далі старий Міклош,— чотири-п'ять центнерів. Та й виноград. Можна продати перед різдвом. Це буде підтримка для Ільдико: відкладе на квартиру.

— Дідька лисого. А тобі взимку з чого жити? А як буде з паливом?

— З виробничого кооперативу надішлють мені пенсію. Як спеціалістові. Завжди ти про неї забуваєш. Ну та я ще поговорю з Ільдико. Гроші зберігатимуться в неї.

— І ти з нею про це говоритимеш, дядечку?

— А ти ж думав як? Це справа поважна. Як же ви будете без житла?

— Ніби це найважливіше!

— І птахи мостять собі гнізда, ніхто з них не несеться на камінні.

— Ти цього не розумієш. Славна ти людина, та цього не розумієш. Сьогодні настали інші часи.

— Світ такий самий,— затявся старий Міклош. Він бережно відщипував засохлі пелюстки хризантеми.— Що таке п'ятдесят років чи сто? Чи тисяча? Прочитай листи Плінія...

— Так що, нам перебраться сюди? І ти нам варитимеш? — спитав Міклош трохи роздратовано.

— Я звільню другу кімнату. Я її вже вам пропонував.

— О боже!.. А відстань?..

— Так. Відстань,— похитав головою старий Міклош,— тут я нічим не можу зарадити.

— Продавай яблука собі на здоров'ячко. Але виторглиши для себе. Тільки продавай не по два форинти за кілограм, як торік...

— Це зробить Ільдико! Та покваптеся, бо діти Сепешварі ходять сюди щодня, і в них такий апетит, як колись, Міклошко, був у тебе...

— На дітей Сепешварі добре заробляє їхній батько. У них он за ворітьми стоїть «Трабант». Чому ж вони за дарма їдять твої яблука?..

— Гей, та то ж ти їх призвичаїв сюди ходити. Років три тому, коли вродило яблук «джонатан», а ти не хотів їх возити у місто, пам'ятаєш?

Міклош мовчав.

— Та зрештою, чому б їм і не ходити? — вів далі старий Міклош.— Вони поласують, і нам лишиться. Так ото ж я й кажу: продасть їх Ільдико і, як матиме легку руку, то вторгує й дві тисячі.

— Дядечку, а ти знаєш, скільки коштує кооперативна квартира? Двісті тисяч...

— Це все-таки несправедливо,— похитав головою старий Міклош. Він підвівся з лавки.— Квартира — це перше діло. Платити за неї гріх.

— Що ж, будемо мандрувати. Ти лишень не турбуйся. І завтра не спізнюйся! О дванадцятій десять уже інша пара на черзі.

— Смокінг уже не носять, чи не так?

— І не подумай, дядечку. У звичайному темному одязі...

— Все одно мій смокінг уже не годиться. Востанне одягав тридцять років тому. А здається, ніби вчора, цікаво...— Він на хвильку замислився. Його густі брови тремтіли.

— Іди, затопи грубку. Обов'язково затопи, чуєш?
«Звичайно, не затопить,— думав сердито, їдучи додому.— Шкодує для себе палива. Ільдико радітиме яблукам. Було багато витрат».

Він застав Ільдико в розпалі приготувань. Саме прасувала свій темно-синій костюм.

— Пильнуй за Трудікою! Вона весь час намагається торкнутися розпеченого заліза.

Міклош сів, між колінами грайливо затиснув Трудіку.

— Давай зіграємо в ладоньки!

Трудіка спочатку не розуміла, та потім швидко призвичаїлася до гри. Вона переможно кричала і лякала Міклоша по руках.

✓ Ільдико це не сподобалось:

— Доброго навчаєш! Навіщо визволяти інстинкти?

— Ільдї,— сказав Міклош і відпустив дівчинку,— уяви собі, старий Міклош подарував нам усі свої яблука.

— Весь врожай? — Ільдико схвильовано витягла шнур з розетки.

— Там їх буде добрих п'ять центнерів. А потім виноград...

— П'ять? Не менше восьми, це так, лише на око...— вона принесла зошит і олівець. Трудіка на дивані полізла за спину Міклоша і дала йому гучного ляща.

— Трудї... годі буде! Залазь під стіл,— гукнула Ільдико і рукою міцно схопила дівчинку за шию.

— Якщо заправимо шість форинтів за кілограм...

— Встигнемо ще й після весілля,— сказав Міклош.— Не втече. Капелюшок купила? Як він? Гарний?

— Капелюшок? — Ільдико неухважно гризла олівець. Штепсельну вилку вона знову встромила в розетку.— Звичайно, гарний. Сто шістдесят, кролик.

— Я хочу, щоб ти була гарна. Коли вже той Капеллер — наш свідок — глухий, то хай хоч витріщається.

— Мені якраз до лица мереживна блузка Беатрис Малмоги. Яке щастя... А де ж триматимемо?

— Мереживну блузку? — бовкнув Міклош.

— Ой, яблука!..

— Таж вони там просто неба, у купі, ти ж бачила...

— Хто ж їх купить у Терекбалінті? Треба повісити табличку на ворота: «Продають яблука «джонатан» найвищого гатунку».

— Жартуєш?

— Чому? — Ільдико прасувала далі.— Не будемо ж ми викидати тисячу форинтів з кишені? У тітки Турбуц стоять

дві великі корзини: в них вміститься п'ятдесят кілограмів. Щодня возитимемо по півцентнера, і за два тижні весь урожай — тут. Висиплемо у передпокої, тітці Турбуц віддамо один центнер відчипного, у двірника попрошу терези... — захоплено цокотіла розчервоніла Ільдико.

— Ну, і коли ж починатимеш? Мо', вже завтра? — іронічно спитав Міклош.

— Завтра у нас чимало справ. Сам добре знаєш, — напучувала його Ільдико, — весілля забере у нас цілий день. Спритно ти влаштував цю справу з яблуками, ведмедьку.

Міклош ліг на дивані. Заплющився. Весілля. Пригадав величезні органні труби, довжелезну, як килимні доріжки, фату, за кінець якої він чітко тримався. Надто в'язкий був плюшевий оксамит, його черевики грузли.

— І квіти треба замовити, — схвильовано схопився Міклош.

— Онде мокнуть у відрі. Шість білих гвоздик від Неллі Шіманек, пакувальниці з квіткової крамниці.

— А стрічка до них є?

— Стрічка? А на якого дідька? Це вже не модно, мій дуренький. І, крім того, — несмак. Ой, твоя сорочка! Ти довів її до ладу?

— Пропалив трохи.

— Де?

— На спині.

— Дарма. Головне комір.

— Вранці крамниці вже відчинені.

— Ніяких крамниць! Нема потреби купувати іншу сорочку.

— Слухаюсь! — відсалютував Міклош. — Але від завтращнього вечора командую я, панянко...

Ільдико повісила на бильце випрасуваний костюм.

— Не гнівайся, Міклошку. Я змушена бути категоричною. Інакше ніколи не матимемо родинного затишку. Гроші люблять лік.

— Кохаєшся в приказках?

— Що б ти за них хотів? — вела далі Ільдико і зиркнула під стіл. Треба було розігріти голубці, та ніде не знаходила сірників. Чи не грається з ними Трудіка? Міклош уже не палить, не може бути, щоб за день ішла коробка! — Витратимо на весільну подорож?

— Гроші твої, — сказав Міклош по-діловому. — Що б я міг бажати на твої гроші?

— Немає твоїх грошей і моїх грошей,— рішуче заявила Ільдико.— Ти сам цьому навчав тої чудової п'ятниці. Є тільки одні гроші, єдині й неподільні.

— Як це роблять інші, не знаю,— міркував Міклош,— але в них вистачає і на те, й на те...

— Батьки. Батьки, хлопче! Але ж ми з тобою — двоє голодранців...

— На зарплату можна прожити. Цілком чесно можна.

— Прожити, звичайно. Коли є де.

— А я чхати хотів на те «де»,— знизав плечима Міклош.— Поки є з ким. Поки є ти. Ну, моя рибко.

— Хоча б уже щось путнє принесли,— міркувала Ільдико в обіймах Міклоша.— Ти натякав на це тонко?

— Я б не хотів цього Капеллера,— промимрив Міклош.— Він і так надто опікується мною.

— Твій же безпосередній начальник! Між іншим, усе це — пуста формальність. Та якщо вже її не минути, нехай той свідок несе щось до хати...

— І все-таки на що ти розраховуєш? — У Міклоша заніміло коліно, він відсунув Ільдико.— Не жди чудес!

— Якщо вистачить розуму — покладе в конверт...

— Мені б це було дуже неприємно. Мене всі знають, як людину статечну.

— А мене хіба ні? Та позавчора я підійшла до Беатриси Мальмош і попросила, щоб вона була моїм весільним свідком... Спочатку вона здивувалась, чому саме вона, адже у вчительській не було секретом, що ми невпинно підколювали одна одну, та потім розцілювала мене в обидві щоки і сказала, що я не пошкодую і що їй принаймні буде цікаво побачити останнього пештського жевжика, який ще згоден звалити на себе тягар...

— Оригінальна жінка!

— Ще б пак не оригінальна! Щотижня міняє своїх приятелів. Дивно, як її ще залишають на педагогічній роботі...

— Ільдико, пора відвикати від цих пуристських, як їх там...

— Я вважаю,— виголосила Ільдико і стала у визивній позі серед кімнати,— що я маю право вимагати від інших того, що маю сама...

— На мене завжди впливали негативні приклади,— буркнув Міклош.— Маючи їх перед собою, я відчував, яким не треба бути.— Його почало хилити в сон. Вночі він ревізував «Срібну русалку» й не зміг спіймати таксі, щоб дістатися додому.— Гадаю, жених зараз піде і по-

спить. Інакше навряд чи з мене буде якийсь пуття завтра, в такий святий день.

— Приходь на одинадцять. Точно об одинадцятій.

— Будемо йти пішки? — злякано спитав Міклош. — Із свідками, до райради?

— Візьмемо два таксі, — похитала головою Ільдико. — Дякже! Коли треба то треба. За чверть дванадцята будуть обидві машини. А тоді вже підемо пішки до «Савойя». Обід на чотирьох, дві пляшки вина. Разом триста п'ятдесят форинтів. Перед виходом візьмеш ті гроші, щоб зміг заплатити...

— Якраз я віддав... ще вчора, за півмісяця... — обережно докінчив Міклош. — Зараз у мене в кишені не більше, як вісімдесят форинтів...

Ільдико вирідила Міклоша. Лишалось ще багато роботи. І вона не відчуватиме радості, поки не впорає її всю. Одна пенсіонерка — колишня вчителька хімії — згодилася взяти до себе Трудіку на півмісяця за вісімсот форинтів. Справжній грабіж. Завтра вранці її заберуть.

Треба буде вранці відвідати матусю, а то ще знає точний час реєстрації шлюбу і з'явиться у своєму допотопному «тюлевому чуді».

П'ятсот форинтів для лікаря. Треба буде її умовити.

«Інакше не зможу бути щасливою, — зітхнула вона, одягаючи Трудіку, — тут уже нічого не вдієш. Не зможу бути щасливою, поки все не буде чисто. Видно, така моя доля...»

Вона трохи театральньо глянула в люстерко.

Згадала про капелюшок. Зняла його з шафи. Знову глянула на себе в капелюшку з білого кроля, оперезаному чорною оксамитовою стрічкою. Може, краще було б з вуаллю й помаранчевими квітками? В модного крою платті з парчі і в тих золото-срібних шовкових черевичках?

Мало не заплакала, уявивши себе в такому вбранні замість темно-синього костюма.

По тому, уже в ліжку, їй стало соромно. Ганчір'я! Для чого воно? На тисячу п'ятсот форинтів дорожче і тільки на раз одягти. За ці гроші вони замовлять для Міклоша крісло-ліжку. На Келенвельд годиться той широкий диван, та вони рідко там буватимуть, бо Трудіку не можна тягати туди й сюди. Зараз для неї багато важить у цій фазі постійний педагогічний вплив і постійне джерело збудження.

«Все буде гаразд... треба лише суворо... з переконаністю... Планово. Планово, товариші...» — Ільдико бачила себе на нараді. В практичному сірому нейлоновому плащі

вона стоїть на чільному місці за столом, і всі присутні її слухають.

«Весілля! — на хвилю в грудях сколихнулась гаряча радість, — мое весілля...»

За мить вона вже спала. Трохи сопіла, бо вкрилася з головою. Клятї чавунні грубки — вночі кімната вихолоджується. Ще начебто є великі газові конвектори.

Наприклад, у «Троянді», за довгими жовтими завісами. Міклош якимось завернув туди на каву — на Каленвельді о такій порі, як тоді, вже нікуди податися.

«Головне — кавоварка, — думала вона. Її купимо насамперед...»

Міклош навіть не повечеряв. Щоправда, Ільдїко могла б і запросити. Та, видно, мало було голубців. І, між іншим, були вони вчорашні. Коли кажуть, що вчорашня страва смачніша, це байка.

Бессі вийшла з-за кавоварки експрес і принесла п'ять бутербродів, вершки у склянці.

— Сервус. Давно не бачила.

— Сервус. Багато працюю.

Бессі співчутливо хитала головою, присівши на край стільця. Вона неспокійно зиркала в бік свого агрегату: шеф не любить, коли вона відходить від кавоварки, хоча відвідувачів уже й немає.

— І в мене стільки турбот! Вчора була на батьківських зборах. Класний керівник нарікав, що Лаціка слабкий у математиці. Правила ще сяк-так, а задачу — боронь боже...

— У восьмому надолужить, — утішав Міклош. Він знав Лаціка, зустрічався з ним одного разу. Дав йому двадцять форинтів на кіно.

— Когось треба було б приставити до нього. Не знаєш якогось математика, двадцять п'ять, тридцять форинтів за урок...

— Напитуватиму.

— Ти часом не схуд? — Бессі над столом взяла Міклоша за підборіддя. — Харчуєшся регулярно? Зачекай, через двадцять хвилин зачиняємо. Я приготувала копчений язик з приправами. Чи, може, не бажаєш? — Вона повернулася до кавоварки, бо кельнер уже гучно стукав ложечкою.

«Бідолашна мала Ільдїко, — думав Міклош. — Лишилася б і вона такою одиначкою у неповних сорок років... ще й без чайових, як у Бессі. Сердешна Бессі. Багато клопоту у неї з тим дітваком».

Він уявив собі Ільдїко через п'ятнадцять років. Трудіка вже на дві голови вища від неї — брутальна потвора. Іль-

діко зсохлася, стала зовсім крихітною, замість лица — тінь, невиразна пляма. Заходився розкладати по конвертах десятки: газ, електрика, квартплата.

«Щастя ще, що я...»

— Ну то що? — спитала Бессі і знову стала перед столом. Це я лише тому, бо такий напружений був цей день...

Бессі виховує хлопчика сама. Між іншим, не дуже вибаглива, не любить лише стариків, втомилася вже возитися з ними. Інколи візьме й гроші, але ніколи не вимагає, не просить. Не в них причина, видно по ній.

— Завтра страшенно клопітний день, — виправдовувався. — Не гнівайся, Бессі...

— Гніватися, що ти? Просто такий був напружений день... Сьогодні приходив Капольнаші з ревізією, про мене, хай приходять: кожна порція у мене точна до грама, сам знаєш... — Бессі з надією глянула на Міклоша.

— Можу засвідчити. Тільки попередь. Ти справді чесна... — запевнив Міклош. — Чого вони унадились саме в цю кав'ярню? Не звідси треба починати.

— Тому я гадала, що міг би зайти. Все ж не Обуда, чи де ти мешкаєш...

— Тепер уже вставатиму на світанку...

— Чому мій син не може бути відмінником? Чи бодай середнім учнем, що вже там... Але цей постійний нервовий шок від осені до весни... Один раз він уже залишався на другий рік. Хоча старанний. Чому вони постійно намагаються його провалити? Немає в тебе якогось знайомого педагога — невже так і треба?

Ільдико не провалює. «Немає дурних дітей, є погані вчителі», — любить повторювати. Правда, із співу легко.

— Ось і тепер я віднесла кілограм кави вчителю математики. Не прийняв. Потім, мовляв, після виведення оцінки за півріччя! Якщо знову провалить, то після оцінки за півріччя я йому очі повідряпаю...

— Недосипаєш, га? — спитав Міклош і заспокійливо поплескав Бессі по руці. Три обручки. Боже мій! До цих обручок потрібен сторож. Десь він таке чув. Сторож обручки. Так називають чоловіків. — А коли ж ти їх придбала?

— Спадок, — пояснила Бессі. — Та я продам. З цими обручками трохи не поховали мою матір. Я їх зняла в останню хвилину. В Секешфехерварі нас тоді знав усяк...

— Дорогі? — допитувався Міклош. Попоївши, він задоволено відкинувся назад. Спинка модного крісла затріщала.

— Обережно, велетню! Кажу ж, ходімо до мене. Не на тебе тут мірялося... Звичайно, дорогі. І, мабуть, не варто продавати їх. Нехай залишаться Лацікові, коли вже його батькові довелося піти з життя так рано...— Очі Бессі зложилися.

П'ятнадцять років тому Бессі щиро покохала Цигана. Жили вони, казали, щасливо — даремно люди чекали на сенсацію. Потім хлопця придавило ящиком — він саме шоферував. Після ящика він уже не вичухався. Здавалося, травма дрібна, але після обстеження в лікарні виявилось, що у нього всередині все понівечене, лікували с'як, лікували так, аж поки не віддав богові душу. Хлопчик схожий на матір; тільки що чорний і кучерявий.

В Ільдико теж буде двоє. Двоє дівчаток. Старий Міклош казки їм розказуватиме. Купить їм півня-ліліпута, колись і в нього був, звали Го. А потім народиться хлопчик. Там, де двоє, знайдеться місце й для третього.

Тільки щоб не переїжджати на Келенвельдь!

Бессі втерла очі й побігла варити каву.

Міклош пригадав окремі їхні зустрічі. Бессі — жінка, що все розуміє. Знає, на що їй сподіватися, а на що ні. Коротко сказати, досвідчена. Це саме те слово.

Обійми Ільдико. Він знаходить у їхньому коханні весь час щось нове й нове. Щирий запал, невичерпні джерела почуттів — о Ільдико. Яке кохання!

Він розплатився.

— Правда, лише тому, бо ліньки мені туди добиратись, — сказав неуважно Міклош, допомагаючи Бессі відчинити кривим ключем двері. — Чому не полагодиш?

— З цим до слюсаря? Цим справі не зарадиш, коли нема мужчини...

Ільдико відтепер не треба буде дбати про паливо. Тітка Турбуц казала, що й дрова доводилося їй самій рубати у підвалі.

— Будеш їсти? Підігріти? — Бессі в червоній комбінації бігла туди й назад. — Бачив би ти, як він солодко спить! Я купила до його кімнати на стіну серію Фоксі-Максі...

— Дякую, волів би поспати, — сказав Міклош і став по-домашньому роздягатися. — Як справжній дружок, ти дійсно зрозумієш мене...

— Ти спати прийшов до мене? — розчулено спитала Бессі і сіла на край ліжка. — Що б це могло означати?..

— Не ображайся, але цей сьогоднішній день...

— Ти спати прийшов... Це так гарно... — мрійливо мо-

вила Бессі.— Що все ж до мене хтось прийшов, це так гарно!— вона сиділа на ліжку в своїй комбінації і чорним мереживом витирала сльози.

Міклош притягнув її до себе, поплескав по лопатках, підбадьорюючи по-чоловічому. Він ледве щось бачив, уже наче крізь сон. Однак Бессі на radoщах пригорнулась до нього і не давала хлопцеві спокою.

«Моя рибка,— думав він у напівсні,— моя маленька Ільдико. Як я тебе кохаю. Ми не будемо нещасливі. Маленька моя Ільдико. З тобою, лишень з тобою... Може, й справді треба купити фрак? І помаранчеві квіти...»

Прокинувся вранці о шостій від того, що Бессі шепнула йому на вухо:

— Дзвонить будильник! Вставай, молодий чоловіче!

Міклош насилу прийшов до тями. Бессі одягла фланелевий халатик і гумові рукавиці.

— Так руки лишаться м'які, як оксамит,— пояснила.— Я почистила твої черевики, а тепер іди, поки не прокинувся Лаціка.

У дверях Бессі зупинила Міклоша.

— Поцілунок,— пролепетала вона. Підставила щоку, показуючи своїх п'ять зморщок під очима.— Заходитимеш, еге ж? Частіше після цього, еге ж?

Міклош сів у таксі.

«І як це я в біса?..— думав він ніяково.— Не пив, а такий був сонний... ех, ледве пам'ятаю, пuste».

Він чудувався, що досі не перестає підійматися по шаблінках свого кохання, що не день, то вище. Ільдико. І лише Ільдико. Бессі та інші випадкові зв'язки, коли душа лишається холодна як лід,— годі!

На Келенвельд хутко переодягнувся. Пропалена пляма на білій сорочці була непомітна, костюм випрасуваний, двобортний — останній крик моди.

— Якщо ви одружитесь і трохи споважнієте,— сказав позавчора Капеллер,— можна буде довірити вам і важливіші завдання. Бо здібності у вас є, цього ніхто не заперече. І показна зовнішність! Тільки більше організованості...

Капеллер — керівник групи й голова місцевкому в одній особі. Й раніш, у будівельників, він теж поєднував ці посади.

Обручки у Ільдико під замком. Квіти в Ільдико у відрі. Папери? Папери теж у Ільдико, і гроші.

Було ще рано, він поставив на програвач платівку Бетховена.

— Ра-та-та-там... ра-та-та-там...

Знову виглянуло сонце, його промені приємно осяяли зелений килим. На полиці виблискували фігурки з коріння. На шафі — два ряди ароматних, ще волохатих айв.

Раптом він відчув: йому страшенно не хочеться звідси виходити. Міклош зжував на сніданок шматочок сиру, послухав ще раз симфонію «Доля». Потім заходився шукати щось веселіше. До рук йому потрапила платівка Ліста «Угорські танці». Їх ритм ще більше засмутив хлопця.

Міклош зібрав усі до одної фігурки з коріння й запакував їх у коробку з-під черевиків. По тому довго чистився щіткою, Ільдико слушно зауважила, що ця матерія — пиловловлювач.

Двоє свідків. Два плюс два — це чотири. П'ятий — старий Міклош.

На старого Міклоша Ільдико не розраховувала?

Міклош розхвилювався, і це його вивело з летаргічного стану. Він узяв капелюха, рвучко схопив пальто.

Старому Міклошу не замовили обіду, а він про це зовсім забув, не вельми вірячи, що той приїде звідти, з тієї глушини.

Це можна ще залагодити! Один телефонний дзвінок до «Савоя» — і по всьому.

А якщо Ільдико заперечуватиме? Мовляв, навіщо там старий, відпровадь його додому із загсу...

Адже вона й рідної матері не запросила. Хоча це зрозуміло, навіть природно після всього того. Тітка Турбуц теж лишається вдома, дарма що пошила собі нове дюшес-болеро...

Край засмучений, Міклош ввалився у двері.

— На десять хвилин спізнився, — сказала Ільдико, очікувально дивлячись на Міклоша. — Ну яка я? Гарна?

Вона й справді була гарна, набагато гарніша, ніж він сподівався. Білі черевики на високих підборах, біла торбинка, темно-синій гарного крою костюм з пінявим мереживним жабо на вилозі. Навіть капелюшок, незвично кокетливо зсунутий набік, гарний. Шість гвоздик на столі, поки що загорнутих у махрову серветку.

— П'ятеро нас буде, — гукнув хлопець. — Старий Міклош теж приїде. Я забув.

— Отже, тоді п'ятеро, — люб'язно кивнула Ільдико. — Але чому ти такий спітнілий? Певно, мчав сюди щодуху? П'ятеро, то й п'ятеро... Візьму з собою ще одну сотню...

«Він і справді має мене за дикунку, — думала з при-

крістю.— Старий віддає весь урожай, то щоб і на весіллі не побував?»

Міклошеві аж світ угору піднявся. Йому було соромно, що він міг так подумати про Ільдико. Ні, Ільдико чиста. Кришталево чиста, лише він, він — недовірливий дурень.

Він поцілував дівчину в руку.

— А дай-но гляну на тебе! Хлопець — куди твоє діло!.. Ти добре виспався? — спитала Ільдико.

— Ні...— почав був Міклош, але відразу ж схаменувся.— Добре.

Хоча було б так природно розповісти про вечір з Бессі, про те, як палко він кохав Ільдико, як зігрівало його це кохання, як гостро відчув він знову їхнє єднання... Це було б чесно: розповісти навіть про це!

Ну та нехай колись згодом, пізніше.

— Я все влаштувала,— хвалилася Ільдико.— Відпроварила Трудіку, житиме у хаті з садочком. На сьогоднішню ніч придбала тобі гумовий матрац. Завтра приберемо на Келенвельдь.

— З твоєю відпусткою все гаразд?

— Три дні. Три дні на рік — більше не належить. Школа — це не система громадського харчування, серце.

— Три дні! Мені Капеллер дав вісім, просто так, на свою відповідальність.

— Дарма, використаєш їх і без мене,— сказала Ільдико. Взявши в руки керамічний набір для лікеру, вона підійшла до вікна.— Чверть на дванадцяту. Не люблю, коли спізнюються.

— Ох, і спатиму ж добряче...

— Привезеш сюди яблука. Я вже сказала тітці Турбуц.

— Ти могла б запросити і її...

— Унікаю цирку, нащо він здався, той цирк...

— Справді. До церкви ми не підемо. Справді,— Міклош сів на диван, підсмикнувши в останню мить холоші випрасуваних штанів.

— Бракувало ще тільки цієї дурної комедії!

— Ну не всяка врочистість — комедія...

— Важить не де,— сказала Ільдико й, нечутно ставши перед Міклошем, поклала руку йому на голову,— а з ким. Правда, Міклоше?

— Певно, що так,— вигукнув радісно Міклош, почувши свої слова.— Мені вже терпець уривається. Де там ті свідки!

— І тітку Турбуц я відсторонила, вона побігла на ринок, приготує нам смачну вечерю, тоді і з нею цокнемось,

ніяких образ... Вночі я згадала про завіси, встала десь о пів на другу й випрала їх...

Тричі подзвонили, хапливо, нетерпляче.

Беатриса — то була вона — одягла на вихід комплект кольору беж — до груботканої матерії таке ж пальто і капелюшок. Бурштинове намисто, браслет і сережки доповнювали ансамбль.

«Так принаймні висловлюються коментатори на демонструванні мод, коли не помиляюсь», — ніяково подумала Ільдико.

Беатриса розцілувала Міклоша в обидві щоки, вщипнула за руку і захоплено загаласувала:

— Ти ба, Ільдико, яка ти, а я й гадки не мала, якби знаття, не тебе посилала б до їдальні — пішла б сама. Та що там пішла? Побігла б!

Беатриса поклала на стіл величезний пакунок — аж трохи не попадали склянки.

— Довго сушила собі голову, що б його таке купити, чому б ви зраділи, бо це ж просто жах, коли приносять лантухами столові набори. Щось таке оригінальне, небуденне...

Ільдико розрізала ножичками мотузку. Показався якийсь дивний пристрій, що сяяв фосфорним світлом.

— Кімнатний водограй! — переможно вигукнула Беатриса. — Кімнатний водограй! Ну?

Міклош розсміявся:

— Колосально! Сподіваюсь, дядько Капеллер принесе золотих рибок.

— По-перше, прикраса, по-друге, забезпечує вологість повітря у більшому приміщенні, серед пальмових рослин... — Беатриса помітила на обличчі Ільдико розчарування, змішане з гнівом. — Ой, Ільдико, не тепер, то трохи пізніше... Думай про своє майбутнє. Не думаєте ж ви жити в цій дірі вік!

— Атож, — усміхнулася нарешті й Ільдико, — твоя правда. Чудовий водограй... Лише ввімкнути небезпечно через Трудіку...

— Ой, я і не подумала, — Беатриса скрушно біла себе по чолю. — Ой, як мені прикро. Поза всякими сумнівами, вона його зіпсує, сердешна... Але ж лишилася квитанція! Ти можеш його поміняти. Купиш натомість що захочеш...

— Це вихід, — заблищали очі Ільдико. — Наступного тижня так і зробимо. — Вона дбайливо запакувала водограй, Міклош допоміг поставити його на шафу.

Зате чоловіки були більш тямовиті. Капеллер прибув

з ошадною книжкою: тисяча двісті форинтів від трудящих, плюс корзина квітів — усі найдорожчих гатунків.

— Дуже радий, що ти вибрав собі поважну дівчину, — сказав Капеллер і поцілував руки обом жінкам. — Нема гірше як легковажна стрибуха... Взагалі я доброї думки про педагогів, це, зауважте, копітка робота, дарма їх дають...

— Чекаєте ще на когось? — спитала Беатриса. — Бо якщо ні, то машина перед ворітьми.

— Таксі будуть лише за чверть дванадцята. І ще ждемо названого батька Міклоша...

— Що там таксі! Я тут з машиною мого батька. Помістимось усі до одного.

— Тоді я скасовую замовлення, — сказала Ільдико. — Телефон у двірника...

— Не можна скасовувати замовлення, — втрутився Міклош. — Цього не роблять в останню мить...

— Ну тоді оплатимо час виїзду, — великодушно погодилася Ільдико.

— ...І навіть при цьому заощадите сто — сто п'ятдесят форинтів, — кивнула головою Беатриса. — Я теж прихильниця розумного розподілу. Лише так можна купити земельну ділянку в Шіюфоку. — Скуштувала «Хубертус». Скривилася. — Ой, солодке. Це не мій напій. Бурда.

Ждучи перед ворітьми старого Міклоша, всі аж тупцювали з нетерплячки. Ільдико було зимно. Вона не одягла до весільного строю плаща кавової барви чи заношеного зимового пальта. А плащ би придався.

З таксистами повів справу Міклош. Вони не переставали бурчати, і Міклош мусив віддати на чай останні п'ятдесят форинтів, поки Ільдико, одвернувшись, розглядала свій капелюшок у вікні автомашини.

— За п'ять хвилин дванадцята, — сказав нарешті Міклош. — Поїдемо без нього.

— В загсі теж можуть зачекати, — звернулася до присутніх Ільдико, взявши під руку Міклоша. — Його названий батько чудова людина...

Міклош вдячно стиснув її руку. Беатриса завела мотор і запросила до себе Капеллера.

— Чи не боїтесь ви мене часом?

Капеллер запевнив її, що ні, що він старий лис і упадав за жінками вже і в тридцятих роках, у період між двома страйками.

— Е, не кажіть, — сказала Беатриса. — Вам не більше, як сорок, сорок два...

— Та ще п'ятнадцять, цілую ручки...

— Не їде,— нетерпеливився Міклош.— Який жах.

«Тільки щоб одягнувся до ладу,— думала Ільдико.— Якщо, звичайно, є в що. І мамця шкодувала, що не може бути присутня на «церемоніалі», бо її нудить... «Все буде по-іншому, коли ми потім завітаємо до вас із Томі,— сказала.— Допоможе він і вам, чоловік доскоцький, трохи дерева, трохи цегли...»

Наступного тижня їй зроблять операцію. Просто відведе її — і край. Не хотітиме — змусить».

Над'їхало таксі, велике гарне авто, й загальмувало під самою хатою. З машини жваво, по-військовому вискочив старий Міклош. Простяг водієві банкноту, решти не чекав. Він був у каракулевій шапці й зимовому пальті з каракулевим коміром, на ногах блискотіли лаковані черевики. І хоч виглядав він старомодно, Беатриса вмить підвела голову.

— Що це, дядьку Міклоше? — спитала Ільдико, коли старий поклав їй на руки чудові квіти.— Що це за божественні квіти?

— Орхідеї!...— відповів старий Міклош і, вибачаючись, обійняв Міклоша.— Тому й спізнився. Довелося їхати по них до селекційного квітництва. Хто міг подумати, що в квітковій крамниці не знайдеться орхідей? Цілую ручки... Дозвольте познайомитися... Сервус... Дуже радий, що я старший за вас...

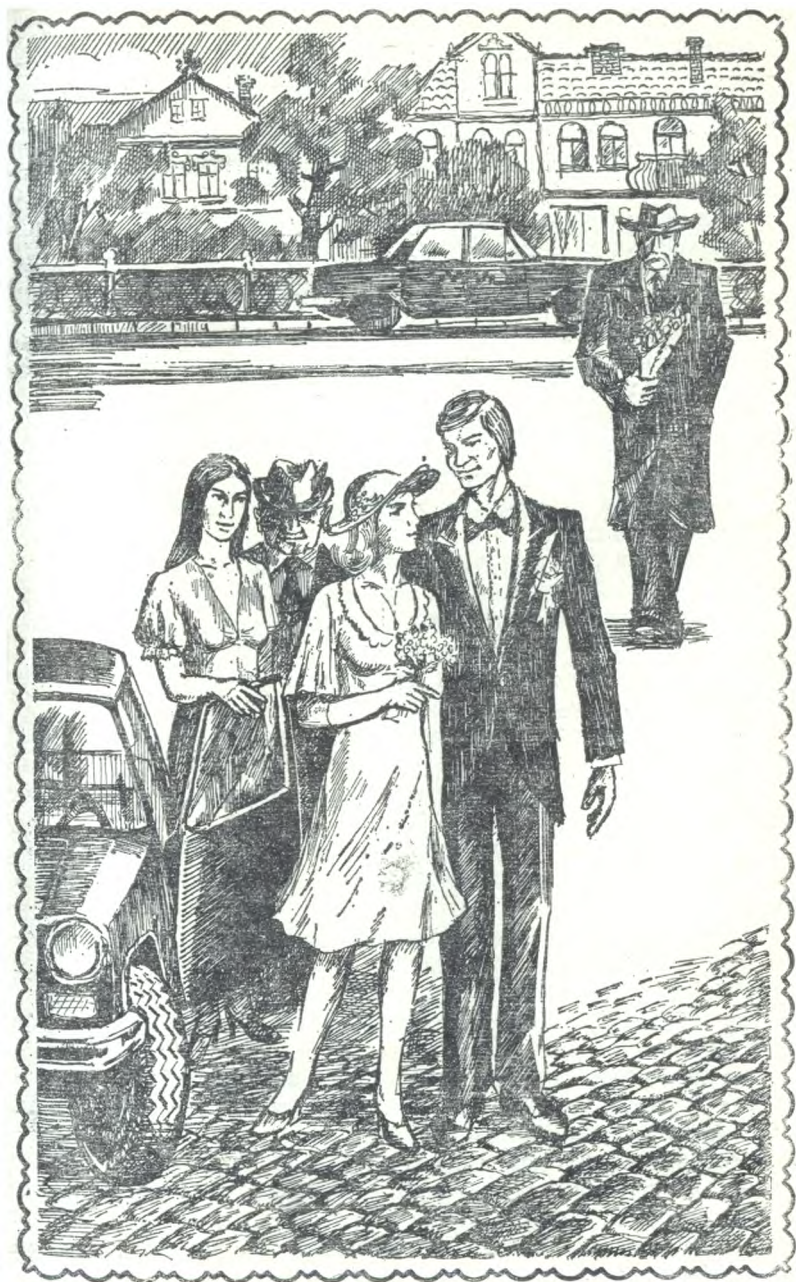
Ручкаючись, Капеллер мимоволі трохи нахилився, Беатриса зачаровано дивилася на орхідеї.

— Яку величезну довіру й повагу викликає ця літня людина! — шепотіла вона на вухо Ільдико, поки присутні розміщувалися в машині.— Мати такого родича — це все одно, що здобути найвищий приз.

Похопившись, Ільдико ще збігала до двірника, щоб віддати його дружині гвоздики. Так, певно, вона з більшою охотою позичить терези.

В райраді часу в них лишилося рівно стільки, щоб чоловіки поскидали пальта. Міклош з Ільдико на бігу перезирнулися і стрімголов кинулися до зали. Музика лилася повільно, вони, бажаючи йти в такт музиці, кілька разів спіткнулися, поки знайшли відповідний ритм.

Ільдико дивом дивувалася. Народу зібралося — сила. Хоча й запрошень нікому не надсилали. Увесь учительський склад, розсильний теж, чимало незнайомих. Певно, Міклошеві колеги — в одного на руці пальто, немов серветка в головного кельнера.

Попереду, під самим помостом, стояло четверо піонерів у парадній формі, у кожного в руці по троянді.

— У-у-у,— буркнув Міклош.— Став би я оце пропускати, аякже!

«Ясно. Робота Марії Андре. Уважна дівчина. Її люблять. Чому це не подобається Міклошу? Може, беруть за видки?»

Під час бесіди, поки тривали формальності, діти витягали свої шиї і витріщалися на коліна Ільдико.

«Дивляться на орхідеї,— задоволено подумала Ільдико,— певно, зроду не бачили орхідей».

Розбірливо підписала своє ім'я, вчора увечері вже вправлялася, щоб залишити печать колючого цільного характеру і в цій формі.

Міклош стримано приймав поздоровлення. Він шукав того, що знав з дитинства,— голосу органа, аромату ладану. Замість шереху олівця, кулькової ручки і дзвінка.

Він уявляв це собі не так. Не так. Ільдико прочитала це на його обличчі.

— Ніяких сентиментів! — шепнула, підбадьорюючи.

Старий Міклош обійняв їх, закутав Ільдико в полу свого пальта, і так вони рушили вниз по сходах.

— Директор,— сказала раптом Ільдико і зупинилася.— Не пам'ятаю, чи я зверталася до неї... Не хочу вислуховувати докори.

Та за ними вже ніхто не йшов, і всі повернули до буфету.

— Вперед, молодята! — гукнула Беатриса.— Курс на «Савойю»!

Ім відвели затишний столик у кутку з табличкою «Замовлено». Помічник кельнера вмить приніс вазу, й орхідеї поставили у воду.

— Власне кажучи, слід було б покласти в целофановий мішечок,— виправдовувався старий Міклош,— щоб не поламати. Та де я міг його дістати?

— Тут мене знають,— сказав Міклош.— Рік тому це був мій район.

— Я був, на щастя, інкогніто,— взявся в боки Капеллер.— Інакше не зміг би взяти участі в гулянці, завжди знайдеться якась справа...

Розсаджувала Беатриса.

— Аперитиву не бажаєте? — запитав кельнер і шукав очима, до кого б варто звернутися.

— Аперитив, звичайно,— вигукнув Капеллер і гупнув кулаком по столу.— Коньяк? Чи вермут?

— Коньяк, звичайно, коньяк,— мовила Беатриса.— П'ять коньяків...

— Я не буду,— відмовився старий Міклош, та Беатриса правила своєї.

— Літня людина — не стара людина... П'ять коньяків. Ільдико подумки підрахувала. П'ять на вісімнадцять — п'ятдесят, як мінімум.

Але замовлення і їй припало до душі, розохотило її.

— Ой,— вигукнула Беатриса.— Що ви там замовляєте на обід? Я, на жаль, битеники, ні, краще якусь рибу в олії. Бо коли почну їсти м'ясне, то вже не зупинюся, і тоді пропали мої лінії...

— У вас чудова струнка постава,— заявив Капеллер.— Юшки я не прошу, надмір рідини шкодить мені на серце, краще шпигований телячий мозок з маслом, хоч побачу, чи все покладуть, що треба?

Старий Міклош підсипав до гарячого ще приску: попросив овочевого гарніру без м'яса й одну порцію локшини по-штирійському.

— Ніколи не їсть більше,— виправдовував його Міклош,— відколи знаю його, весь час такий.

— Але ж... весілля як-не-як...— шепнула йому Ільдико, затулившись меню.

Вино відхилили одностайно.

— Краще вже води,— сказали скромно.— Не витрачайтесь...

Міклош жартома запропонував шампанське.

— Що буде, то буде! Кельнере, п'ять склянок шампанського! — розпорядився дядько Капеллер.— Досі ми не пили, бачили тільки в кіно, як його п'ють.

— У склянках? Шампанське міряють не на грами,— озвався старий Міклош.— Три пляшки, прошу, але доброго врожаю, на вас покладаюся,— звернувся він до кельнера, підморгнувши кошлатими бровами.

Ільдико обхопила руками свою сумочку. Підрахувала. Ні, це неможливо. Стільки грошей вона з собою не взяла. Адже домовлялися точно за пунктами...

— Ти ще не пила шампанського? — спитав Міклош і налив їй.

— Шипучка,— відповіла Ільдико машинально.

— Шипучка то не шампанське, маленька! — Капеллер тримав свою склянку, піна текла через вінця.

Беатриса реготала, поплескуючи старого Міклоша по руці.

— Що б там не казали, а старі... ті знали, як треба.

Старі... Мій батько розповідав, як колись випрягли копей з коляски Шарі Федак... і що вважалося за шик пити з черевика балерини...

— А чим займався ваш шановний батько? — спитав Капеллер. Він задержував розправляв вуса.

— Та чи ж я знаю, пане присяжний ревізоре? Мав якусь фірму, абошо, зараз — начальник статистичного відділу в міністерстві. Розумна голова, страшенно порядна людина, депутат ради...

— О,— вже лагідніше похитав головою дядько Капеллер.— Міцне оце шампанське... Не наважуються розводити його! Ну, якщо депутат ради, то інша річ. То дуже копітка робота.

Ільдико вибігла до туалетної кімнати. Разом з дрібними ледве набиралося шістсот вісімдесят. Можливо, стільки коштуватиме тільки шампанське.

Швидко повернулася назад. Олівцем для брів написала на паперовій серветці: «Скільки в тебе грошей?»

«Одинадцять п'ятдесят»,— відписав Міклош.

— Недобре,— вирік дядько Капеллер трохи перегадом,— коли одна жінка забагато базікає. Та від одної усмішки, молодиче, такого чудового дня я не відмовився б...

Старий Міклош, певно, розповідав смішні історії, бо всі реготали, Міклош теж. Лише час від часу він заспокоїливо поглядав у бік Ільдико.

Коли їли шоколадні цукерки «Ройаль», Ільдико почувалася зле й фізично. Вона стискала ніжку стола, щоб не закричати або не впасти межи порожні тарілки й не заридати. Вона залюбки кулаком врзала б по пиці веселого старого Міклоша, який і не їв, і не пив того, що замовив...

— Подумаймо і про молодих,— сказав раптом старий Міклош, глянувши на свій кишеньковий годинник. Я й сам далеко живу... А тим часом уже досить пізня пообідня пора.

У Беатрисі, певно, гроші є. А втім, Міклош — мужчина, хай і викручується. Ільдико, вся бліда, мстиво передала капшук з грішми під столом у руки Міклоша.

— Розплачуйся, Міклошко...

— Пане старший кельнер! — гукнув старий Міклош.— Будь ласка, рахунок.

Старший кельнер, кельнер, їхній помічник тісним колом оточили стілець старого Міклоша. Вдалині з'явилася дівчина-кухарка. Рахували зовсім тихо, рахунок делікатно накрили білою серветкою. Старий Міклош кивнув головою, з витертого капшука з крокодилячої шкіри витяг кінчика-

ми нігтів десять сотенних. Решту він розподілив між обслугою, дісталоя й кухарці, що старанно згрібала хлібні крихти.

— Не ображайтеся,— повернувся він до молодих.— Дозвольте літній людині погратися в кавалера.

Ільдико в машині вся тремтіла й нездатна була навіть радіти, тепер, коли вже було по всьому, давалися взнаки нерви.

Старий Міклош після двох поворотів вийшов з машини, мовляв, звідси йому ближче до електрички. Він поцілував Міклоша й Ільдико, пообіцявши чекати на них ближчим часом. Мило вклонився Беатрисі й Капеллеру, висловлюючи сподівання, що вони ще зустрінуться.

Міклош довго й розчулено махав рукою.

— Потім ми займемося і твоєю справою,— сказав Капеллер перед ворітьми, поплескуючи Міклоша по плечах.— Не можеш ти вічно лишатися простим ревізором з твоїми здібностями... Про це саме ми говорили з твоїм названим батьком. Солідний родич— з таким не пропадеш!

Беатриса за кермом заплакала.

— Щастя вам, Ільдико, з усієї душі, багато щастя...

— Сп'яніла,— сухо промовила Ільдико.— Зашкодило їй шампанське...

Міклош на сходах підняв Ільдико на руки і поніс, перескакуючи через кілька сходинок.

— Опусти,— нервово сказала Ільдико.— На сьогодні вже досить було жартів.

У передпокої розкидала напис, викладений із сухоцвіту на килимі: «Хай живуть молодята!»

— Ще цього бракувало...

Міклош знову порозкладав квіти по своїх місцях.

— Це зробила тітка. Не розкидай їх, прошу тебе. Вона цілий тиждень думала про це.

Ільдико скинула капелюшок уже в кімнаті й поклала в нейлоновий мішечок.— Я переодягнуся.

Міклош хотів прилягти, але не наважився у святковому вбранні.

— Скинь піджак. Тут вішак.

Він послухався. Ільдико в комбінації перед ним серед меблевих захарачень. У простій шовковій комбінації.

— Іди сюди...

Ільдико зміряла його холодним поглядом. Одягла халат.

— А тепер що?.. — В задумливій позі сперлася на шафу.— Вогонь... Щогодини дві лопатки... Та й то ледве миготить.

— Що ж, це був наш день,— мовив Міклош.— Трохи розболілась голова, правда.

Ільдико зібрала чарки з-під лікеру. Важко їх буде мити — поналипало сміття.

— Цікаво, якби старий Міклош не здогадався, що б ти робив з рахунком?

— Ти ж віддала мені гаманець!

— Хіба ти не бачив, що зі мною робиться? — Ільдико знову переживала жахливі хвилини.— Не було помітно, що ще трохи — і я впаду зі стільця?

— Через отих кілька форинтів, яких, можливо, не вистачило б? — спитав Міклош приголомшено.— Чи ж оце така дурненька?

— Я ж попереджала: все підраховано. Ще одна, п'ята особа, ну там шампанське, телятина в маслі... Я все підраховувала точно й накинула ще сто форинтів, але ж аперитив...

— Воно-то так,— погодився Міклош.— Але ж не можна все розпланувати наперед, усе врахувати. Якоюсь мірою це наука...

— Тепер легко мудрувати. Коли б тобі довелося платити із шістсот вісімдесяти дев'яцот двадцять, цікаво було б на тебе глянути...

— Господи,— Міклош нервово шарпнувся.— Стільки там було всього грошей? Як ти могла таке вчинити, рибко?

— Я ще й виїна? — Ільдико заплакала.— Нічого собі весільний обід — самі дрижаки...

— Хай хоч як — мій старий розрахувався як слід. Без нього сіли б маком.

— Прямо з кишені сотенні!

Ільдико винесла орхідеї на кухню. Поклала у воду. Торік від семикласників одержала чеську вазу під кришталю із свинцем, в ній квітам буде добре. Трохи пом'якшала.

Та коли повернулася, Міклош уже скинув штани і поклав на стіл, приклавши рубець кількома книжками. Мило виглядав у своїх коротеньких перлонових трусах.

— Я більше з'їв солі за своє життя, ніж ти,— бурчав він.— Коли ти зрозумієш це нарешті? А старий Міклош? Яка елегантність! Скільки ж він мав її свого часу, коли ще стільки зберіг до сьогодні... Любо було на нього поглянути! А минулого разу ти лаяла його за брудне взуття й занедбану хату. Сама не знаєш, чого ти хочеш...

— Я хочу бачити все у чистому вигляді. Біле—білим, чорне — чорним,— рішуче мовила Ільдико.— Навіщо змішувати поняття?

— Старий Міклош ніколи не був багатим у тому розумінні, як ти уявляєш... І бароном не був, капіталістом теж. Звичайний собі землемір-геодезист, й оскільки таких спеціалістів було мало, то й платили йому добре. Та все ж кинув ту роботу й пішов до мого батька садівником.

— Начитався «Кандіда». Доглядаймо наш сад...

Ільдико заходилася мити чарки з-під лікеру під краном.

Міклош зняв із шафи кімнатний водограй. Почав його обережно перевіряти, обмацувати.

— Ільдї, може, увімкнемо? Цікаво, як він діє?

— Тоді не зможемо його поміняти. Все-таки п'ятсот форинтів...— заблищали очі Ільдико.— П'ятсот та тисяча двісті від Капеллера.

— Йі за таксі лишилося. Плюс шістсот у капшуку...— рахував далі Міклош, щоб нарешті змінити настрій.— Чистий прибуток!

— Плюс іще яблука...— Ільдико замислено поклала палець у рот.— Ну та ще корзина квітів...

— Йди-но сюди, хай подивлюся на твою вишиту сорочку,— сказав Міклош із жартівливим хвилюванням.— На світі ще багато днів! Не для того я одружився...

Ільдико кинула у вогонь палива й слухняно сіла коло нього.

— Але й не для того, щоб обніматися. Для цього не потрібно офіційного дозволу.

— А для чого ж тоді? Скажи мені, будь ласка, моя розумнице... Яка ж мила оця твоя вишивана сорочечка!

— Відтепер у нас одне життя. Одна доля. Шлюбну ніч ми залишили в кушах двадцять шостого жовтня. Як житимемо завтра, позавтра? Це набагато цікавіше...

— Потім, жіночко... Потім...

Ільдико майже не слухала його. Вперше її думки були зайняті іншим. Весь час прокручувалася в голові плівка, переповнена подіями дня, а тут іще ця вечір з тіткою Турбуц. Завтра вона відведе мамцю до лікарні, Міклош ще не зовсім усвідомив серйозність становища, він взагалі трохи тугодум. Пополудні принести з Келенвельдь валізи й завтра вдосвіта — по яблука, можна буде обернутися двічі, подзвонити до крамниці з розпродажу меблів, можливо, вже є диван-крісло, у райраду подати заяву про житло й віднести Трудіці теплий плед. На вівторок перевірити сімдесят нотних зошитів, у середу чергування, потім Миколи, різдво...

— О,— вигукнув Міклош,— як я тебе кохаю, моя ма-ла! — Він із задоволенням приліг на диван.

«Годилося б залишитись тут і полежати трохи,— думала Ільдико,— але ж яблука... Плед... Три дні відпустки, Валіза...»

Увечері о сьомій тітка Турбуц прочинила двері, так і не достукавшись у кімнату. Молодята спали на дивані, ледь укрившись халатом. Вогонь у грубі погас.

Тітка Турбуц поклала торт на холодну грубку й задивилася при світлі вуличного ліхтаря на водограй, що загадково виблискував на столі.

— Я думала, в господарстві не завадить,— сказала мамця,— я хоч і не така маєтна, щоб дати тобі посаг, але десять слоїків варення— це теж уже дещо. Два слоїки полуничного.

— Не треба мені твого варення,— Ільдико стояла посеред кухні в пальті.— Мені ти не повинна давати нічого.

— Трудіці, якщо не тобі. Трудіці,— благала жінка.— Або твоєму чоловікові. Чоловіки— ласуни.

— Востаннє питаю: підеш на комісію чи мені звернувся до приватного лікаря? Витрати подвійні...

— Чого ти весь час до мене сікаєшся?— Терчі з ображеною міною перебирала рис.— Зараз зварю м'ясо з рисом, можна буде смачно попоїсти. Мене вже не млоїть, далекі, я ще добре ношу, як на мої роки...

— Я переступила через себе,— кричала Ільдико не так матері, як просто від власного безсилля,— бо ти ж моя мати, все ж я приходжу сюди, щоб допомогти...

— Не любиш ти мене однаково,— знизала плечима Терчі.— Я зрозуміла це вже давно. Ти ніколи не давала поцілувати себе, як я не благала...

— Ти завжди мала кого цілувати. Не хотіла й мене лишити без поцілунків... Дбала й про те...

— Прошу тебе,— Терчі кинула роботу й склала на грудях руки.— Ти вже доросла дівчина. Навіть жінка. Все було не так. Чому ти не хочеш повірити? Погано пам'ятаєш. Завжди було зле з твоєю пам'яттю, в першому класі ти мало не провалилася...

— Не виправдуйся. У мене є своє життя, я вже спрямувала його в належну колію. Тобі вже не зіпсувати його, але мій людський обов'язок попередити тебе...

— Можеш залишити при собі свої «людські обов'язки» щодо матері... Я знайшла собі порядну людину, і не треба мені заздрити. Я ж бо тобі не заздрю!— Вона побігла до передпокою і глянула на себе в дзеркало.—

Я завжди даю собі раду. За сто п'ятдесят форинтів купила оцей вішак із дзеркалом. Ми поберемося з Томі, і буде в нас і передпокій. Можливо, ще скоріш, ніж у тебе квартира.

— Томі! Отой старий шкарбун! Томі!

— Бо ви все вважаєте, що в нас уже немає права на щастя!

— Щастя! Це багно!

— Я неосвічена. Але завжди намагалася... З радістю мене приймали в найкращих місцях — в індпошиві, що в центрі міста, прибираю і досі, не злиднюю на чужих хлібах. Подарунки приймають усі. І ти прийняла.

— Не прирівнюй мене до себе, добре!? — просичала Ільдико.

— У кожного є свої друзі. Це так годиться. Лише ти строїла із себе панночку, хоча й пани та паничі не кращі, спитай свого чоловіка; коли правда, що він такого благородного походження, то він має знати...

— Зрозумій,— вигукнула Ільдико і потрясла жінку за дебеле плече.— Допомогти хочу. Хай буде в тебе приятель, якщо вже не можеш без них на старості літ, але ж не народжуй купи дітей! Хто їх виховає? З тебе сміється вся округа!

— Томі обожнює дітей. Незабаром буде тут, вже й був би, якби я могла йому написати, та от не знаю його адреси, погано записала її...

— Твій Томі шахрай!

— Ти не знаєш його. Якби знала — полюбила б. Повірш, він навіть не виглядає на свої п'ятдесят п'ять, сивина лише на скронях, волосся кучеряве, вуса а ля Адольф Менжу. Щоправда, ти не пам'ятаєш Адольфа Менжу, а от я, хоч і на фотографії, та все ж бачила його в «Нових часах» у твоєї покійної бабусі, бо до культури ми тяглися завжди, дарма що були злидарі... Балінту пощастило, але дівчина на що здатна?

— Чому не пойдеш тоді до свого брата в Гонолулу? Навіщо лишилася тут?

— Я тут у себе вдома,— сказала Терчі,— і не пішла б звідси ні за які скарби в світі. Так от, Томі останнім часом працював диспетчером, це англійське слово, еге ж, диспетчером на якомусь важливому підприємстві... Він і тобі допоміг би, якби ти не так високо задирала носа.

— Дорога матінко,— підвищила Ільдико голос,— я не потребую допомоги. Тут лише я можу стати комусь у пригоді.

— Тоді відшукай його: поцікався в центральному управлінні по вулиці Кідь, ти все-таки краще за мене вмійш говорити. Томаш Естеррайхер. Томаш Лайош Естеррайхер.

— Інженер,— додала Ільдико іронічно.— Ще й це вибрав.

— Можливо, він поки що прораб,— сказала Терчі поступливо,— але з таким досвідом міг би бути й інженером.

Ільдико глянула на годинник. Вона відклала хоролий спів, аби тільки владнати цю справу. В її розпорядженні лишалося не більше як п'ятнадцять хвилин. О пів на восьму треба нагодувати Трудіку. Через тиждень її принесли додому, не могли з нею більше витримати. Тітка Турбуц в «Усмішці» зустрічається зі своїми подругами, на Міклоша надіятися нічого, що ж, така вже в нього робота — раз приходить раніше, раз пізніше. А половина яблук ще й досі у передпокої. З восьмої години продаж, так написала на воротах.

Ще й Чізмарека можна укоськати, старезного Чізмарека. Тільки тут усе марно.

— Слухай-но сюди,— сказала Ільдико здавлено.— Послухай мене хоч раз у житті. Не пошкодуєш. Мамо, цей Томі не побереться з тобою. В нього є дружина. Подумай про Трудіку. На той випадок. Подумай... про мене,— додала вона сумно.

— З тобою то зовсім інша річ,— злякано заперечила Терчі.— Я маю від нього й листа. Перед Трудікою теж було все зовсім не так. У тому санаторії мене напоїли...

— А в сімнадцять років? Теж напоїли?!

— Твій батько!.. Ти схожа на нього. Він і фотографію хотів подарувати, та не встиг. Такий був смаглявий, запальний парубок. Його не чіпай. Його я дуже кохала. Того смаглявого невисокого парубка.— Терчі сіла на ослінчик і сором'язливо погладила фартушок.— Мені завжди бракувало твердості. Тому і ти такою виросла. Я ніколи не торкалася тебе й пальцем, «дитя кохання» — казали про тебе, тому ти така вродлива й розумна...

— Мамо,— Ільдико підійшла до матері, поклала їй руку на плече. Жінка розтанула від тепла руки, нахилила голову й поцілувала її.

— Донечко... Чого караєш мене ще й ти?

Ільдико відсмикнула руку. Вона ладна була затупотіти ногами від жалю, злості й безпорадності.

— У дитини й то більше розуму. Тобі не можна родити, бо мале залишиться на твоїй шиї. Той мужчина покине

тебе, точніше, він... уже тебе покинув, фактично я покриваю витрати. Чого тобі ще бракує?

— Без любові життя — не життя, — правила своєї Терчі. З очей їй бризнули сльози, роблячи її на диво схожою з другорічницею Верою Демшеді. Та теж реве ревма після кожної незадовільної оцінки, весь час дере вгору руку, а викличуть — мовчить як риба.

— Цього й бог боронить.

— О! — вигукнула Ільдико. В ній знову прокинулася ненависть. — Рано мені впікся твій бог. Святу ікону ти повісила над своїм ліжком, та це не заважало тобі покласти поруч себе отого з намащеним волоссям...

— Хотіла знайти підпору — і тільки. Без батька немає сім'ї. Тепер вона могла б бути, на старість, чому ж ти позбавляєш мене її?

— Я тебе позбавляю? — рішуче спитала Ільдико. — Тоді варись у власному соку! Але мене ти ніколи більше не побачиш, зрозуміла? Як і досі роками не бачила, так не побачиш і після цього. І не пиши, і не переказуй, коли потім уже не знайдеться й задрипаного п'янички...

Терчі кинулася за донькою й з коридора покликала вернутися.

— Донечко... Чому ти так говориш? Я не хочу лишитися самотною. Ти покинула мене, всі кинули. Томі добра людина, його скроні вже сивіють... Якби народилося малля, побралися б, це змусило б його повернутися, цим можна було б звабити його, якщо він усе-таки забуде...

Ільдико (це була її остання спроба) обняла матір і погладдила.

«Як я колись її любила, — думала вона сумовито. — До десяти-дванадцяти років, коли матір кудись завжди ходила, а я сиділа у сусідів на ослінчику. «Мамця». Скільки я за неї працювала, скільки брала в борг у крамаря. І чим вона віддячила?»

До любові себе не змусиш. Її можна лише вдати при потребі.

— Ти не лишишся самотньою. Я часто приходитиму. Й Трудіка теж. Поміняєш житло на зручніше. Приноситиму цікаві книжки. Ну, будь ласка.

— Ти осуджуєш мене. Дивишся зверхньо. Відчуваю.

— Де там, де там. І Міклош тобі симпатизує. Чуєш? Просто-таки симпатизує.

— Шануй, шануй того Міклоша. Послухаєшся цієї моєї поради? Скажи, послухаєшся? — благально глянула вона на дочку.

— Звичайно,— Ільдико дипломатично змінила голос.— Вершті-решт у тебе багатий досвід.

— Можливо, ми могли б і зселитися.— Терчі ще тісніше пригорнулася до дочки. Ільдико інстинктивно відсахнулася від запаху часнику.— Поралася б по господарству, доглядала онуків...

— Навіщо ти їси стільки часнику?

— Тиск у мене... Знижує тиск...

— Отакої! Високий тиск, а вона ще збирається родити! — Ільдико підвела матір до стільця і рішуче посадила її.— Наступного тижня до обіду я працюю. Але лікаря знайду. Готуйся. Напередодні я повідомлю. Візьмеш нічну сорочку, капці, халат, рушник, мило, зубну пасту, зубну щітку... Маєш зубну щітку?

— Томі тут якусь залишив...

— Отже, ти пообіцяла! — Ільдико застеречно підняла палець.— Вороття назад нема! Подумай про те, на що я йду задля тебе. Постарайся нарешті бути розважливою, бодай розважливою, вдячності я від тебе не сподіваюся.

— Вдячність! — Терчі гірко всміхнулася над тарелем з капустою.— Дитина — і щоб оце так матері...

— Ет, ти завжди була немовлям. Переплутала природа послідовність, мамцю... Ну, давай я тебе поцілую...

Відчуття втіхи не залишало її і на вулиці. Оглядала себе в склі вітрин. Навіть не вірилось. Така невеличка жінка.

— Ще й створила їй ілюзію,— сказала вона Міклошу гордовито.— Без неї вона не погоджувалася. Правда, коли б на мене не вплинула твоя великодушність, яку ти виказав у лікарні, я не спромоглася б на це.

— Ти знаєш,— бурмотів Міклош тихо, знімаючи накривки з каструльок,— ти знаєш, я не певен, що це правильно...

— Не можу ж я бути байдужою до її долі. Ти сам штовхнув мене на це!

— Мене, рибко, в це не вплутуй! Я не настільки розбираюсь у таких справах, щоб втручатися в них рішуче. Я тільки націлював, щоб ти спробувала її пробачити...

— Пробачити і нічого не робити? — спитала Ільдико.— Нехай нидіє й далі?

— Навідуватись до неї час від часу... Трохи любові, уваги... Є щось попоїсти?

— Яблука. Можеш їсти яблука.

— Дякую. Останнім часом я ніби не дуже до них охочий.

Трудіка вилізла з-під столу, Ільдико, обхопивши дівчинку за шию, повела її мити руки.

— Облиш цю затію, їй-богу,— сказав Міклош.— Хіба не все одно?

— Не все одно. Любов... увага...— то все брехня. Не можна жити брехнею. Якщо вже я втрутилася в цю справу, то питання стоятиме тільки так: або — або.

— Жанна д'Арк... Жанна д'Арк у панцирі,— мовив Міклош, підчеплюючи виделкою локшину.— Хоч, зрештою, я дуже тебе за це шаную, зрозумій мене правильно. Мене непокоїть старий Міклош,— додав він серйозно.— Сьогодні мені дзвонили, що в нього знову пішла з носа кров. Трохи перестане, потім знову тече. Накрути будильника на п'яту ранку, завтра поїду до нього перед роботою.

Під дверима подзвонили. Ільдико поставила свою тарілку на край грубки. Покупець купив п'ять кілограмів яблук. Покупців не густо, а ще ж один центнер у Терекбалінті. Трудіка знайшла виноград і за три дні з'їла весь, потім лежала вдома з проносом. На щастя, у Міклоша ще не закінчилась відпустка.

— Ідьмо зараз,— сказала Ільдико, доїдаючи рештки локшини.— Тітка Турбуц повернеться додому о пів на дев'яту. Я вкладу Трудіку спати, а вранці помію посуд. А то тільки змордуєшся до завтра, уявляючи бозна-які страхиття...

— Ти ж смертельно стомлена! Як можна тебе тягти туди в такому стані?

— Ще б пак,— сказала Ільдико гордовито і вже заходилася стелити ліжко Трудіки.— Безперечно. Але совість — найперше.

— Ти фея,— Міклош поцілував її в рукав плетеної кофти.— Як зрадіє старий!

— Принеси корзину! — звеліла Ільдико вже від дверей.— Привеземо корзину яблук, щоб не прогулюватися з порожніми руками.

— Вночі везти яблука?

— Двадцять п'ять кілограмів і вдень двадцять п'ять кілограмів,— мовила Ільдико коротко.— Сподіваюсь, Трудіка не вилазитиме з ліжка. Аби тільки не зіпсувала водограй, за браком часу не встигла поміняти.

— Тоді вже бодай на таксі...

— По дорозі назад,— зітхнула Ільдико.— Нічого не вдієш, повертатись доведеться на таксі.

«Може, ще залишилась копчена ковбаса,— міркував Міклош,— або сало. Локшина з картоплею, звісно, смачна,

та не ситна. Не наїдаюсь. А тут ще ця противна кріпотура. От тобі й відпустка: через день тридцять-сорок кілограмів яблук електричкою...»

Мовчки їхали трамваем до Кертер. Ільдико думала про те, що, можливо, Беатриса дала б їм своє авто, тоді вони перевезли б решту садовини за один раз. Треба було не комизитись і забрати в мами варення! Десять банок варення скрашували б їм сніданок кілька місяців.

Від будь-кого вона прийняла б такий дар. Лишень від мамці — ні. Поки що в цьому нема ніякої потреби.

Беатриса знає багатьох лікарів. Беатриса знайде лікаря. Скаже, що то колишня її учениця, яка «ступила на слизький шлях».

В електричку вони вскочили в останню мить, коли та вже рушала. Сіли навпроти одне одного в майже порожньому вагоні.

— Де твій проїзний? — спитала Ільдико.

Міклош ляснув себе по верхній кишені.

— Питаю, бо минулого місяця ти завжди забував його вдома.

— Так то ж минулого місяця, — озвався Міклош. — Тоді ще не було зашморгу на моїй шиї.

— Ох, ці ще мені банальні жарти, — скривилася Ільдико.

— Не мерзнуть руки в таких тоненьких рукавичках? — Міклош злегка похукав на замерзлі руки. — Пам'ятаєш, коли ми поверталися з того косогору? Скільки було народу!

— Як тепло було наприкінці жовтня! А та тітка на лаві навпроти... — Ільдико заплющила очі. Вона зберегла в пам'яті обличчя селянки. Ільдико могла б точно намалювати обриси її голови, губів, вузлуватих рук, в яких та крутила олівець.

— Яка тітка? — спитав Міклош. — Гадаєш, я дивився на тіток, а не на твоє личко?

— Тоді і Рожі Рельтекс ти не пригадуєш, — трохи сумовито мовила Ільдико.

— Яку Рожі Рельтекс?

Коли Міклош вперше прийшов о десятій вечора на побачення, вони прогулювалися, ходячи туди й сюди від воріт до рекламного стовпа. Щоразу, коли вони наближалися до стовпа, в вічі впадали великі помаранчево-жовті літери реклами й задоволена усмішка бавовняної ляльки: «Рожі Рельтекс допоможе тобі».

На Ільдико раптом налягла втома. Тепер вона й справ-

ді відчувала, який довгий був цей день. Вже шкодувала, що наважилася їхати до старого. Зараз іще так-сяк. А що буде, коли випаде сніг? Що буде із старим там, у чорта на болоті?

— Завтра мене викликають в управління,— сказав Міклош,— увесь вечір знав, що маю щось сказати, та вилетіло з голови, що саме. Уяви собі — викликають прямо у відділ кадрів.

— Ну! — Ільдико пожвавішала.— Чи не встругнув ти там чого?

— Та ні. Робота у мене в ажурі. Можливо, не встигаю у всі місця, але де буваю...

Ільдико недовірливо скинула підборіддя.

— Можливо, це від Капеллера йде,— вів далі Міклош.— Вчора він казав дядькові Дуді, кельнеру з бару «Лейла» і, до речі, колишньому його власникові, що не можна затирати людину тільки через її походження...

— Прошу тебе, трохи ясніше. У мене вже погано варить голова...

— Певно, оте дурне баронство яось таки впливло на світ божий. Дарма що старий записав мене на своє прізвище.

— Либонь, пробовкався, як і мені, десь серед діжок...

— Ілді, не будь такою в'їдливою... Нікому я про це не розповідав, лише тобі, бо мене тоді роззлостив твій зверхній вчительський тон.

— З цим тоном я вже дечого досягла.

— Гаразд,— зупинив її Міклош. Він знову похукав на руки.— Русалонько моя! Що б ти сказала, якби я кинув ревізорство? Якби мені запропонували щось інше?

— Нарешті ти сам усвідомив, що це не мета життя. Вічно десь швендяти, й ніякої перспективи. Подумай добре, що відповісти, якщо запросять. Можна сказати, що в нас буде дитина, потрібні гроші, а тим часом ти ледве...

— Наша дитина,— обличчя Міклошеві пом'якшало.— А й справді, коли в нас буде дитина?

— Дзуськи,— відповіла Ільдико напівсердито, напівжартома.— Опам'ятайся, чоловіче!

— Ти дивишся на все тільки з одного кута зору,— Міклош ображено відкинувся назад.— Гроші, гроші, твереза реальність...

Ільдико притулила голову до жорсткої дерев'яної решітки, глянула у вікно, та побачила тільки темряву. Ніби сюди ще й досі не проведено електрики. Чи то просто туман?

— Не суди про мене спрощено,— озвалася нарешті.—

Мета. Ось що найважливіше. Щоб був сенс. Я хотіла б, щоб ти знайшов саме таку роботу. Тоді, гадаю, і з гроши-ма можна не рахуватися. Але щоб ні сенсу, ні грошей? Оце якраз і не вкладається в моїй голові.

— Ще б пак! Адже у твоїй роботі не знати який великий сенс! І плоди вона приносить великі, чи не так? Ти прискориш вселюдський поступ, навчивши дітей, коли співається «до» замість «ре»... Або перевіряючи щодня, чи чисті в них вуха...— незвично палко для самого себе відповів Міклош.

Ільдико довго мовчала.

— Комусь треба відповідати й за чистоту,— сказала на-решті вже перед самим Терекбалінтом тоненьким, дитя-чим голоском.

Міклош зареготав. Провідник докірливо глянув на них.

— Ну, це зовсім інша річ,— Міклош, сміючись, розці-лував Ільдико в обидві щоки.— Усвідомлення цього над-звичайно важливого факту різко міняє всю справу... Ну, та добре, серденько, добре...

Корзина ледь не зосталася під сидінням, провідник ви-кинув її услід молодят.

Як тільки минули станцію, їх почала огортати дедалі густіша темрява.

— А де твій ліхтарик?

— Вдома,— відповів Міклош винуватим голосом.— Учора попросила Трудіка, а я забув у неї забрати.

— Вважай, що ліхтарик пропав!

Вони спотикалися у кромішньому мороку, корзина чіп-лялася за ноги.

— Цього разу ти сама захотіла...— виправдовувався Міклош.— Замість того, щоб спати в ліжку під теплою ковдрою...

— Почуття обов'язку,— сухо мовила Ільдико.— Пора вже засвоїти це поняття.

— Мені? Хто так любить старого Міклоша, що досі майже кожного божого дня...

— Ну тоді ходімо.

Коли вони дійшли до садиби, їхні черевики були геть заболочені, цікаво де взялося це багно, адже не дощило вже кілька тижнів?

— Як ми зйдемо? — спитала Ільдико.— Він почує грюк.

Міклош видобув ключ із відомої йому щілини на ганку.

— У нього два ключі. Оцей тримає надворі, а другий всередині, в гюрнятку.

— Божевілля!.. Коли кругом стільки хуліганів! Час уже і тут зробити лад!

— Тихше, щоб не потривожити!

Увімкнули світло на кухні. Посередині стояв кадуб, повний кривавої води,— старий, певно, сам притяг його із саду. Краплі крові на долівці, що вели від кадуба до кімнати.

Міклош схопився за живіт.

— Скільки крові! Господи, що з моїм дядечком?

— Кріпися! — крикнула на нього Ільдико. Вона кинула корзину й хутко вбігла до кімнати. Перед заштореним вікном з товстою книгою в руках і з примочкою на носі в світлі настільної лампи мирно лежав старий Міклош. Його очі були заплющені.

— Помер! — розпачливо зойкнув Міклош.— Я відчував, що він помре!

Старий Міклош раптом прокинувся і сів. Примочка впала. Він інстинктивно підхопив її і знову притулив до носа.

— Та ні, ще залишиться на розплід,— прогугнявив напівсердито, напівжартома.— Хоч, звичайно, можна й померти, коли так лякатимуть.

Міклош знесилено впав у крісло з очерету. Ільдико роззирнулася. З чого починати?

— По-перше, треба затопити,— сказала рішуче.

— По-перше, треба підійти ближче і поцілувати мене,— сказав старий Міклош,— а тоді я вже надаю вам по сидницях за те, що в таку темінь і холод вам не сидиться вдома. Та й того Сепешварі ляятиму, готовий закластися, що то він вам зателефонував...

У кімнаті стояв різкий запах крові. Старий Міклош знову ліг.

— Тримаю отак, щоб не потекла знову. Неприємно, коли кругом усе липке від крові.

Ільдико, не скидаючи пальта, одразу заходилася прибирати.

— До роботи, Міклоше! Принеси дров, наколи трісок,— розпорядилася вона.— Ну! — докинула трохи різкіше.

— Та що ви, діти... на ніч?

— Від такого холоду і вода в склянці замерзне! Що скаже лікар! Де ліки?

— Гадаеш, він викликав! — Міклош сердито підкотив рукава піджака.— Радше віддасть богові душу, ніж зробіть це...

— Сокира на звичному місці,— примирливо гукнув хлопцеві вслід старий Міклош.

Ільдико викрутила ганчірку, вийняла крем із сумки й помастила руки.

— Моя мати тримала під подушкою,— сказала.

— Що, дитинко?

— Сокиру, проти грабіжників... Краще буде, коли і дядько Міклош триматиме у тому ж місці. Якщо вже будь-хто може взяти ключ і ввійти без перешкод у хату...

— Бідолаха,— старий Міклош знову сів, тримаючи на носі примочку.— Сокиру під подушкою. Бідолаха...— хитав головою.— І треба ж!..

— Зараз, дядьку Міклоше, жалійте лише себе! Лишатися самому в такому стані — злочинна легковажність.

— Знаєш,— мовив старий Міклош весело і ліг знову,— ляк смерті — не що інше, як духовна бідність після певного віку. Огидно тероризувати цим навколишніх.

— Мені відомий високий лад думок дядечка Міклоша,— відповіла Ільдико з мимовільною іронією.— Але щоб потурати йому! Цього не дозволяє наша совість.

— Я напхав собі вати в ніс: звичайний собі тампон, у поліклініці теж так робили минулого разу... Все одно це єдина рада...

— Чому ж єдина! Зроблять припікання і раз і назавжди покладуть цьому край. І регулюватимуть тиск крові,— сказала Ільдико. Вона підбила подушку, забрала в нього книгу. Кинула на неї оком. Толстой.

— Ну звичайно. І Толстой забавлявся в такий спосіб,— зауважила вона.— Потягло вмирати у світ.

Старий Міклош мовчав. Він стежив за Ільдико, як спритно порається вона в хаті. Жодного зайвого руху.

— Дуже радий,— мовив тихо,— що ти знайшла цього хлопця. Бережи його. Він потребує старанного догляду.

Ільдико здивовано підійшла ближче.

— У нього багато вад,— вів далі старий Міклош,— але він заслуговує на кращу долю. І його батько був невинуватий мрійник. Красуня мати писала відповіді на листи до «Ілюстрованого сімейного журналу»... Мала до цього неабиякий хист і в такий спосіб заробляла на хліб. У сорок третьому і це припинилося. А в сорок п'ятому... Знаєш, який був їхній кінець? Знаєш, чи не так?

— А панський маєток? Земля? Статки? — допитувала-ся Ільдико.— Не запалися ж вони крізь землю?

Старий Міклош співчутливо посміхався.

— Там, в Уйсабольчі, зараз міститься правління ви-

робничого кооперативу. Якщо це можна було назвати панським маєтком. А з тими кількома хольдами, дочко, виробничий кооператив не дуже й забагатів.

— А як же багатство? — не вірила Ільдико, пильно вдивляючись у лице старого. — Коштовності абошо...

— Фріці, той нерозумний, невиправний мрійник, довівся одному благородному лицарю — юрисконсульту. То був його офіційний опікун.

— А хіба не дядько Міклош?

— Я був, сказати б, п'яте колесо до воза. А благородний лицар доктор Сегхальмі чкурнув з усім, у тому числі й з паперами... за кордон.

— І що ж, його не шукали? — спитала обурена Ільдико.

— Шукали, — відповів старий Міклош з якимось особливим, щемливим сумом. — Я шукав. Але не знайшов. Багатьох не знаходили... — похитав головою. — Словом, хлопець не без вад.

— Але ж ви його так любите!

— Може, аж занадто. Боюсь, як би він не розкис, коли потрапить під раптову зливу.

— Яку зливу?

— Ти кмітлива дівчина, Ільдо, розумієш, що я маю на увазі.

— Зараз йому обіцяють кращу посаду. Їсти не хоче, дядьку Міклоше?

— Не про посаду йдеться! Був у мене приятель — двірник. Кращої людини, міцнішої характером не бачив! Боюся, що розкисне ще до того, як уб'ється в силу... Дякую, серце, не хочу нічого. Годі вже тобі, відпочинь.

— Де він так довго? Чи не покалічився часом?

— Певно, знайшов грудинку і ласує.

— Без хліба?

— Він завжди їсть м'ясо без хліба, — сказав старий Міклош, помацуючи ніздрі. — Так не годиться.

— Ну зі мною ця небезпека йому не загрожує, — заспокоїла Ільдико старого. — На сніданок хліб з хлібом.

Старий Міклош засміявся.

— Проте вважай, — він торкнувся пальцями коліна Ільдико і ніжно ними побарабанив, — щоб і тобі це не пішло на шкоду.

«Про яку шкоду він говорить? — міркувала Ільдико. — На що він натякає? Щоб часом не схибнула за безкінечними клопатами?»

— Ну в мене нерви здорові, — відрізала вона. — Міцні.

— Вважай, щоб не потонула,— поправився старий Міклош,— не потонула сама в житейському дріб'язку.

«Старі не можуть без порад. Що ж, лишається тільки кивнути головою на знак згоди».

Міклош приніс дрова. Ільдико показала жестом, щоб він їх склав біля кахляної груби. Ставши навколішки, вона розпалювала вогонь.

— Цього мусить вистачити і на завтра!

— Мий уже нарешті руки, Ільдо!

Старий Міклош часто отак і називав її: Ільда. У всякому разі звучить приємніше, ніж оте дурнувато-солодкаве «Ільдико». Або оте нещасне «Гертруда». Трудіка Шіткович. Може ж, таки не випала з ліжка.

— А тепер ідіть, марш додому! Ледве стоїте на ногах. Я живий, при здоров'ї, не будьте ослами.

— Живий, при здоров'ї. А що буде завтра? — поцікавився Міклош.— Як ти приготуєш собі сніданок, обід? Адже рухатись тобі шкідливо.

— Рухатись ніколи не шкідливо. До певної міри, звичайно. Висплюсь я — і завтра буду здоровісінький. Треба он ще вкрити кущі троянд. Можете трохи випити на дорогу горілки, саме видали в кооперативі. Пригощайтесь. Сулія он там, у кутку.

Вони почастиувалися. Горілка була чиста, без найменшого запаху.

— Можете забрати з собою. Буде до чаю...

— А й справді, до чаю!

Ільдико сіла в очеретяне крісло, Міклош на ліжку. На годиннику було за десять одинадцята.

Старий Міклош бачив, як вони мимоволі зіщулилися. Бачив, як трохи тремтить права рука Ільдико. Міклош облизував палець, певно, поранив сокирою.

— А втім, ні,— сказав він раптом.— Нікуди ви вже не поїдете. Там, у другій кімнаті, стоїть два залізних ліжка. Згорніть з них горіхи. Та й навіщо мені дві перини, якщо ви вже затопили?

«Все-таки боїться,— думала Ільдико.— Можемо зробити йому таку приємність. Тим паче що вранці буде легше нести яблука й сулію, от тільки що вдосвіта вставати...»

— А не завдамо тобі клопоту? — турбувався знесилений Міклош.— Не відпочинеш як слід...

Постелили на двох залізних ліжках. В хаті було вже тепло. Старий Міклош розказав, звідки принести копчене сало й салат з консервованого перцю. Лише хліб і цього разу був черствий.

«Який сьогодні день,— втішалася Ільдико.— Сьогодні я й справді заслужила добру вечерю».

Вона швидко заснула, не дочекавшись, поки ляже Міклош. Своїм звичаєм з головою вкрилася верблюжою ковдрою, і чоловікам було чути її тихе хропіння.

— Стомилася,— сказав Міклош.— Знесиліла до краю. Ну хіба не чудо?

— Ще добре, що ти допомагаєш їй.— Старий Міклош пильно глянув на хлопця.— Уяви собі, якби й тебе не було! Міклош гордовито кахикнув.

— Ну, спи.— Старий Міклош повернувся на бік, потім знову на спину.— Вранці я розбуджу тебе. Склади свої штани!

Міклош вимкнув лампу. Залізне ліжко застогнало під ним, коли він кинувся за нього.

— Гей,— пошепки мовив у п'ятні старий,— обережніше.

Колись він теж нагадував щовечора: «Склади гарненько штани й обережніше лягай».

Попри смертельну втому, Міклош не міг заснути. Його хвилювало здавна знайоме оточення. Це здавна знайоме залізне ліжко.

Навіщо йому було звідси йти? Старий Міклош розповідав такі гарні казки. Він розповідав їх не з книжок. Хоча прочитав їх силу. Говорити він міг так, що це не було схоже на жодну книжку.

Згадалася їхня перша зустріч.

Він сидів на коротко стриженому інтернатському газоні, в інтернатській куртці, із стриženим під макітерку волоссям. Саме тоді підійшов до нього якийсь чоловік, високий на зріст, у крисатому капелюсі, й мовив коротко:

— Міклошко, здрастуй, Міклошко. Я прийшов по тебе.

Атож, саме по тебе.

— Оці абрикоси всі твої? — спитав він, опинившись у дворі, заваленому дрібними плодами, які він обережно обходив.

— Наші,— відповів старий Міклош.— Належать нам.

— А ця зелена шапка? Чия вона?

— Подобається тобі? Твоя.

Згодом вони разом давали імена деревам. Черешня, в яку вдарила блискавка, стала Єне Гравро. Це було ім'я найненависнішого інтернатського вихователя. Доктор Єне Гравро. Ще й тепер у саду стирчить пеньок тієї черешні. Берта, Борбала, Беата, Белла, Борішка. Це п'ять персикових дерев.

Скільки йому довелося витерпіти глузувань від школярів! І все ж у них викликали заздрощі його карликові кури. Фані, Резі і півень Го. Усі вони вже поздихали. Всі троє поздихали від старості майже водночас.

В гімназії йому що далі, то ставало важче. Що вже попомучився він вдома над незрозумілими рівняннями! Старий Міклош благав його: далі, далі, далі, треба вступати до вузу... А він залюбки сидів би собі під деревами, місив глину в старій діжці. До кінця свого віку.

Та старий Міклош відпровадив його працювати. Певно, не через гроші. Хотів од нього самостійності. Хотів силою вивести його в люди.

— А тепер бач... бач... який я зробився мудрий...— бубонів хлопець.

Він простяг руку до Ільдико, та не знайшов її у темряві.

Рука наштовхнулась на сулію з горілкою. Всю ніч він проспав, не прокидаючись, із роззявленим ротом.

Старому Міклошу важко було дихати із затамованим носом. Він волів би встати, походити за звичкою туди-сюди між другою і третьою годиною ночі, прочитати сторінку-другу, та не наважився. Ще прокинуться оті двоє сиріток, а їм потрібен відпочинок перед напруженим днем.

Дотерпів до п'ятої ранку. О п'ятій з надзвичайною обережністю встромив ноги в капці й прослизнув на кухню. Старою каструлею вичерпав з кадоба закривавлену воду, виливаючи її у двір. Щоб не забруднити свіжого снігу, спершу підмів подвір'я.

Затопив, хоча холод загалом не дошкуляв йому: турбувався про молодих, щоб не ловили дрижаків по пробу-дженні.

Приготував шкварки. Тихенько, не кваплячись, змолов їх. Додав до кашки чорного й червоного перцю, гірчиці, змішав. З настінного календаря відірвав аркушик: тринадцяте грудня.

Незабаром різдво. Задивився у віконце на густий снігопад. Сніг пухнастий, розтане не скоро. Чудовий сніг.

Почував себе добре.

«Можливо, й корисно,— міркував,— коли людина втра-тить трохи крові. Ніби посвіжішала голова».

Прошмигнув назад по одяг. Із жалем глянув на молодят. Які бліді їхні лица! Ільдико кинулася вві сні, ніби збиралася бігти кудись у дуже пильній справі. У Міклоша пухке вольце. Великий голуб-самець із коміром. Бруно Бранденбурзький, так звали великого голуба-самця з коміром — потім його з'їв кіт Сепешварів.

Раптом щось пригадав. І про Миколу забули, замоталися, сердешні, після весілля і не змогли приїхати саме того дня. Ільдико в школі роздавала подарунки, а Міклоша відрядили в місія музичних розваг. І на день ангела не зміг поздоровити хлопця, а тепер ще ця кровотеча й пакування яблук на зиму.

Негоже було б відпустити їх із пустими руками, горілка — це ніщо.

На кухні з нижньої частини буфету старий Міклош вийняв сувій червоного целофанового паперу. Спритно витнув три великих аркуші: не забув і про Трудіку.

Замислився: що загорнути в целофановий папір? Горіхи, чорнослив, знайдеться і кекс. Але ж це дурниці. Що для них жменька чорносливу?

Гроші старий Міклош тримав у верхній коробці з-під приправ. Двадцять шостого принесуть пенсію, навіть раніше з огляду на різдво. Й Сепешварі повернуть, що позичали. Скільки ж це буде?

Він вийняв триста форинтів, знайшов три помаранчі. Й це приніс Сепешварі, коли минулого тижня позичав тих чотири чи п'ять сотень.

Отже, сто форинтів і помаранч у кожному пакунку.

Навшпиньках увійшов до кімнати. Позбирав черевики, довго вовтузився з ними, поки почистив щіткою. Вклав тихенько у черевики пакунки — тепер лишалося тільки поставити їх у вікно.

Потім сів на край ліжка, ще двадцять хвилин до підйому. Глянув на стелю.

«Юстинко, — сказав про себе. — Юстинко. Серцеподібні запонки ти поклала мені в черевики. Олією змастила взуття, щоб блищало. Юстинко, чому я тебе не розумів?»

Непорушно сидів до шостої.

Тоді підійшов до молодих і злегка поплескав їх по лицях.

— Діти!..

Ільдико миттю розплющила очі й через кілька секунд прийшла до пам'яті. Одразу схопила спідницю. Мутний зір Міклоша прояснів лише згодом, не кваплячись, він шукав свої штани.

— Черевик... — сердито мовила Ільдико, — де мій черевик?

Міклош у шкарпетках тупцював на місці, прикриваючи дірку на великому пальці.

— Шукайте, — всміхнувся старий Міклош і вийшов на кухню приготувати чай.

Молодята нишпорили по хаті, нічого не розуміючи. Нарешті побачили сніг, грубий шар снігу на гілках дерев, що виглядали з сіряви світанку.

Ільдико ввімкнула лампу, ближче піднесла до вікна. Забрала черевики з пакунками.

— О,— вигукнув Міклош. схвильовано.— Давай розпакуємо... Он який у мене старик! Розпакуймо:

Ільдико все ще тримала в руках черевики і пакунки, притиснувши їх до грудей.

Мамця роздавала цукерки в білих мішечках. І жодного разу не підготувала сюрпризу, жодного разу не вкладала їх у черевики.

— Чай готовий, свіжі шкварки...— оповістив старий Міклош голосом ярмаркового покликача.

Ільдико плакала. Міклош вражено дивився їй в обличчя. Вона плакала гарними, здоровими сльозами, що горохом скочувалися по щоках.

— Ця людина,— мовила вона пізніше, коли вони вже йшли по снігу з корзиною і сулією в руках,— заслуговує на більшу дяку, ніж твоя.

— Моя? — обурився Міклош.— Коли і вдень і вночі...— Але про себе радів. Нарешті вона знає, нарешті знає й Ільдико теж!

— Вона дорівнює нулеві,— рішуче проказала Ільдико.— Від такого й померти може... Така порядна людина...

Мамця піде до лікарні. Так. Почне нове життя. Старий Міклош... Старий Міклош продасть хату. Куплять житло спільно, щоб він не був самотній.

«Станемо жити вкупі,— думала Ільдико героїчно,— я піду на це. Хай у нього буде гарна смерть».

— Щонайменше п'ятдесят тисяч...— промимрила вона і сіпнула за корзину.

— Про що ти? — спитав Міклош.

Ільдико потрясла головою.

Потім, згодом. Несподівана радісна звістка на десерт.

Захекана тітка Турбуц поставила ялинку у передпокої, під газовим лічильником.

— В останню хвилину, бувають же такі чудеса, Ільдико. Купити ялинку двадцять четвертого!..

— То все Міклош, не я!..

— Так-так, треба тішити мужчин, принаймні доки без цього не можна обійтись. Розумна жінка завжди знає,

коли попустити, а коли взяти за горло. Будете вішати цукерки?

Ільдико заперечно похитала головою. Куди там вішати! Ще треба взяти хліба, маку, приготувати локшину, змішану на двох яйцях. Трудіку ще треба викупати, не буде ж вона зчиняти лементу на всю хату у свято.

— Тоді я приберу ялинку сама. Пізніше. Й іграшки вам дам. Але так вона впаде, треба поставити в череп'яний горщик... Дам вам і горщик.

Ільдико підгорнула килим, щоб на нього не сипалися голки. Яке там поставити! Й повернутись уже в кімнаті ніде. З Келенвельдь принесли платівки з програвачем, торшер, килим. Не хотілося, щоб усе це лишалося в Міклошевому помешканні, адже вони так рідко бувають там. Не можна мешкати одразу в двох місцях. Ну та, можливо, згодом, навесні, все зміниться.

Отой клятий водограй ще й досі стоїть тут. Беатриса загубила квитанцію, отож нічого не вийшло. Тепер треба було б віднести перед різдвом до комісійної крамниці, але вона сама не може. Пробувала, однак добралася тільки до першого поверху. Просто не можна його нести.

Ялинка! Хіба не простіше було б, як торік? Кілька гілок у вазі, дві свічки, святкова вечеря: смажена гусяча печінка, чай з ромом, пюре з каштанів. Трудіка тоді всмак попоїла.

«Серденья моє... без ялинки?» — «Я й гадки не мала, серце...» Та ялинки не купив. Тітка Турбуц мусила купувати сама — добра душа, видно, ще й не захоче, щоб їй це відшкодували.

Питання про нову роботу теж повисло в повітрі. Не пішло далі таємних обіцянок, хоча Капеллера запрошував уже й сюди («Не ради нового місця роботи, моє серце!» — «Звичайно! Заради гарних очей...»).

І зараз на роботі, а міг би бути вже давно дома, якби не був таким заплішеним дурнем.

Вона затопила у ванній кімнаті. Почало чадіти.

— Помішайте вогонь! — крикнула тітка Турбуц. — Там кочерга!

Трудіка вже почала, як завжди, скиглити в кімнаті. Ільдико кинула їй чотири цукерки, що мали прикрасити ялинку. Трудіка затихла, вийняла цукерки з загорток і розмісила на підлозі, перетворивши їх на безформну масу.

— Гаразд, — сказала Ільдико, — грайся. Знаєш що, — спало їй на думку, — зліпи щось гарне. Песика або kota.

— Гав, гав... няв...

«Бач,— міркувала Ільдико трохи полегшено,— все ж не марні мої старання. Росте дитина».

Звільнила місце на столі. Поки ялинка стоятиме, можна буде їсти й на кухні.

Хліб, мак, локшина.

Непривітне, мрячне різдво. Ніби й не випадав сніг того чудового тринадцятого грудня.

Ільдико побігла до універсаму, що на розі.

В крамниці нікого, тільки обслуга, стоячи перед дзигарями, напружено стежила за його стрілками.

«Двадцять четверте грудня, сімнадцята година. В такий час у кожної порядної домогосподарки повні комори.

І мамця накупувала. На двох осіб. Та не приходить її Томі, певно, десь завалило його риштуванням. Перед Новим роком не згодна лягати до лікарні... а може, таки знайдеться доти Томаш Лайош Естеррайхер».

Довго кашляла в передпокої від їдкого чаду. Тітка Турбуц засмажила м'ясо вже сьогодні, щастя, що м'ясник на розі знає тітку Турбуц.

— Дзвоніть, Ільдико,— виглянула тітка Турбуц,— я прибиратиму ялинку. Тільки позвоните, і я внесу із словами: «Прийшов Ісусик»...

— А не можна без усяких там ісусиків,— попросила Ільдико.

— А як же я тоді її занесу? — здивувалася тітка.— Мовчки, як риба?

— Скажете: з різдвяним вас святом — та й квит!

— Що б я і робила, Ільдико, без ваших указівок,— налили слізьми очі тітки Турбуц.— Коли так, прикрашайте ялинку самі, серце...

— Йой, що ви! — Ільдико побігла навздогін за тіткою, взяла її за бороду й м'яко заглянула у вічі. Цей засіб допомагав їй у роботі з найнепокірнішими школярами.— Не кидайте мене в біді... Ви моя добра фея.

— Чи ж може віддати належне дорогому Ісусикові,— сказала тітка Турбуц примирливо,— той, хто виріс без любові... А дзвінок же знайдеться?

— Велосипедний дзвінок... Зі старого велосипеда Міклоша.

— В потребі і юшкою можна хрестити,— виголосила тітка Турбуц.— Обережніше з колонкою, щоб не вибухнула.

Ільдико поставила варитися картоплю. Пускаючи у ванну воду, зачинила двері, щоб не чути було Трудіці.

Сіла на ослінчик. Під шум води задрімала. Подарунки

вона купила ще тиждень тому. До обіду вперше відчергувала в ці різдвяні канікули. Гроші на харчування в конверті. Їх має вистачити до третього січня, в будень витрачатиметься тридцять, у свято — шістдесят. Чищення — двадцять три. Міклош міг би більше берегти піджак. І за черевиками слід більше пильнувати. Легко сказати, за три місяці зносив пару черевиків! Коли вони ходили на гору того теплого жовтневого дня, черевики були новісінькі, вона ще думала, дивлячись на них, де можна купити чоловічі черевики з таким оригінальним носком.

Якби не весілля та й не різдво, певно, лишнися б ще цілими.

Беатриса каже, що вона розмовляла з батьком, а батько з квартирним маклером: із шістдесятьма двома тисячами можна вступити до кооперативу, будівництво починають у майбутньому році. Банк дає десять тисяч. Але Трудіка виросла зі свого зимового пальта, просто жах, як швидко вона росте, певно, природа надолужує тут те, що недогледіла деінде. Й від тітки Турбуц не можна сподіватися без кінця, що вона дозволить задарма користуватися газом, кухонним приладдям, посудом. Все це коштує двісті форинтів!

Сьогодні увечері, хай би там що, поїдуть до старого Міклоша. Нехай радіє. Для нього буде справжнім подарунком дізнатися про наші плани. Щасливий буде й він. Житимемо всі вкупі в просторій квартирі з балконом. Старий Міклош матиме окрему кімнату, звичайно, з окремим входом. В ній — великі шкіряні крісла, стіл з крученими ніжками, герендська лампа... Трудіці відведуть окрему рожеву дівочу кімнату з учнівською партою. Буде в них кілька гарних з модними візерунками угорських килимів. Шотижня на три години приходитиме прибиральниця. Це ще не марнотратство.

Якби тільки мамця не була такою. Якби вдалося до решти змінити й упорядкувати її життя, вона могла б приходити й готувати страви, шити і харчувалася б разом.

Вода у ванній вже майже лилася через вінця. Ільдико закрутила кран, трохи спустила гарячу воду й долила знову холодної. Одягла дощовик, запнула нейловою хусткою і, зітхнувши, пішла по Трудіку.

А та вже розвезла по підлозі всю цукеркову масу і п'ятою витискала на ній якісь знаки.

— Ходімо купатися. Потім тобі щось дам, — скоромовкою звернулася до дівчинки Ільдико. Без лементу, звичайно, не обійдеться.

«Все ж чоловікові було б легше носитися з нею,— думала, приборкуючи малу.— Скоро вже подужає мене».

Винести Трудіку змогла лише, заламавши їй руки. Притисла її до лавки коліном, але обачно, щоб не завдати болю. Довго мучилася з шнурками черевиків. У ванній було парко, і під нейлоном по спині заструменів піт. На превелику силу вштовхнула дівчинку до ванни. Трудіка відчайдушно борсалася, вода вихлюпувалася аж на голову Ільдико, звідти стікала вниз по дощовику.

— В очі зайде мило,— кричала вона машинально. Намагалася закрити Трудіці рота.— Ну ж бо, ну, Трудіко, маленька Трудіко, ніхто не збиткується над тобою, невже не розумієш, це вода, вода — і тільки!.. Та зрозумій же нарешті, Трудіко!

Від плачу у Трудіки вилазили з орбіт очі. Вона хапалася за край ванни. У спотвореному страхом обличчі не лишилося майже нічого людського.

І так весь час, цілих вісім років, і всі ці вісім років Ільдико відчувала спокусу дати їй волю. Хай, дурна, вискакує з води, хай біжить брудна куди хоче. Так їй жаль дивитися на муки дитини.

— Зрозуміло, чому б я не змогла її виховувати? — часто казала мамця.— Серце б все витримало.

— Що це? Що тут діється? — почувала вона крізь пару, але не оберталася — ще треба було змити мило.— Хто ж таке влаштовує на різдвяний святвечір?

Міклош підійшов ближче.

Ільдико на мить відпустила Трудіку. Та відразу ж ударила Ільдико ногою в живіт, перекинулася через край ванни й побігла до дверей. Ільдико кинула на неї махрового рушника, і дівчинка закружляла на місці.

— Глянь на свої штани,— крикнула Ільдико сердито,— які мокрі! Навіщо пхаєшся сюди, коли не можеш допомогти?

Міклош повернувся, і було чутно, як він гримнув дверима кімнати.

Трудіка швидко заспокоїлася. Кілька разів гикнула, та вже слухняно терпіла, коли її одягали в чисте. Навіть нерішуче потяглася до шнурків. Ільдико з радістю дозволила їй шнурувати, хоча б і як попало. Кожна самотійна ініціатива варта золота.

— Глянь у дзеркало. Отакі всі гарні дівчатка.— Вона повісила над ванною дощовик.

За руки ввела Трудіку до кімнати.

— Прошу подивитися на мене, дядьку Міклоше. І не

пізнаєте мене, стільки бруду ми змили. Тепер буде мир і спокій принаймні протягом тижня.

— Все одно не розумію,— сказав Міклош,— навіщо кожного тижня мучити нещасну? Хіба ти не бачиш, що це для неї тортури?!

— А що ж? Віддати її на з'їжу бацилам?

— Гаразд,— Міклош зніяковіло погладив чоло.— Але ж у різдвятий вечір...

— Треба відбутися цю неприємність,— пробурчала Ільдико і замахала нервово руками.— Відбутися чимскоріш, щоб потім не чіпати дитини між двома святами.

— Треба відбутися! Весь час тільки й мови, що про це. Куди так поспішати? Одна справа породжує іншу, їм не буде кінця-краю. Це нагадує історію Данаїди з дірявим глеком...

— Ох, Міклошко,— засміялася Ільдико, на хвилюку приулювшись лобом до шафи.— Не говорімо вже сьогодні про воду, гаразд?

— Стомлена ти. Ледве стоїш на ногах,— докірливо сказав Міклош.— Принесу вечерю сам.

— Картопля! — Ільдико вибігла на кухню.— Розварилася вся, лишилася сама кваша.

— Коли б тільки й біди, що це...— заспокоював її Міклош.— Головне, щоб м'яса було вдосталь. І тістечок.

Зморена Трудіка заснула на килимі; ходячи по хаті, вони переступали через неї.

— Гарна ялинка? — спитав Міклош.

Ільдико усміхнулася.

— Одначе ти міг би прийти і раніше на різдвятий святвечір,— проказала згодом, відсовуючи стіл ближче до середини, щоб не запалали потім від свічок гардини.— Де тебе дідько носив?

— Секрет! — Міклош обійшов порожню сулію. Він залюбки приліг би, та диван був зайнятий, а на гумовому матраці тримали яблука, які ще лишилися,— при температурі нижче десяти градусів у передпокої вони б померзли.

Старий Міклош досі вже давно спорядив ялинку заввишки під стелю. Йому окремо рубали в лісі, завжди ще живиця блискотіла на стовбурі. Прикраси на ялинці у нього геть усі білі: і свічки, і кульки... Які ж бо справді бридкі оті модерні штучні дерева з пофарбованого назелено курячого пір'я, наліпленого на дрот!

— Сподіваюся, справжня?

Ільдико подумки підраховувала, скільки порцій вийде з окосту. Годилося б пригостити і тітку Турбуц.

Запитання змусило її здригнутися.

— Справжня, справжня... Один метр — двадцять форинтів. Тітка Турбуц прибирає її, потім урочисто внесе.

— Сподіваюсь, ти і їй купила дещо?

— Ні, не купила. Ніколи не мала такої звички. Щоб піднаймач купував господареві?

— А що б ми робили без неї? — спитав Міклош. — Навіть не знаю...

— А що б можна ще придумати?

— Кімнатний водограй! Уявляєш, як була б вона вражена!

— Кімнатний водограй — ні, — сердито відрізала Ільдико. — Можна ще за іграшку виручити триста п'ятдесят форинтів.

— Ну тоді хіба що яблуко, — запропонував Міклош іронічно. — Одне. І, звичайно, з найдрібніших.

— Ображаєш мене? — Ільдико підкинула у вогонь вугілля і лопаткою прочистила трубу. — Чи просто граєш гранд сеньйора моїм коштом?

— Ну-ну! — сказав Міклош. — А хіба ти не сповна одержуєш зарплату?

— Її треба розподілити на тридцять днів. А потім, як же плани?

— Плани! Завжди забуваю про ці плани, — роззлостився Міклош. — План важливіший навіть од різдва.

— Увечері ще соромитимешся, що про мене думаєш лише найгірше...

— Та ти що! — Міклош підійшов до Ільдико й примирливо обійняв її. Воднораз подумав: вже вкотре він отак підходить до неї за останні місяці. — Хочеш зі мною посватитися? Це ж наше перше спільне різдво!

— Власне кажучи, чого ми так поспішали? — спитала Ільдико. — Хто нас гнав у ший, щоб брати цей дурний шлюб?

— Можливо, я боявся втратити тебе. І, можливо, й ти цього боялася.

— Інші роками обмірковують такі справи, а ми як дурні...

— Такі справи, коли все йде гладенько, ніколи мене не хвилювали, — сказав Міклош. — А втім, ти сама поспішала, навмисне, дарма ж у тебе татарське личко...

— Правильно: якби тягнули, хто знає, що б з тобою було без мене... Тебе ж кожен має за роззяву, знає це і твій старий... — Ільдико по-материнському обійняла Міклоша. Винувато поправила йому зачіску.

— Хочеш їсти? Плов?

— Потім, як засвіtimo на ялинці вогні... Краще давай дзвонити! Буди Трудіку!

Трудіка, поборсавшись, прокинулася. Ільдико показала їй бенгальські вогні.

— Трудіко! Пам'ятаеш? Різдво... різд-во...

— Ш-ш-ш-ш-ш,— зашипіла Трудіка і помахала незапаленою паличкою,— ш-ш-ш-ш...

— А ще кажуть, неможливо навчити чомусь! Звичайно, кому ліньки...

Знайшли дзвіночок від велосипеда, але його ледве було чути.

— Дзелень, дзелень,— загукав нарешті Міклош у дверях,— дзелень, дзелень, янголятко...

Шовкова чорна сукня тітки Турбуц була оздоблена блискітками. Їй дошкуляли мозолі, й вона прийшла в капцях. Деревце тримала у витягнутій руці, на ньому світилися всі свічки.

— Світло...

Міклош допоміг установити череп'яний горщечок. Ільдико стискала руку Трудіки: хто знає, як та поведеться, таку святкову метушню вона бачить уперше.

А тепер, певно, тітка Турбуц почне говорити, молитися або співати. І все це треба покірно стерпіти!

Та тітка Турбуц мовчки стояла коло ялинки. Відступивши ліворуч і склавши руки на грудях, вона милувалася на ялинкові вогні.

Міклош висякався і теж замовк. Трудіка нахилила голову вперед та так і завмерла в цій позі, як верблюд перед яслами.

Ільдико гнітила ця несподівана тиша, німотне світіння вогнів. «Ялинка? Краще вже дві пари шкарпеток»,— чулися їй звідкись іздалеку слова мамці.

Вона поринула в спогади. Заздро дивилася на Міклоша і на стару тітку Турбуц біля нього.

— Потішились, і годі,— сказала грубувато,— а то ще займуться гілки.

І погасила вогні, спритно задуваючи по три свічки одразу. Ввімкнула світло.

— А тепер гляньмо на подарунки...— Вийняла ключа з кишени, відімкнула шафу.— Ану, що там у нас є для гарних дітей?

Трудіка не рушила з місця. Ільдико злегка штовхнула її, як маятник годинника, коли той зупиняється.

— Цю ляльку дістане гарна дівчинка... ця лялька хо-

дить... «Дружина директора привезла її з Італії й продала на виплат за двісті п'ятдесят. Термін оплати — чотири місяці. Ну та хай хоч раз потішиться, сердешна дитина!»

Трудіка неохоче взяла струнке, з блискучим волоссям тюлеве чудо.

— Знаю, що не бозна-що,— вела далі Ільдико, кидаючи на шию Міклоша светр шведського фасону.— Але крашого з речей твого розміру не було...

Міклош був зачарований. Він одразу ж побіг до дзеркала.

Ільдико трохи подумала, потім з-поміж білизни, розкладеної на середній полиці, витягла свої запасні нейлонові панчохи. На щастя, панчохи ще були нерозпаковані.

— Тітко Турбуц... мені соромно, що лише ця абищиця...

Тітка Турбуц, тихо зойкнувши, схопилася рукою за серце.

— Ільдико, мені?! Як вам віддячити? Ільдико, далєбі, в такому становищі... дорога Ільдико...— тітка Турбуц вибігла з кімнати.

Вони здивовано дивилися їй услід.

— Така дрібниця і так її розчулила.

— Хоча не знає нестачі ні в чому. Можеш повірити мені.

— Але ж, Ільдико...

— Звичайно, я розумію,— хутко підхопила Ільдико.— З погляду психологічного тут усе зрозуміло.

— А тепер тобі,— мовив Міклош. Він сів і витяг з-під дивана бурій пакунок.— Тебе й не цікавить?

— Дорогий мій! — Ільдико з прикрістю дивилася на обшмульгану загортку пакунка.— Дорогий мій! Не турбуйся. Ти, хто віддає мені до останнього філлера...

Тітка Турбуц примчала назад. В руках тримала пошарпану коробку з написом «Chat poir».

— Ільдико... Я вже давно хотіла, власне кажучи, на весілля... Та людина себелюбна важко розлучається зі своїми пам'ятками...

Ільдико, ніяковіючи, взяла французькі парфуми довоєнного випуску.

— Понюхай,— заохочував її Міклош,— благородний аромат!

З коробки випав перстень у формі корони, золотий, з червоним самоцвітом.

— Рубін,— сказала тітка Турбуц.— Одного разу вже побував і в ломбарді. Ще від комівояжера... коли палав вогонь кохання.

— Цього не можна,— озвався Міклош басом,— цього Ільдико не може прийняти. Прошу забрати назад, а то по-сваримось...

— Чудовий! — вигукнула Ільдико, піднісши самоцвіт до лампи.— Зроду ще не мала персня. Але я і справді не могу його прийняти.

— Дурниці! — Лице тітки Турбуц спалахнуло.— Віддаю вам, наче своїй доньці. Все одно, Міклошко, місце такого персня біля обручки...

Міклош закусив губу. Ільдико пішла в танок і добряче вдарилась об дитяче ліжко. Розцілувала літню жінку.

— Тут носитиму, на цьому пальці... Щонайменше тридцять грамів!

— Тільки не перетоплюйте, Ільдико,— заблагала тітка Турбуц.— Хай навіть форма і не зовсім модна...

Міклош кашлянув.

— Звичайно, мій подарунок проти цього...— Він неохоче розпаковував м'ятний папір.

Спочатку він витяг гумову ляльку, з обличчям, поцяцькованим великим ластовинням, з товстими й кривими погами.

— Це теж лялька... невелика стара лялька, але ж така оригінальна...

Трудіка кинула свою чудо-ляльку й потяглася до малої потвори. Стала гладити її своїми короткопалими руками. Випадково стисла. Почувши ляльчин писк, різко відсахнулася, але потім засміялася. І сховалася під столом.

— *Similis simile gaudet*¹,— мовила Ільдико з мимовільною гіркотою. Вона підняла і витерла «італійську танцівницю».

Тітка Турбуц викладала з пакунка нові речі. У Ільдико зарябіло в очах.

Чорна нейлонова нічна сорочка з мереживом тілесного кольору. Чорне нейлонове трико з таким самим мереживом, чорна нейлонова комбінація з мереживними квітами тілесного кольору.

— А це? — спитала приголомшена Ільдико. Двома пальцями підняла чорно-червоний кунтуш.— Що це?

— Балахон для зачісування. Це комплект. Важко було знайти твій розмір.

— Божественний,— захоплювалася тітка Турбуц. Вона крутила балахон на всі боки, підкидала в повітря.— Ти в

¹ Схожі радіють одне одному. (лат.).

ньому будеш як артистка... як артистка з французького фільму...

Ільдико стояла зачарована.

— Французький, звичайно... французький імпорт,— записався Міклош.

Ільдико накинула балахона і побігла до дзеркала. Та побачивши на обличчі сажу з комина, прийшла до тями.

— Скільки ти віддав за оце все?

— Вісімсот шістнадцять...— Міклош сягнув до кишені.— І квитанція є на випадок, коли б тобі захотілося поміняти на жовто-синє...

— Вісімсот шістнадцять... Звідки ж вони взялися?

«Певно, заощадив! Усе гаразд»,— подумала Ільдико. Її починала трясти лихоманка.

— Аванс, серце моє. Купив на виплат, термін оплати півроку, надолужу з кишенькових...

— Щомісяця із ста — сто сорок... Вона скинула балахона й стояла, не перестаючи тремтіти.

Лице Міклоша затьмарилося. Він зібрав усе в одну купу й накрит пакувальним папером, як накривають трупи на битих шляхах.

— Міклошко,— розгублено заговорила тітка Турбуц,— Ільдико...

Мовчанка. Лише Трудіка, як і досі, стискала свою гумову ляльку.

— Ільдико... Міклошка добра хотів... Хотів потішити тебе!

Тиша.

— Міклошко... Ільдико теж має рацію. Вісімсот шістнадцять форинтів—великі гроші, коли стільки пильних справ...

Ільдико опанувала себе. Вона зацікавлено сягнула до пакунка, та Міклош відвів її руку.

— Ільдико, Міклошко, я підігрію вечерю...

— Я не вечерятиму,— промовив нарешті Міклош. Він по-бичачому підвів голову.— Тітко Турбуц, йдїть-но лишень спати.

Він ніколи ще не був таким неблаганно різким. Тітка Турбуц стояла на місці, Ільдико безпорадно зиркала на неї.

Міклош засвистів.

— Добраніч,— прошепотїла нарешті тітка Турбуц і нечутно, мов дух, зачинила за собою двері.

— Що, полегшало? — просичала Ільдико.— Полегшало, коли завдав людині кривної образи?

— Тут ображаєш лише ти. Це твій фах. Не визнаєш ні бога ні чорта, у тебе на думці лише клятї гроші...

— Чудове мереживо, що й казати,— мовила Ільдико з відчаєм.— Не заперечую. Але подумай, дорогий Міклошко, подумай: навіщо воно мені?.. Шість місяців стогнати, щоб оце висіло в шафі! Я ж не можу його одягати, подумай сам, я ж замерзну в хаті з такою грубкою...— виправдовувалася вона.

— Зима ж не триватиме вічно,— буркнув Міклош.

— Влітку я сплю завжди гола,— підморгнула Ільдико.— В чому мати народила.

Та зараз і це не допомогло.

— Про мене, спи як хочеш. Я не з тих, хто волів би всіх бачити постриженими під один гребінець.

— Ходімо... Таке смачне м'ясо... Я приправила його кмином.

— Я не звик їсти по команді. Та й не голодний я.

— Міклоше, прошу тебе... Сьогодні ж різдво.

— А що, згадала? — спитав Міклош. Він ткнув ногою мереживо, яке визирало з-під загортки.— Віднеси куди хочеш! Або продай на ринку Легела, про мене. Воно твоє.

— Що ж, на другий раз знатиму,— сказала Ільдико, зішкрібаючи зі столу кружальця застиглого воску. До речі, нам ще їхати...

— То і їдь! Тільки не зі мною. А з кимось іншим... І в тебе ще язик повертається говорити про різдво! Це найбільше обурює!

— Сьогодні я прибирала, чергувала в школі, зробила закупки, пакувала, варила, викупала Трудіку...— задріботіла Ільдико. Її права рука знову почала тремтіти.— І той пуловер... найкращий, який був. Навіть від своєї щоденної кави в школі відмовилася, щоб купити дорожчий.

— Дякую,— Міклош підвівся і тричі низенько вклонився.— Дякую, красенько дякую. Це таки жертва...— Він жував у роті мундштук без сигарети.

— Ти блазень,— сказала Ільдико.— Коли вже з тебе вийде мужчина?

— От інші — не те що я. Ті мужчини. Та ті не захотіли брати з тобою шлюбу. Ні різник, ні інші.

Трудіка свистіла під столом.

— Ну що мені оце робити, га? — спитала Ільдико. В неї вже тремтіла і права нога.— Ба! На це немає відповіді. Як ти міг таке сказати? — вона сіла на край дивана, відкотивши яблука.— І це сказав не хто, як Міклош? Це могло статися? — кричала вона дедалі дужче, майже впадаючи в істерію.

Міклош нарешті отямився.

— Мені не слід було так попускати собі,— сказав він сухо, байдуже.— Прощу вибачення. Розпалиться людина і вже сама не знає, що каже... Я ляжу.

Ільдико машинально підвелася. Вечеря! Нагодувати вечерю Трудіку. Але Трудіка знову заснула, лижучи вві сні свою ляльку.

— Трудіко, чуєш... Трудіко...

— Не повечеряє — світ не перевернеться... Нехай спить.

— Під столом? Як собака?

— Коли ж вона там добре себе почуває,— голосно сказав Міклош, чітко, майже по складах вимовляючи слова.

Ільдико зацьковано роззирнулася. Ніби сподівалася допомоги від речей.

— А як же старий Міклош? — вигукнула вона.— Не можемо ж ми залишити його самого в різдвяний вечір!

«Зараз він побачить,— думала радісно,— яка я. Зараз же все йому розповісти... Тютюнового кольору шкіряні фотелі, окрема кімната...»

— Облиш, Ільдико,— зітхнув Міклош. Він розшнурував свої черевики й заходився надувати гумовий матрац.— Не треба фальшивити. Він однаково не зможе подарувати персня з рубіном, хіба копчений 'окіст. Марний клопіт. Щоправда, я розумію тебе,— провадив уже лагідніше.— Але розуміти і погоджуватися — різні речі.

Ільдико залишила Трудіку під столом. лише накрила її пледом. Підійшла до вікна, щоб запнути штори. Бачила розпливчастий обрис ялинки у квартирі навпроти, а може, тільки її тінь, з цукерками, що коливалися на довгій нитці.

Раптом їй захотілося спати. Чи бодай перенестися туди, до сусідів, до чужих людей, забувши про все. Якось перескочити цей час.

— Завтра,— сказав Міклош,— поїдемо. Втім, ти можеш і не їхати. Я купив йому новий шарф, він там, у кишені пальта.

«А я — теплу піжаму,— думала Ільдико,— в комісійній крамниці, з шнурівкою спереду».

Ільдико згорнула свій одяг, поправила сітку на дитячому ліжку.

Потім вкрилася з головою, як завжди.

— Світло,— нагадав Міклош.

Вона взула капці. Треба звикнути, щоб ніколи, навіть на хвилинку не торкатися босоніж підлоги.

Знову лягла, вже в темряві.

«Можливо, ще можна було б врятувати це різдво, повторювала про себе гарячково,— можливо, ще можна бу-

до б... Сказати про мої плани... хату...» — Але язик їй ніби присох до піднебіння.

Вона випростала ногу, намацала нею Міклоша на низькому гумовому матраці. Так буде простіше. Тіло більш згідливе.

Міклош буркнув щось, потім сказав рішуче:

— Не карайся. Нічого не сталося. На завтра виспимось, — пауза, — серденья...

По радіо так сповіщають про оголошення перемир'я. Офіційно, коротко.

«Треба було відвідати старого, — сонно міркував Міклош. — І тут не вийшло через цю дурнюнку. А я ж гообіцяв старому. Чи, може, ні? Пообіцяв чи не пообіцяв?»

— Уже не прийдуть, — сказав старий Міклош. Сказав це до айв та виноградних вінків, закривши кахляну грубу й повиносивши тарілки, ложки, склянки. — Правда, вони й не обіцяли твердо. А може, я щось переплутав. Пригадую, ще переконував, що встигнуть і на перший день свята... звичайно. Видно, разом з кров'ю виходять і мозкові клітини...

Цигарницю з пудреницею він залишив там, під ялинкою. Речі срібні, та й не дуже вони сьогодні в моді.

— Юстинко, чуєш, я віддам пудреницю, — не переставав звертатися до айв старий.

Нарешті замовк.

Нічого дивного, з літніми людьми так буває. Адже, на відміну від інших живих істот, людині потрібна розмова.

Звірив час на кишеньковому й настінному годинниках. Незабаром північ.

Завтра, певно, принесе Сепешварі цукерки на ялинку, і тоді можна буде ще повісити на додачу. Не подобатиметься дітям порожня ялинка, навіть не знати яка велика. Хоча так вона справдешня ялинка. Та й різдво без тих прикрас — справдешне.

— І треба ж отаке! Постаріти, щоб осягнути цю істину, лихо, та й годі з мудрістю старих. — Змішавшись, він закрив долонею рот. — Цить, старий!

«Та й взагалі...»

Він сів на край ліжка, відкрив приготовлену книжку, але не читав, лише сидів, і коли знову глянув на годинник, побачив, що вже перша година ночі.

Батько на різдво написав прощального листа. А за три тижні після того помер. 1906 року. Було йому сорок п'ять літ.

— Не займай його,— пригадує він голос батька і його рухи, коли він, захищаючи дитину, стискав її межі колінами.— Не бий дитини, Розаліє.

Дивно, йому вже скоро вісімдесят, а в спогадах оживає тридцятип'ятирічний батько.

— Той твій батько — волоцюга,— казала мати Розалія, пов'язуючи чорну шелестку хустку.— На його гроші не зазіхай — не віддам. Купимо на них землю, тридцять-сорок гольдів. Принаймні хоч помер не марно.

На той час уже й близнюки померли від крупу. А Фані замкнув чоловік до дровітні, вона там застудилася, захворіла на сухоти й тепер постійно кашляла.

Старий Міклош приліг на диван. Лише він лишився живий з-поміж чотирьох дітей.

Матір Розалію у дванадцятому році розбив параліч. Доглядати за нею наймали сусідських дітей, але ті незабаром покинули її, бо хвора приманювала їх до себе лагідно, а потім виривала в них жменю волосся.

«Погані служники,— писала вона до Пешта,— та й ти поганий, сину Міклоше, народила я тебе марнотратником. Краще б ти зів'яв у чреві моїм».

Цей лист зберігся теж. Як і батьків.

Потім, якраз на різдво, коли він валявся у шпиталі після поранення під Перемишлем, мати випала з ліжка й на ранок замерзла.

Старий Міклош ухопився за ніс. Він уже добре вивчив, що передує кровотечі. Ось і тепер: закрутило в носі.

— Бажав би я,— мовив він знову голосно,— щоб хоч сьогодні не текло... Якщо цього взагалі можна собі бажати.

У дев'ятнадцятому вони вийшли на балкон будинку по бульвару Ліпота. Гайналка стояла в плащі з широкими рукавами й пласкому жирадському капелюшку. Як тільки на розі показався натовп, вона піднесла до носа свій лорнет.

— З цими на одній дошці? — закричала Гайналка.— Ніколи!

Розлучились вони тихо. Гайналка згодом знайшла щастя з Вільмошем Суньоггі, подекують, у сомбатгельському гарнізоні.

Знову довелося записуватися на землемірний факультет.

— В Угорщині це пропаша справа,— сказав якимось Моріц Клебер, що вдарився в торгівлю збіжжям.— Чергова сеченівська ідея...

Агроном. Тепер це називається так.

Згрібання снігу лопатою на різдво. Тепер він розуміє: це було гарно, дуже гарно. А тоді здавалось жалюгідним, принизливим заняттям.

Адам Ріттер запросив його «радником» до свого саєгаломбатського маєтку. Яке то було диво — тодішні великі різдвяні свята! Адам Ріттер ще живий, сторожує на одному з підприємств. Він був непоганий хлопець, от хіба що тільки дурний. Похизуватися хотів «власним землеміром».

Юстинку злостили спеціальні журнали.

«Вони задурманюють вам голову, дорогенький, оті французи та англійці. Змиріться з тим, що ви звичайний управитель на земельних угіддях у тисячу двісті гольдів...»

— Але ж, Юстинко, це гріх. Вони ж пустошать землю, висмоктують її силу. Земля переводиться, гине...

— І людина гине, і людина переводиться,— сказала Юстинка на різдво тридцять дев'ятого року, коли вже мусила приховувати свою єврейську кров.— Та вас це не обходить, бо ви мене ніколи не кохали.

В ті роки він був за садівника у барона Редера. Фріці Редер обожнював рідкісні квіти й ненавидів німців ще з тисяча вісімсот сорок восьмого року, коли його прапрадіда вбив австрійський унтер біля озера Ферте.

— Земля ні в чому не винна,— казав Фріці Редер.— І я за те поважаю тебе, Міклошко, що ти справжній джентльмен: краще закаляеш собі руки землею, ніж будеш ручкатися з цією сволотою...

Бомба зруйнувала велику грядку голландських тюльпанів, щоб її відновити, заледве вистачило двох тижнів.

Можливо, якби Фріці Редер був удома, Юстинку б і не забрали. Її виказав стайничий. Стайничий теж живе, працює конярем на іподромі. Про це дізнався дядько Можі. Землекоп дядько Можі, який засипав яму від бомби в саду. Гадали, він член секти єговістів, що збиралася в підвалі для картоплі. Лише згодом виявилось, що він підпільник-комуніст.

Дядько Можі теж живий, донедавна сторожував, тепер на пенсії. Нещодавно, років п'ять тому, вони зустрілися в універмазі, у взуттєвому відділі.

Старий Міклош сів. Відчув щось мокре на губах. Затиснув носа, другою рукою ввімкнув світло.

Відлягло від серця.

— Нежить,— усміхнувся.— Схоплюю щороку на різдво... Чи ба; нежить.— Він приготував собі носовичок.

Коли Юстинку забирали, його теж не було вдома. Відома фірма Маутнера якраз оголосила про продаж насіння рідкісних квітів, і він поїхав по нього у місто.

— Вина вже переходить і на землю,— сказав тоді Фріці Редеру.— Земля просякає кров'ю, мій Фріці.— Він уже був не зовсім тверезий, випив півсклянки бордо, а на завтра зник разом з Ліліан. Марно тоді дошукувалися, хто написав крейдою на дзеркалі в казино.

А той зарюмсаний хлопчина з великим білим коміром опинився в училищі, у спеціальному училищі кавалерійського полку імені Марії Терезії. Всі видатки на нього було сплачено наперед, до того дня, коли Червоний Хрест мав вивести його у Швейцарію, до батьків.

Фріці Редер уже неживий. Нежива й Ліліан, поїзд потрапив під бомби...

— Стара людина ніколи не лишається самотньою,— бурчав про себе старий Міклош.— Надто багато гостей збирається під ялинкою.

Він стомився від спогадів. А може, просто щадив себе, прагнув звільнити цю святкову ніч від примари найпохмуріших років. Він хутко перенісся у сьогоднішній день: вдихнув у себе айвовий дух і, хоча ще довго сидів без сну серед перин і подушок, уже не думав ні про що. Слухав лише цвірчання конників.

— Добре тут, у твоєму домі, Юстинко. Тоді я і справді не кохав. Та зараз мені тут добре.

Він знав запевне, що взимку конників немає. Та все ж вони йому цвірчали напрочуд гарно й мирно.

— Слушна ідея,— мовила Ільдико.

Міклош полегшено зітхнув.

— Телевізор не завадить. Виготівимо для нього покривець з поліетилену. Натягнемо. І тоді Трудіка нічого йому не зробить.

— Таке враження, наче тобі байдужісінько, що я купив,— зауважив Міклош. Він поставив телевізор на місце новорічної ялинки.— А я сподівався...

— Ти добряче намотався, виходжуючи опікунство, підписуючи банківські кредити. Але не сумуй: добре вже те, що він взагалі працює!

— І Трудіці припаде до вподоби.

— Хай дивиться! Але тільки після того, як виконає домашнє завдання. Інакше я не дозволю!

— Шкода, що не подивимося сьогодні ввечері...

— Хай дивиться тітка Турбуц! Запросимо її, хоч догляне за Трудікою. Служба над усе.

Міклош скривив обличчя в жартівливій гримасі. Дістав свій весільний костюм. Але білої сорочки не міг знайти. Ільдико принесла її з ванної свіжовипрану.

— Не маєш бажання прийняти душ? — запитала вона.

— У цьому собачому холоді? Бр-р-р...

Треба б йому якось пояснити, що заношений комір важко переться. Щоранку треба обов'язково митися з голови до п'ят... Сама вона щоранку приймала душ, ніколи не пропускала нагоди. У неї це належить до ранкового туалету...

— Цього вимагає гігієна, мій дорогенький, та й самопочуття зовсім інше, людина свіжішає...

— Дорогенька моя,— почав Міклош і затнувся,— потім, коли у нас буде сво-я ван-на... тоді хоч п'ять разів на день. Але зайвий раз мерзнути через чийось манію я не буду.

Хто справді таки охайний — то це старій Міклош! Вона все ж принесла на кухню великий таз літепла, нагрітого на тріскучому вогні, поклала шорсткий рушник:

— Дуже багато важить твоя перша поява на новому робочому місці!!! З начальника беруть приклад. Неохайний начальник — такий самий і персонал.

— Тільки не вживай цих слів. Не подобається мені оте «начальство», страх не подобається. Мені хочеться теплішого й довірливішого ставлення.

Ільдико також збиралася йти. Вона ще не повернула мережаной блузки, позиченої у Беатрисі; блузка зовсім ще чиста, і її спокійнісінько можна одягнути ще раз сьогодні ввечері.

— У тебе є атестат. Ти закінчив курси. Вмієш працювати з людьми. І контролером показав себе сумлінним... Якби й далі їздив по відрядженнях, де б ти знайшов ще одну таку дурепу, яка погодилася б за таку платню жити з тобою?

— Не сердься, але все-таки приємніше їздити по відрядженнях, провадити ревізії, ніж мати на шиї «Угорську корчму»! Як ти гадаєш, чому звільнили з роботи мого попередника і шеф-кухаря? Всі працівники мене зневажають, вони поводяться зі мною так, наче я якийсь виказчик.

— Не впадай у відчай. За три дні важко здобути авторитет. Сьогодні Новий рік. Дай їм заробити, пильнуй тільки, щоб не було ніяких скарг, скандалів. Завтра негай-

но ж розпочни ревізію! Чуеш? Без ревізії офіційно не приймай нічого.

— Ревізія,— повторив Міклош сумовито.— Від неї можна збожеволіти.

— Початок завжди важкий,— заявила Ільдико.— До того ж ти не сам. Сьогодні ввечері я пильно до всіх придивлюся. До ранку матимеш готову характеристику на кожного працівника.

— Давай краще гарно розважимося в новорічний вечір...

— Це теж можна, тільки до міри,— погодилася Ільдико.— Майбутнє треба будувати вже тепер.

— В «Угорській корчмі!» — важко зітхнув Міклош.— В «Угорській корчмі», де ви знайдете найвишуканіші страви, прекрасне обслуговування і куди не заглядають навіть собаки.

— Сьогодні туди не протовпишся. А потім ти подбаеш про рекламу. Інтимний затишок, угорські спеції. Ввічливе обслуговування, великі порції, нерозбавлені напої. Цього вистачить, повір.

— І все-таки я волів би...

— Щомісячних дев'ятсот форинтів надвишки, плюс премія. Воно не завадить і тоді, коли розв'язуватиметься квартирне питання, а то...

Ільдико накривала вечерю для Трудіки. Тітка Каті повила дівчинку на мультфільми, у школі, де працює Ільдико, всі колеги-педагоги гідні того, щоб їм поставити пам'ятник.

— Не знаю, яке розв'язування ти маєш на увазі,— мовив Міклош дразливо. Краватка у нього чомусь вічно розв'язувалася, і він совав її то в один бік, то в другий.— Я боюся твоїх планів.

Ільдико не хотіла викладати одразу все. На різдво розмови у них не вийшло. Нічого, зате вийде тепер. Перед тим як виб'є північ, вона зробить урочисту заяву. Мовляв, ми з'їдемося. Ти і далі житимеш зі своїм старим. Я пристаю на такий варіант.

З дому вони вийшли поодиночі. Ільдико мусила ще дочекатися Трудіки, та й вчорашня кминна відбивна котлета ще не встигла гаразд підсмажитися.

— А ти йди! Начальник завжди мусить з'являтися першим. Тоді й від персоналу можна чогось вимагати...

— Оце вже інша розмова,— сказав Міклош ніжно. Вони поцілувалися на прощання.

— Яка ж ви, Ільдико, вишукана! — вигукнула тітка Тур-

буц, захоплено розглядаючи молоду жінку.— А каблучки ви хіба не носите?

— Ой тітонько Турбуц, вона сповзає у мене з пальця... Хай згодом віднесу, аби мені звузили... хоч вона така гарна!

— І я не можу носити панчіх,— кокетливо підхопила тітка Турбуц,— у них тридцять п'ятий розмір. Якраз ваш, Ільдико.

Ільдико мимоволі глянула на свої ноги. Капронова панчоха пустила тонку зміїсту стрілку. Її було видно з-під коротенької сукні. Ці кляті шкільні стільці, панчохи рвуться від них першого ж дня.

Тітка Турбуц похитала головою. Взяла виделку з рук Ільдико, подлубалася в м'ясі.

— Ще тверде. Де таке видано — у святковому строї поратися біля плити? Давайте я сама. А оте, що у вас, серденько, на ногах, скиньте... Вчителька ж, та й ніч новорічна!

— У мене інших немає,— кинула Ільдико сухо.

— Важко собі уявити,— правила тітка Турбуц докірливо,— щоб у жінки не було бодай шести пар панчіх... а надто у вчительки в новорічну ніч! — Вона зайшла до своєї кімнати й винесла звідти різдвяні панчохи.— Ану лишень натягніть, Ільдико...

— Післязавтра я куплю нові, розмір десять з половиною,— пролепетала Ільдико.— А тепер розважайтеся з Трудікою, дивіться телевизор.

Вона довго вагалася, чи брати весільний капелюшок. Врешті-решт запнула косинкою. Надворі мряка, щоб не розклеїлася її висока зачіска.

Будакеська вулиця — кінцевий пункт її маршруту. Трамваєм тепер навряд чи доїдеш. А на автобус чинність проїзного не поширюється, до того ж треба робити дві пересадки, отож вартість проїзду дорівнюватиме ціні одного сніданку.

У школі святкування Нового року почалося вже з обіду.

Ечі Шімеки роздобув десь дуду, і всі в один голос затрубили, наслідуючи його гру. Єдиному богу відомо, звідки в цих дітей стільки грошей. Вони накупляли силу всіляких масок, бабет. Цікаво було б якось погребтися в урні зі сміттям: подивитися, скільки там окрайців хліба, куснів ковбаси, завтовшки в палець, шматків сиру... Напевне вже немає дітей, які б їли просто хліб з маслом. Батьки ладні, щоб їхні діти всю зиму ходили без зимового пальта,

в кросовках, але сто грамів цукерок денно вони схрупають неодмінно.

Ще тільки сьома вечора, а в трамваях уже повно людей, що ледве тримаються на ногах. Якийсь парубчак із довгим волоссям, що кучерявилось біля ушей, наче пір'я у качки, довго дув у дуду, приграючи цілому хору співаків.

Кондукторка проштовхалася до них крізь натовп.

— Або ви припините бешкет, або вийдете.

«Мабуть, краще було б запитати, з якої вони школи,— подумала Ільдико.— Це б одразу їх утихомирило».

На щастя, хлопці вийшли на найближчій зупинці, ще й руками помахали вслід вагонові, добродушно, без найменшої злості.

Все-таки їм живеться краще. Точніше, їхнім батькам. Це вже не ті діти.

Ільдико відкинулася на спинку дерев'яного сидіння. До пересадки лишалося ще дев'ять зупинок. Ось уже восьмий раз зустрічає вона Новий рік, одколи живе у тітки Турбуц. Перших три новорічних вечори відсвяткувала біля радіо, за яблучним сидром. Четвертий в інституті.

«Ти вмієш грати на піаніно, Ільдико?» Певно, що вміла, чого вона тільки не вміла. Піаністові сподобалась одна першокурсниця, і він був зайнятий тим, як би заманити дівчину в порожній актовий зал. Ільдико сіла на його місце. Їй заплатили за цей вечір чотириста форинтів. На ці гроші вона купила столик дуже сучасної форми, і це було доречно, бо досі їм доводилося їсти прямо з рук або на кухні.

Раптом її аж пересмикнуло. Згадалася Міклошева фраза. Ця фраза часто ні сіло ні впало приходила їй в голову, породжуючи віддалені асоціації. «Тебе ніхто не хотів брати — ні різник, ні інші твої кавалери».

У школі вона зовсім не помічала хлопців. Давалася звнаки історія з різником. А в інституті? «Глядіть, Ільдико, ви вступили до інституту, ваше соціальне походження дає вам незаперечну перевагу... Все це так, але вам треба в п'ять разів більше працювати, в п'ять разів більше, ви мене розумієте? Умови умовами... але проаналізуйте самокритично свої знання».

Після тієї розмови вона посклала всі іспити на «відмінно». Багато хто заздрив їй через піаніно, що дісталось їй від тітки Турбуц. Без нього, на саму стипендію, вони не витягли б удвох із Трудікою.

«Інші...»

Ті, хто пробував залицятися до неї, швидко відсіювалися. Танці втомлювали Ільдико. До того ж вона досить надивилася свого часу, як збиралася на танці її матуся. Досить насиділася на табуретці у сусідів, поки десь лунала музика модного тоді дуету австрійських братів-співаків.

На кіно грошей не вистачало, а хлопці скупували витрачатися «задурно». А тут ще громадські організації. Комсомол. Йї так спритно підкинули громадську роботу, ніби то була її природна потреба. Вона регулярно відвідувала всі збори, боялася пропустити щось важливе. Одного разу на зустрічі з філософами у клубі, яку вона сама організувала, до неї підійшов один юнак і запросив на побачення. Ільдико ще й тепер пригадує, яке було в нього волосся, русявіше, ніж у Міклоша, свіжовимите, пухнасте. Вона довго думала, а потім відповіла: в п'ятницю, з пів на четверту до четвертої. Так, з пів на четверту до четвертої. Парубок їй подобався. Але вона крутнулася на підборі й засміялася просто йому в лице. «Півгодини? Так швидко звикли тільки горобці... тільки горобчики, шановна товаришко...»

«Інші...»

Коли її призначили в танцювальну школу, там було тільки двоє вчителів-чоловіків. Один колись викладав у венцемській духовній семінарії, другому до пенсії лишався тільки рік. Позаторік з'явився Рудіка, в окулярах у п'ять діоптрій й з безбожно вивернутими ніздрями. Але він довго не побув: завуч упіймав його на тому, що він на уроках угорської літератури аналізував власні твори. Замість поезії Аттіли Йожефа.

Чоловіків, хто хоч трошки тямущий, молодший, того одразу висувають на керівну посаду. Тільки жінки здатні по двадцять п'ять років захоплено слухати все той самий дзвоник.

Старий піп Кобурецький якось запросив її до театру, навіть квіти приніс, але вона не наважилася піти з ним, бо Елек Кобурецький був найбільший забіяка серед старшокласників.

Коли вона проходила вулицею, парубки йшли за нею слідом. Вони гадали, що це якась юнка, введені в оману її поставою. Але то були самі шмаркачі.

Брат Марії Андре часто засиджувався у вчительській, хоча на Марійку зроду ніхто не скаржився. Він охоче молів каву, розповідав про свої солдатські пригоди. Ільдико, не довго думавши, доручила йому шефство над вось-

микласниками. Але мусила розчаруватися в ньому: він не вмів працювати з дітьми, вони брали його на сміх, та й сама Ільдико згодом переконалася, який він кумедний, коли вимахує руками, а його ніхто не слухає.

А тим часом Лаці Андре працював механіком у телеателъє і добре заробляв. Він признався Беатрисі Мальмош, що «вчителька Ільдико це саме його тип, що він не терпить слабовільних жінок...»

«Інші...»

Ет, та що там! Вона вже поплакала, скільки треба було, і дійшла висновку, що кохання то глупство, пута. Його треба уникати або скеровувати у відповідні рамки. Спершу треба чогось досягти, а тоді вже роздивлятися круг себе, тверезо обмірковуючи свій вибір.

— Ха-ха...— вихопилося в неї.

Кондуктор кинув на неї суворий погляд з глибини напівпорожнього вагона.

Тверезо обміркувати свій вибір!

«Чому ж? — подумала вона раптом, відчуваючи докори сумління після таких своїх гадок.— Адже йому довірили цілий ресторан. І взагалі, він такий щирий, славний. І я його кохаю. Кохаю. Я люблю його таким, яким він є.— Вона вже десь таке чула.— О ні, моє кохання інакше. Кого кохаю, від того й вимагаю все більше й більше.— Вона глянула у вікно, щоб не пропустити своєї зупинки.— Так воно і в педагогіці. Звичайно, тут потрібне тільки терпіння. Наполегливість і терпіння».

Вона ненавиділа, коли до неї чіплялися. Якийсь незнайомий тип у мисливському капелюсі сипнув їй на плечі конфетті, Ільдико байдужим рухом струсила його з себе.

Натовп затиснув її на платформі, чоло лоскотали вуса якогось літнього чоловіка. «Отже, старий Міклош. Зселення. Правильно.— Вона прикинула, що їй належить зробити найближчим часом. Мамця. Другого — лікарня. Ще одна галочка. Розглянутися у корчмі. Питання відкрите».

Вона легко знайшла ресторанчик, хоча світилася тільки неоновая вивіска: «горська корчма».

«горська корчма!» Як можна таке терпіти!

Біля дверей стояв молодик, одягнений під пастуха, в накинутому на плечі пальті з цегейковим коміром.

— Тільки з чоловіками, перепрошую,— зауважив він байдуже.

— Я дружина Міклоша Черге,— відповіла Ільдико з усміхом.

— Тільки з чоловіками, перепрошую...

— Я дружина директора ресторану. Хіба ви не знаєте прізвища свого начальника?

— Дружина директора? — постать пастуха пожвавішала. — Отого високого, русявого? Мікке?

— Мікке називають мишей, — обурилася Ільдико. — А вас як звати?

— Піштуці...

— Забігайлівка якась! — Ільдико хряпнула дверима, але марно чекала грукоту. Це були автоматичні, коректні двері.

Навпроти входу на стіні висіли великі роги, цвях з одного боку виткнувся, хоч вішай на нього капелюха.

Гардеробниця гукнула її з-за бар'єру.

— Цілую ручки, пані директоршо, я пізнала вас по фотокартці.

У холі стояв натовп відвідувачів з важкими пальтами в руках. Вони шанобливо розступилися перед нею.

«І тут можна знайти порядних людей, — промайнуло в голові Ільдико, — на яких можна звіритися».

— Одразу стільки пальт — не втомливо? — запитала вона улесливо.

Тітка брала під пахву по чотири-п'ять пальт і відносила їх у глиб гардероба. Чоловічі капелюхи несла на своїй голові так невимушено, наче їм там і місце. Одна дівчина — з блискітками на голові — розсміялася, побачивши цю картину.

— Ого, — мовила Ільдико.

— Будь ласка, роздягайтеся, — подала їй знак рукою гардеробниця і розпливлася медовою усмішкою. — Ми не жаліємо уваги для милих гостей.

На легеньких дверцятах до зали — угорський орнамент. У залі — бокси, дерев'яні столи та стільці у формі пеньків, колод.

«Порівняно чисто, — відзначила Ільдико. — Звичайно, найголовніше, яка тут кухня».

У залі ще панувало затишшя, оркестр саме відпочивав, скрипка лежала між барабаном і литаврами.

Офіціантки у кибалочках з дикого маку моторно прямували до дверей у глибині зали й виносили звідти тарілки в клубах пари, пірнаючи одна в одній під руками. На ногах у них були білі туфельки.

«Несмак, — подумала Ільдико. — Якщо вже маскарад, то хай від голови до п'ят щось одне».

З найближчого боксу виткнулася чоловіча рука з брудними нігтями й шарпнула Ільдико за сукню.

— Гей, кицю, ховайся до мене...

— Ховайтеся самі,— відрубала Ільдико. Звідки їй, сердезі, було знати, з ким вона розмовляє?

— Перепрошую,— звернулася вона до метрдотеля у чорному смокінгу, коли той на хвилю висунув голову з своєї засідки.— Де тут кабінет директора?

— Контора ззаду. Книга скарг у мене, панянку,— пояснив метрдотель і жартівливо подув на гілочку ковили, встромлену у петельку.

Ільдико пройшла через залу, у горлі вже дерло від тююнового диму. Але вона бачила тільки туалет, де на дверях красувався бляшаний профіль жінки з хвилястим волоссям. Вона мало не зайшла у маленькі двері поруч, але кельнер побіг за нею.

— Пані, це пісуар. Ось там, за повстяними шторами,— показав він послужливо.

— Я дружина Міклоша Черге,— кинула йому через плече Ільдико, перш ніж зайти. І простягла руку.

— Дружина Мікіке? Нічого не скажеш, гарненька жіночка. Дядько Герці... Це — дядько Герці...— і вказав на себе, не перестаючи щось лепетати.

— Чому тебе вже на третій день називають Мікіке? — запитала Ільдико, не вітаючись.— І чому ти не вийдеш до персоналу? Я б не могла сидіти у вчительській, коли у школі повно дітей...

Міклош сперся ліктями на дерев'яне бюро.

— Радій, що мене прийняли як свого. Не буду ж я починати прямо на Новий рік...

Ільдико присіла на диван — велику старомодну меблю з плямами від фруктів та напоїв. Погойдалася на ньому.

— Купимо сюди кілька вазонів з квітами. І рогожу теж постели, не забувай про відповідну статтю витрат! — Підійшла до радіатора, поторгала його знизу, зверху.— Гарний!

— Біля залізної грубки краще,— сказав Міклош.— А з кахляною піччю взагалі ніщо не зрівняється.

— У нас буде парове опалення.

— У нас?

«Ще надивуєшся сьогодні ввечері»,— подумала Ільдико, і світ знову постав перед нею в рожевих барвах.

— Початок завжди важкий!

— Приказок тобі, голубонько, не позичати! — Міклош підвівся і попустив вузол краватки.

— Тепер любісінько собі вийдемо,— вела далі Ільдико й рушила до столу.— Відрекомендуєш мене колективу.

Тільки — цур! — без церемоній. Ти вже знайомився з розцінками?

— За кого ти мене маєш? — Міклош, хмурячись, склав папери.— Чи ж я жовторотий хлопчисько? Це найперше. Тут цінь не завищуватимуть. Еге, щоб мене ще засадили...

— Мені подобається, коли ти розмовляєш таким тоном. Давай проведемо вибіркову перевірку на кухні. Ти важитимеш порції... розумієш?

— Ільдіко,— Міклош незвично міцно стиснув дружинні руку.— Ходімо я знайду для тебе місце. Ти прийшла сюди, щоб цілий вечір розважатися. І коли я погодився перейти в це кишло заради тебе, то повір мені, що...

— Вірю, вірю,— з усміхом поступилася Ільдіко.— Буду щаслива, якщо в тобі оживе вся твоя енергія. З твоїми здібностями не тільки «Угорська корчма», а й...

— Дядьку Герці! — вигукнув Міклош і не відпускав дружининої руки аж до дверей.— Дядьку Герці, винесіть приставного столика і запропонуйте чогось випити моїй жіночці...

— Так-так, приставного столика. Дядько Герці в курсі. Дядько Герці винесе.— Він гукнув до молодого кельнера з кресанею на голові.— Яні, винеси-но з підвалу столика. Хутенько!

— Я — Фері,— відповів юнак, поправляючи капелюха.— І я вже виніс його тітці Ліці — попросив отой грошовитий тип...

— Ой, ой...— забідкався Герці. Потім махнув рукою, щоб вони почекали, й побіг вибивати касу.

— Я падаю з ніг,— заскиглила Ільдіко.— Чому ти не потурбувався заздалегідь? Принаймні на одного п'яницю було б менше...

Роззирнулася довкола, запримітила столик із столовими приборами, тарілками. Поторгала його.

— Цього не витягнеш,— запевнив юнак.— Все причандалля полетить к бісу. Ого... та це ж два столики! Ечіке, а йди-но сюди...

— Як ти розмовляєш? Нікуди воно не полетить. Перекладемо на один столик.

Підбіг дядько Герці.

— Що ж, чудова ідея, нічого не скажеш... Ці спостережливі жіночі очі... Ану, Яні, перекладай!

— Мене звати Фері.

— Ось зараз насиплю перцю під хвіст — буде тобі Фері... шмаркачу.

— Спокійно, спокійно,— вгамовувала їх Ільдико.

Міклош ніяк не міг зрозуміти, кого вона повчає. Чи дядька Герці, чи буйного парубка.

— Обережно. Звичайно, якщо його різко схитнути, все посиплеться.

Вона закачала рукави мережаної блузки і стала допомагати. Дядько Герці дивився на неї, роззявивши рота.

— Що й казати,— оговтався він нарешті,— нікому не зрівнятися з домовитими, господарними жінками.

— Ідіть звідси,— коротко наказала Ільдико й глянула йому прямо у вічі.— Поки ви тут розводите теревені, порозбігаються всі гості.

Усмішка застигла на обличчі в дядька Герці. Він схилив голову, повернувся і пішов.

— Це ж найдосвідченіший наш працівник,— шепнув Міклош.— Навіщо ти його так?

— Хай вчиться шанувати гостей, скільки б він тут не працював,— спокійно відповіла Ільдико.— Я не дозволю, щоб тобі сідали на голову.

Вона сунула юнакові в руку два форинти.

— Ось тобі. Бери. І не дозволяй, щоб на тебе кричали.

— Фе-е-рі,— загорлала з-за четвертого столика тітка Цілі, тримаючи в руках три порожні тарілки.

Фері побіг до неї, забрав брудний посуд, помчав до посудомийки.

— Ільдико,— Міклош присів до дружини, накрив її руку своєю долонею,— голубонько, прошу тебе, не в новорічний вечір, бодай сьогодні облиш свої колючки... Всі вони роблять своє діло, ледве не перериваються, а тоді з'являєшся ти і дивишся на все це, як лягавий... Хіба ти не відчуваєш, що це неморально?

— Неетично таким тоном розмовляти з парубком, учнем училища, який має право...

— Що ти питимеш? Тепер можемо розраховувати вже тільки на тітку Ліці...— Міклош підвівся, але Ільдико посадила його знову.

— Ти хочеш туди йти? Гукни їй чи махни рукою, бай-дуже..

Міклош невміло ляснув пальцями. Ільдико привидівся ефектний помах руки старого Міклоша, коли той подавав знак починати їхній весільний обід. Вона хотіла повторити його жест, але в останню мить передумала і тільки провела рукою по зачісці.

— Ліці... Ліці, дорогенька...

Жінка з пласкою зачіскою, у кибалочці з диких маків

одразу почула, що гукають саме її. Вся розпашіла, за хвилику вже була біля них.

— Добривечір,— привіталася люб'язно.— Мені вже казала Бабіка з гардероба, які у нас золоті гості, як нас шанує золотенька дружина нашого дорогого начальника... Ми вже знаємо і те, що ви співачка...

— Вчителька,— поправила Ільдико й зашарілася. Міклош розчулився, сам не знаючи чому. Обняв дружину за худенькі плечі.

— Так-так, вчителька... Хіба це не мистецтво давати собі раду зі стількома дітьми? Будь ласка, слухаю вас! Якогось легкого марочного вина чи пляшку шампанського?

— Ми покладаємося на вас. Мій чоловік вам довіряє.

— Можете називати просто Ліці! Правда, пане начальнику? А з їстівного? Може, камбалу з бешамельською підливою?

— Чогось простого,— сказала Ільдико й по-дружньому підморгнула офіціантці.— Що ви самі звикли їсти вдома, коли вам хочеться чогось особливого.

— Розумію,— прошепотіла Ліці натхненно.— І щоб менше отої французької бурди...

— Бачиш, наскільки ця жіночка порядніша,— заявила Ільдико, задоволено глянувши вслід Ліці.— На неї можеш спертися.

— Бо вона вміє бути улесливою?

— Не будь таким прискіпливим. Довіряй людям!

— Я? — здивувався Міклош.— Ти це кажеш мені?

— Ну гаразд...— засміялася Ільдико, визнаючи свою помилку.— Поки нам принесуть поїсти, давай командуй. Оркестр відпочиває вже^д двадцять хвилин. Скільки їм належить за угодою?

— Вони вечеряють на кухні. Ти ж знаєш, що на голодний шлунок важко грати.

— На кухню стороннім...

— Я встану і піду,— Міклош поклав п'ястуки на стіл.— Ти хочеш за один день усе переробити?

На щастя, надійшла Ліці з пляшкою, загорнутою у серветку.

— Токай-оссу. П'ять медалей,— шепнула вона довірко.— Двісті вісімдесят пляшка.

— Люба Ліціке,— промовила Ільдико рішуче,— не відкорковуйте. Гріх стільки грошей пропускати через горлянку. Ми не мільйонери.

— Все це лишиться між нами,— шепнула Ліці таємниче.— Будь ласка, вважайте, що це вино за наш рахунок.

— Ліці,— мовив Міклош похмуро,— віднесіть. Принесіть пляшку білого толчвайського і вибийте чек. Я перевірю.

— Але ж, пане начальнику, невеличкий знак уваги...

— Щоб я не бачив цієї пляшки!

— Ти повівся нечемно, ніякого такту... Вона хотіла, щоб якнайкраще. Яка тобі шкода від того, що їм хочеться справити людині приємність? Не бійся, за вечір вона заробить більше...

— Ти гадаєш, вона сплатить? Вони вміють вдавати наївність,— сказав Міклош обурено.

— Гаразд,— Ільдико схилила голову.— Я ще ніколи не пила токайського.

Міклош гукнув Ліці услід:

— Принесіть оссу, але з рахунком.

Ільдико пополотніла:

— Двісті вісімдесят форинтів... Ти що, здурів? Негайно відмовся.

— Не виставлю ж я себе на посміховисько,— відповів Міклош збуджено.— Скиглиш, скиглиш, але від дармового не відмовляєшся. Всюди шукаєш тільки того, за що не треба платити.

Ільдико аж підскочила. Хряснула за собою дверима, що вели до жіночої вбиральні. Хустину залишила в залі, і тепер доводилося витирати слюзи серветкою.

«Він же не зайде сюди по мене,— подумала вона розпачливо.— Даремно я тут чекатиму на нього».

Міклош брязнув ланцюжком, що висів на дверях вбиральні.

— Негайно вийди. Двоє жінок уже стоять у черзі.

— Вона чекає дитину,— пояснив він офіціантці,— і не зносить тютюнового диму, бідолашній стало зле...

— О, якби я знала,— заливалася Ліці.— Але я вибрала на славу! Перкельт з каплуна, з ніжними галушками, буряк... Гарантую, що сьогоднішній.

Оркестранти почали лаштувати свої інструменти, мляво заграли вальс Дунаєвського. Здавалось, ударник періодично пробуджується зі сну і тоді опускає палички на барабан.

— Іж, мій ослику,— сказала Ільдико й поклала йому на тарілку.— Бачиш, я розклеїлася. Іж, не соромся. Працюю з ранку до вечора. Як худобина,— почала Ільдико.— А тут ще ти з своїми репліками. Ти так їх шиєш мені, як швець черевики.

— Які ще репліки? — Міклош покуштував принесену

страву.— Смакота! Тільки сальтисон старого Міклоша смачніший, ніж ця їжа.

— Ти не пам'ятаєш своїх реплік... Тим гірше.

— Бо ти мене виводиш із терпіння, Ільдико. Невже тобі треба, щоб твій бурий ведмедик був ще сумирніший?— Міклош налив токайського. Вино не лилося, а тягнулося, наче олія.— Скуштуй! Одразу світ заграє веселими барвами. А потім ще й потанцюємо.

— Танцювати під отаке?

— Можеш замовити що хочеш: халі-галі, твіст...

— Ото було б гарно,— посміхнулася Ільдико. Накришила хліба у підливу. Було смачно. Готувати тут уміють.— Начальник вихиляється посеред зали!

— Хай тобі буде приємно цього вечора,— шепнув Міклош і випив ще один келих.— Навіщо все про щось думати?

— Більше не пий,— Ільдико накрила рукою келих.— Не зможеш контролювати їхньої роботи.

Міклош мовчки відкинувся на спинку стільця. Роздивлявся довкола. Дуже дотепно придумано оті окремі бокси. Вони роз'єднують товариство. Ніхто не любить, щоб йому заглядали в обличчя, коли він їсть. Угорські блузки, як, утім, і решта все, досить банальні, але кому подобається, хай милується. Помалу-малу він втягнеться в роботу.

«А потім потону в ній?» — запитав себе подумки.

Ільдико має рацію. Токайське міцнює.

Головне, щоб відвідувачам було добре.

— Ти знаєш,— сказав він голосно і знову обняв Ільдико за плечі,— я зроблю з цієї корчми по-справжньому затишний куточок. Раз уже мене призначено сюди директором. Такий собі затишний куточок з постійною клієнтурою й чемною, свійською обслугою. Не можна, серденько, втручатися у всі абищиці, бо тоді не матимеш підтримки у важливішій справі... Доводиться вчитися відсіювати дріб'язок,— він гордо постукав по сільниці.

Ільдико цмулила вино. Це навіть не напій, це щось зовсім інше. Щось на зразок символу іншого життя, про існування якого вона тільки здогадувалася. Життя, в якому бажання не обмежені вартістю речей.

— Напій богів.

— Правда? — зрадів Міклош.— К чорту кухню, там і без мене знають, що їм робити. Потім, по закінченні інвентаризації, можна буде вже не поспіхом, а ґрунтовно...

— Цій жінці, що в гардеробі, треба підвищити зарплату...— порадила Ільдико і смоктала вино далі. Обличчя в неї пашіло.— Я ще не наїлася.

Міклош сам приніс меню.

— Не жалій для себе... Вибирай. Новий рік буває тільки раз.— Він розглядав розпашіле обличчя Ільдико й оксамитовий блиск її очей.— Коли б ти знала, яка ти зараз гарна, зі своїм маленьким ляльковим обличчям, коли отак бездумно дивишся на світ...

Оркестр загравав жвавіше. Один пан з метеликом вистрілив шампанським, аж корок пролетів біля їхніх вух, і поставив пляшку на піаніно. Ільдико хоч і захмеліла, але встигла завважити, як шампанське полилося на чорну палітуру.

Ударник почав співати, заплющивши очі й попустивши краватку, що вибилася з-під піджака. На танцювальному майданчику, вкритому лінолеумом, безладно вихилялися пари. Кожна пара танцювала на свій лад.

— Своєрідність,— весело мовив Міклош.— У цих сучасних танцях найперше своєрідність. Тут немає шаблону, як у вальсі...

— А я гадала, ти любиш вальс.— Ільдико тримала вино проти світла. На перерві вона розповість Беатрисі Мальмош: «Ми пили токайське з п'ятьма медалями...»

— Старий Міклош мене відучив. Він завжди терпіти не міг оперети, ненавидить її і сьогодні.

— Цікаво,— промимрила Ільдико.— Адже взагалі старші...

В меню вони знайшли перкельт з каплуна. Ціна — сорок чотири тридцять. Дорожче коштувала тільки шпигована спинка косулі з картопляним пюре. На ній вони й спинили свій вибір.

— Прошу спинку косулі. Моя дівчина хоче спинку косулі...

Міклош підкликав Ліці князівським жестом. Ліці примчала як вітер, аж змокріла на спині вишивана батистова блузка.

— Не має значення, голубонько. Аби тільки я міг бачити, як ти смієшся, по-справжньому, з душі... Що ж, у січні покладу на книжку замість тисячі форинтів п'ятсот...

— П'ятсот форинтів... Зимове пальтечко для Трудіки...

— Що ж, проти січня стоятиме прочерк,— сказав Міклош,— нічогісінько від цього не зміниться, моя пташко. Згодом і ти зрозумієш, що тисяча або нуль — у принципі

те ж саме. Про гроші варто турбуватися лише, коли їх кури не клюють...

— Якраз навпаки,— розмірковувала Ільдико.— Це слід робити саме тепер, щоб могли і собі танцювати вальс. Вальс-бостон у мережаному платті небесно-блакитної барви, довгому, аж до п'ят, з чорнобуркою на плечах, на просторому еркері, під місяцем... у рукавичках по лікті.

Коли їй було дванадцять років, вона знайшла листівку у маминій шафі. Та листівка дісталася матері від бабусі. Заадресовано її на чужоземну адресу, на ім'я романтичної пані Генрієти Сірмаї в 1889 році.

Ільдико рік берегла цю картку, потім продала в гімназії за двадцять форинтів культургові з паралельного класу. На ці гроші купила собі теплі штанці, бо тої зими було погано з опаленням.

— Халтурна музика!..— промовила вона голосно.— Це те, з чим треба боротися!

— Моя пташко,— Міклош відсунув порожню пляшку.— Моя маленька пташко, будь обережна. Надмір гарних вражень — це теж зле... Але, якщо ти хочеш, вони зіграють для тебе вальс-бостон. На жаль, мережані сукні й еркера доведеться почекати...— він ніжно поцілував її в руку.— А тобі здавалося, ніби ти не вмієш мріяти.

— Дурниці,— відрізала Ільдико, дивлячись, як підносять тарілку зі спинкою косулі,— я тільки пожартувала. Новий рік буває тільки раз.

Вона розчаровано штрикнула виделкою. Спинка косулі? На вигляд нічим не відрізняється од відбивної котлети з кмином, хіба що темніша. А вона ж уявляла, що цю страву принесуть на золотому тарелі, причім хребтина сягатиме її країв.

Скуштувала. Ніяких приправ. Прісно! Отуди, к бісу...

— Еркера...— задумано повторив Міклош.— Іж спокійно. А я все-таки заскочу на кухню. На п'ять хвилин.

— Нікуди не йди,— махнула рукою Ільдико, чий рот був набитий їжею.— Пізніше, після півночі. Тебе ще чекає великий-великий сюрприз.

Міклош теж штрикнув виделкою у косулячу хребтину.

— Непогана. Звичайно, заець старого Міклоша...

Дядько Герці саме завдав собі на спину якогось п'яничку й виніс на свіже повітря. Відтак повернувся назад, витираючи руки.

— А концертна програма? — поцікавилася Ільдико.— Програми немає?

— Навіщо? Вистачить і цього. Коли багато номерів, знижується загальний рівень.

Ільдико кивнула на знак згоди.

— Можна буде зробити згодом: народні пісні, якийсь оперний співак...

— Можливо, і твій хор,— промовив Міклош із кривим усміхом.

Біля крайніх столиків заgrimіли труби, заглушуючи оркестр.

— Цього б теж не треба...

— Милі гості розважаються. Тут усе йде своїм трибом.

— Тебе не хвилює, що машина крутиться без тебе? — Ільдико облизала порожній келих, стелула плечима.

— Я ж казав, що хочу заскочити на кухню...

— Пізніше сходимо разом. Як зверне з півночі. Краще, коли тебе бачитимуть разом зі мною.— Вона мимоволі випросталася. Поправила на грудях меражане жабо.

— Новорічне свято...— замріявся Міклош.— Саме торік у такий час я одержав розподіл. Я знав одну жінку, що варила каву, вона завжди варила мені каву...

«До речі, як там Бессі? Що з нею скоїлося? Це правда, що її син вскочив у якусь халепу?»

— Ти завжди був охочий до розваг,— відмахнулася Ільдико.

Міклоша знову поривало розповісти про незвичайну ніч, перебуту в Бессі напередодні весілля. Поділитися своїми спогадами: як він обнімав Бессі, думаючи, що то Ільдико, як щиро вірив у зорю їхнього кохання! Але для цього треба б випити бодай ще одну пляшку токайського.

— До дідька все, випиймо!

— Годі,— стомлено заперечила Ільдико.— Я все-таки думаю про зимове пальтечко... Котра година?

Міклош почав шукати очима годинник.

— Де твій годинник? — гостро запитала Ільдико.

— Вдома.

— Де вдома?

— На раковині. Я забув його на умивальнику,— випалив Міклош.

— На умивальнику не лишалось нічого. Подумай краще.

Міклош мовчав.

— Згадав! — вигукнув він нарешті.— Я зняв його, коли поправляв телевізор.

— А якщо Трудіка дотягнеться до нього? Яка легко-важність!

— Киш, киш, чорна хмаро,— продекламував Міклош і подув на чоло Ільдико.— Невдовзі північ. За що піднесемо келихи?

Він таки попросив, щоб їм принесли ще півлітра дебройського гаршлевелу.

Ільдико скривилася. Аякже. Бракувало тільки дебройського гершлевелу.

Ударник дедалі жвавіше бив по литаврах. У скрипалю було небагато роботи, він зрідка підкладав під бороду скрипку, проводив раз-двічі смичком—і на тому край. Над ранок, коли гості розспіваються, буде роботи й циганам.

Зі стелі вже поздирали серпантинні стрічки.

— Збиткові прикраси,— промимрила Ільдико, поволі заспокоюючись.

«І все-таки треба б заглянути на кухню,— подумав Міклош,— або скликати на кілька хвилин обслугу. «Може, є якісь питання, товариші?..»

— За майбутнє...

— За майбутнє? Хто знає, що буде в майбутньому? — спитав Міклош, заповонений турботами.

— Я,— гордо відповіла Ільдико.

Вона махнула рукою Ліці.

— Ліці, заберіть-но хутко брудний посуд.

Ільдико підтягнула до себе коробку із копирсалками. Висипала їх на стіл. Випила дві склянки чистої води, щоб освіжитися. Вона хотіла тверезою зустріти чарівне новорічне свято.

— Незабаром у нас буде квартира. Така, як належить.

— Моя мурашечко,— докірливо мовив Міклош,— хіба ж гоже отак стрибати? Дехто ого як би радів, коли б мав хоч таку квартиру, як на Келенвельдь!

— Я все підрахувала,— вела далі Ільдико.— Щомісяця відкладатимемо по тисячі форинтів—і за два роки зможемо сплатити внесок для вступу до кооперативу... якщо нам тільки пощастить до нього вступити. Бо всього треба буде сплатити мінімум двісті тисяч.

— Двісті тисяч,— розсміявся Міклош.— Що для нас ті двадцять років? — Він весело лягнув себе по коліну.— На бога... якихось двадцять років... Марна трата сил, моя ластівко. На десять тисяч, що в нас є, поїдемо на море...

— На море? Ще чого! На ці гроші купимо меблі для квартири.— Ільдико зробила глибокодумну паузу, її обличчя паленіло дедалі дужче. Вона розстібнула верхній гудзик на блузці.— Що, набрався, голубе?

Дядько Герці підійшов до них ближче, ніби для того, щоб покликати Міклоша, та враз передумав і відійшов.

— Можна все чудово владнати,— рішуче заявила Ільдико.— У них над головами шугнула іграшкова ракета, але вони навіть не помітили її.— Я так вирішила і беру все на себе.

Міклош мовчки дивився на неї. Його дратувало, що гардеробниця підглядає за ними з-за дверних штор.

Ільдико налила у келихи. Який гарний вечір. Так, тільки сьогодні це матиме сенс. Варто було запастися терпінням і не пробовкатися на те осоружне різдво.

— Послухай,— мовила вона лагідно.— Я знаю: у старій людини багато примх. Це важко зносити. І все ж залишати її на старість саму не можна. До дідька таку поведенцію, раз він стільки зробив для твого виховання. Це наш обов'язок...

— У чому річ? Чого ти хочеш? — запитав Міклош холодно.

Ліці махала здалеку рукою, даючи знати, що незабаром північ, треба вимкнути світло.

— Міклошику, мій дорогий, давай зселимося з ним уже навесні, якнайшвидше? Ну, і тепер ти скажеш, що у твоєї жінки кам'яне серце?

Міклош затнувся.

— Іздити щодня з Терекбалінта — це важко навіть уявити... До того ж я часто працюю і вночі, на цій роботі...

Ільдико зітхнула і сплела руки над столом.

— Дорогенький мій, дай трошки волю фантазії. Ніхто й не збирається вселятися в оту халабуду. Ми її продамо,— закінчила вона по-діловому.— За оголошенням. Якщо підключити й Келенвельдь, це дасть нам щонайменше сто тисяч... Відразу убиваємо кількох зайців!

Міклош випив своє вино.

— Ти хочеш обміняти його хату? Хочеш перевезти його до міста?

— Просто дивно,— сказала Ільдико. Вона крутила в руці келих.— Невже ти не розумієш? Але ж ти любиш... обожаєш старого! Як таки так? Я гадала, ти від радості...

— Саме тому, що люблю,— відповів Міклош роздратовано,— саме тому мені не приходила в голову така дурість.

— Дурість? Коли я згодна витерпіти все, щоб...

— Ти б витерпіла. А він? Він що, теж зобов'язаний терпіти?

— Не сердься,— мовила Ільдико і, блиснувши очима, струсила з себе конфетті.— Хай старий пристосовується. Така вже доля літніх людей. Треба чимось жертвувати...

— Свинство, та й годі! Відразу кількох зайців! О, я тебе розумію. Штикова лопата, граблі, реманент...

— За них теж дадуть одну-дві тисячі.

— На бога! — Міклош грюкнув кулаком по столу, аж вино вихлюпнулося з келиха.— Я вже по саму зав'язку ситий твоїм егоїзмом. Просто нестерпно. Ти б занастила старого безборонного чоловіка... з його айвами, спеціалізованою літературою, сімдесятирічного — будь ласка, піднімайтесь у свою кімнату на четвертий поверх п'ятиповерхового будинку, дихайте бензиновим чадом...

— Я просто логічно міркувала... По-твоєму, краще, коли він там помре у самотності?

— Ти тільки цього й чекаєш,— заявив Міклош із гіркотою. «Чого там знову махає той дядько Герці? Чого їм від нього треба? Чому вони так і шукають нагоди, аби знову звалити щось на нього?» — Смертю спекулюєш... Як помре, тоді й продаси хату. Та поки він живий, ми в нього нічого не візьмемо.

Дядько Герці зачинив двері. Ліці викрутила пробку. Відтак, гикаючи, гучно оголосила:

— Дозволяється цілуватися! З Новим роком! З новим щастям!

Ільдико почула вигуки, скандування. Мерзлякувато зіщулилася. Мабуть, відчинили двері підвалу. Вона потемки шукала у себе за спиною шаль, щоб накинути на плечі.

Вона знала, біля неї сидить Міклош, але їй хотілося тільки одного: бути самою, коли знову спалахне світло. Так краще.

Вона обхопила плечі руками й зоставалась у такій позі, аж поки знову запалили світло. Голоси, що лунали з різних боків, злилися в єдиний гучний хор, в єдині нестримні веселощі.

— ...бо ти все вбиваєш,— провадив Міклош безсило,— там, де ти ступаєш, усе застигає. Вбиваєш і те, що є між нами.

Ільдико мовчала.

— Даремно я тобі пояснював. Марно просив тебе...— Міклош сипнув на стіл копирсалок для зубів. Ільдико несамохіть підставила долоні. По тому порозкладала копирсалки на столі.

— А знаєш, я тебе зараз поб'ю,— вигукнула вона.— Ти, слимак... Що ж, бовтайся в калюжі! Розкошуй! — во-

на обвела рукою охоплену шалом залу.— Розкошуй, поки не здохнеш у цій калюжі.— Вона викинула руки вперед, наче ті були на пружинах. Впала обличчям на мокрий стіл. Міклош підвівся.

«Перепрошую, ми не знайомі з цією жінкою,— ніби хотів він сказати своєю поставою.— Якесь непорозуміння...»

— Ви, певно, при надії, чи не так? — запитав дядько Герці й помахав серветкою над шиєю Ільдико.— Ну та й хильнула трішки маленька жіночка.

Герці сиділа на краю стільчика й коли-не-коли сором'язливо усміхалася до Міклоша.

Міклош оглядав меблі, освітлену тахту й картину на стіні. Дебела молодиця стояла біля потічка до нього спиною, звабливо вигнувши голий стан, у руках вона тримала снігово-біле батистове плаття.

Герці перехопила його погляд і захихотіла, затуливши долонями обличчя. Потім нараз спохмурніла.

— Що й казати, в теперішній ситуації ця мазанина не зовсім до речі. Міклоше, Міклош... у мене язик не повертається називати тебе на «ти». Що не кажи, я ще не така стара, щоб за іграшку тикати на такого гарного молодого мужчину...

— Нічого, я теж міг би перейти на «ти»...

— Пізніше, коли вип'ємо на брудершафт. Але поки що в мене немає нічого, крім грушевого лікеру, а це не підходить,— сказала жінка.

Її панчохи трималися на гумці, низько над коліном, голе стегно світило з-під сукні.

Міклош зніяковіло мовчав. Нестерпне становище. Це Ільдико змусила його прийти сюди, до її матері, а сама, звичайно, зникла. Вже півгодини вона стримить на кухні, а тим часом вони могли б уже давно поїхати.

— Ільдико має рацію,— порушила нарешті мовчанку Герці.— Вона завжди вміє зважити, обміркувати.— Витягла маленьку мережану хустинку і раптом ні сіло ні впало заплакала.— Боже мій... Та це ж убивство, як гаразд подумати, колективне вбивство...

Міклош підійшов до дверей, зазирнув усередину. Ільдико прасувала. Прасувала, висвистуючи якусь солдатську пісеньку.

Мати вела далі:

— Ніхто не святий... Та й Томі, боюся, не буде в захваті. Мені треба було почекати, поки він приїде.

— Вже й так досить чекали,— вичавив із себе Міклош.— Ільдико ж вам пояснила...

— Вас цікавить, чому він не приїхав на Новий рік? Через те, що в такий час не візьмеш квитка на поїзд. Але він надіслав листівку, на ній миле рожеве поросятко, поздоровив з Новим роком. Це поки що, а там зможе й зустрітися, коли дозволять обставини. Він писав, що хворів, сховався бронхіт, бо казарми ще не готові, і вони спали в наметах.

Міклош перебив її.

— Не варто сушити собі цим голову. Ільдико подбала, щоб у вас було ліжко, заплатила за лікаря.

— Ільдико має рацію. Але Томі треба було б повідомити. Зрештою, він мені мов наречений... Йому небайдуже, що буде з його дитиною.

— Ільдико ж вам сказала. Будь ласка, вірте їй. В цьому нема ніякого сенсу. Він злякався і дав такого дьору, що бач аж де опинився. Ви ж знаєте чоловіків, чи мені вам пояснювати?

Міклош втомлено відкинувся на спинку стільця. За звичкою глянув на годинник. Але одразу ж втягнув голе зап'ястя назад у рукав. Який скандал! І досі бридко згадувати. Світанок Нового року, усі ще сплять — і раптом несамовитий хрипкий вереск:

— Де твій годинник, на телевізорі його немає, де твій годинник на сімсот форинтів?

Довелося вставати о шостій годині у холодній як льох кімнаті після тієї жахливої ночі! Треба було вдавати, наче він шукає... Лише третього дня він наважився показати їй квитанцію з ломбарду.

— На що ж ти їх потратив? На що у тебе вистачило совісті їх потратити?

— Не знаю, розумієш, не знаю... Оті триста п'ятдесят — для мене це просто нуль, ніщо... Не знаю... — Потім став пригадувати: один обід в ресторані «Аргентіна», куди ми пішли після якоїсь наради. Три ілюстрованих тижневики. Пачка лез «Вілкінсон».

— Щонайбільше це якихось дві сотні.

— Не знаю. Не пригадую.

«І тоді вона зіграла злість на Трудіці. Трусила, торсала бідолашну. Одного разу вдарила її. Я бачив,— згадав Міклош і неуважно закивав головою, слухаючи словесну зливу Терчі, що торохтіла до нього з-під мережаної хустини.— Я бачив слід п'ятірни на обличчі дитини. Даремно Ільдико заперечувала».

— Як вона задумає, все так і мусить бути,— сказала Терчі голосніше.— Моя дочка напрочуд наполеглива.— Вона зиркнула в бік кухні, чи, бува, не вийшла звідти Ільдико, і схвально кивнула головою.— Тепер і вона вважає мене за людину,— провадила вона пошепки,— і цим я маю завдячувати вам, я знаю. Діти жорстокі, вони у всьому звинувачують батьків. Але ви гарний хлопець, видно по очах, очі — дзеркало душі.

— Ільдико дуже порядна людина,— промовив Міклош глухо.

— Звичайно. І дуже пунктуальна.— Терчі знову розплакалася. Міклош залишив її саму.

Ще й яка пунктуальна! Хотіла потайки навідатися до старого Міклоша. Він спинив її в останню хвилину вже на зупинці. Тітка Турбуц випадково пробовкалася.

Він знову тоді не втримався, може, й не треба було. Кілька перехожих чули, як він гримав на неї.

— Ти туди не поїдеш. Я забороняю. Не смій вплутувати його у свої брудні справи.

— Кого це його? — перепитала Ільдико, давлячись ненавистю й люттю.— Він що, господь бог? Хто він такий, отой твій старий шкарбун?

А тоді, вже як ішли додому:

— Запевняю тебе: ти погано скінчиш. Рано чи пізно тебе виженуть. Який ти в біса керівник? Можеш вертатися на залізне ліжко і згадувати добрі старі часи... Я хотіла допомогти. А ви одхилили мою дружню руку.

Романтичні звороти. «Ви одхилили мою дружню руку». Вона й сама, бідолаха, не помічає, яка огидна ота її вічна скнарість, коли вона лічить кожну копійку. Хоч старого вона таки полюбила. Це не могло бути просто вдаванням. Лише ота клята корисливість, що бере гору над усіма її почуттями. Мовляв, така нагода: сто тисяч фунтів... Та хіба ж матиме старий спокій у новому місці? Ось і тепер: хоч-не-хоч мусить стояти на холодній цементній підлозі й прасувати. Прасує отій заводній ляльці комбінацію, нічну сорочку, а тоді ще й поскладає, запакує. І зубну щітку купить, щоб у лікарні на неї не дивилися скося.

Бо сама та зовсім безпорадна. Такою її зробило життя. Ця тонкосльоза лялька підкинула їй свою дочку, а тепер реве і хоче, щоб її любили, турбувалися про неї.

Маленька дурка Трудіка вже давно б захиріла, якби Ільдико не взяла її до себе.

Ільдико дуже порядна людина. Тільки вперта як осел

і ніяк не схаменеться. На очах у неї ніби шорн, що їх надягають на коней, щоб краще тягли, щоб їх не сліпив веселий, пістриявий, шумливий світ.

І все ж вона якось живе. В тім-то й притичина. І її не переробити. Подумати тільки: старий Міклош — і комірчина зі стелею, якої трохи не підпираєш головою! Капці треба ставити не тут, а тут — безладдя. Кожна річ... кожна річ повинна мати своє місце.

Це експромт. Що кожна річ повинна мати своє місце.

— І все-таки вона трішки холоднувата, чи не так? — запитала Терчі у паузі між риданнями.— Дівкою вона була холодна як риба, даремно я казала їй: іди розважайся, заведи якесь знайомство. В той час вона знала тільки одне: брати уроки гри на піаніно... Ще й тепер десь зберігаються квитанції, могу показати...— Махнула рукою на шафу.— Друга шухляда зліва...

— На неї ні за що нарікати,— заявив Міклош рішуче і підвівся.

— Ніхто й не нарікає,— похопилася Терчі.— Гріх було б нарікати: ось і тепер вона пообіцяла взяти мене до себе, щоб я варила.

Міклош плюхнув на стілець.

— Я гарна кухарка. Правда, ніколи не шкодую продуктів: готую за кулінарною книгою баронеси Ілони Егерварі... Я б тебе відгодувала.— Терчі тицьнула пальцем Міклошеві в живіт, лагідно переходячи з ним на «ти».— Я не люблю хирлявих чоловіків. Правда, ти ставний парубок.— Якусь мить вона боролася з собою, потім усе-таки не витримала.— Просто незбагненно: як ти не розчавиш цієї маленької зміючки, коли ви з нею в ліжку...— І зараз же зайшлася плачем.— Милій боже, я ніколи не боялася пологів. Дарма що в біблійі сказано: мужчина хай заробляє на хліб у поті чола, а жінка у великих муках народжує потомство... Напевне, даватимуть спотворне. Який сором...— хитала вона головою, затиснувши ніс хустиною.

— Треба було думати раніше,— гнівно кинув Міклош.— Набагато раніше.

— Що таке? — різко спитала Терчі й войовниче всіялася.— А ви що, замість цього п'єте лимонад?

— Все у свій час,— відповів Міклош. У цю мить йому впала в око схожість матері з Ільдико. Але він не досадував, а радів, що знайшлася ниточка, яка їх об'єднала після двотижневої очужілості.— А не в чотирнадцять років.

— У мої чотирнадцять років? Я ще нічогосінько не знала, навіть того, що дітей приносять лелека. Якби я не була

такою дурною, то не мала б отакої панії дочки й такого з біса світського зятя...

— Я маю на оці Ільдико! — витис із себе Міклош. — Той самий випадок з Ільдико, про який вона мені розказувала. То було її перше розчарування в житті.

— Який ще там випадок? — Терчі збуджено обернулася до шафи, знову махнула рукою. — У четвертій шухляді лежить фото. Я спеціально повела її до фотографа, коли їй виповнилося чотирнадцять років.

Міклош чув насвистування і вряди-годи брязкіт праски, коли її ставили на підставку.

— З різником! — він аж підстрибнув. — Дякуйте богові, що він ще про вас не забув. Після отих...

— З різником? — Терчі застигла в розслабленій позі з носовиком, застромленим за спідницю. — Отож, різник. Моя велика любов.

Міклош сперся спиною об одвірок, схопився за клямку.

— Як вона могла це розказати, не збагну? Така освічена жінка і не вміє тримати язика на припоні...

— То не її гріх, — зауважив Міклош.

— Гріх? — Терчі розвела руками, як людина, що сумнівається, чи гріх існує на світі взагалі. — Відчувається: ви походите з кращої сім'ї... У вас, напевне, багато на що дивляться інакше.

Міклош майже не пам'ятав свого батька. В пам'яті залишився тільки його запах: тонкий кминовий аромат. Він уже пробував шукати по аптеках, йому хотілося поставити перед собою флакончик тих парфумів як пам'ятку. Але сьогодні такого одеколону вже не випускають. Можливо, дістане десь у Франції, коли трапиться туди поїхати. І ще в нього лишилася голка з білокості. Та в пам'яті — одна фраза: «...Виделка тільки посріблена». Цілком випадкова фраза — штори спущені, у кімнаті ще хтось чужий і це: «Виделка тільки посріблена».

— Добре ж ви її знівечили, — сказав він голосно.

Терчі почала нервово, нетерпляче застіпати на собі мохерову кофту.

— Любий сину, — почала вона і повторила ще раз. — Атож, любий сину...

— Сьогодні у цю справу втрутилася б міліція.

— А що я могла тоді вдіяти? — Терчі закинула ногу на ногу. — Даремно я просила його переселитися на іншу квартиру, мовляв, у домі молода дівчина.

— Ще б пак. Із часом усе постає в іншому світлі, —

сказав Міклош і зазирнув на кухню. Ільдико прасувала на високому столі, кумедно тримаючи важку праску.

— Ільдико, прошу тебе, поквася. Я хочу бути на роботі, коли привезуть товар на наступний тиждень.

— Праска весь час холодне. Видно, поганий шнур,— відповіла Ільдико і закашлялася. За останні чотири дні вона намерзлася добряче.— Ти не можеш полагодити?

— Ніколи...

Ільдико стала сама длубатися у прасці складаним ножиком. Міклош знову зачинив двері.

— Сядьте... Цебто сідай, яка різниця...— Терчі підбралася, достоту, як Ільдико, поправила на спині кофтину. Дістала з шафи грушевий лікер.— Ільдико не п'є.— Налила чарку. Дістала з модного ридикюля плетіння, начепила на носа окуляри.— Хоч плестиму, щоб не гайнувати часу...

«Бачачи її отак, в окулярах, із дротами для плетіння, хто б міг повірити, що вона...» — думав Міклош.

— Є речі, яких не можна виправдати.

— А в цьому немає і потреби. Зрештою, я теж можу дещо розказати. Тільки боюся.— Вона зиркнула на двері й прошепотіла.— Хтозна, що вона вам наговорила! Жінки завжди додають щось від себе або навпаки, замовчують. Знаю по собі...

— Факт залишається фактом. Його не заперечиш.

Терчі так швидко орудувала дротами, що важко було встежити за її рухами.

— Гарна штука. Заспокоює... Я не хотіла брати того парубка. Він приїхав із села, продавав шипшинове варення. Я здибала його на базарі. Він хотів улаштуватися на роботу в місті й шукав квартиру. Запитав мене тільки, де я живу. Мовляв, навряд, щоб його мати погодилася, аби він пошився у городяни. Їхне село аж за двісті вісімдесят кілометрів від столиці. Я жартома, просто так, запропонувала йому: у мене є одне вільне ліжко. Він попросив адресу, я її назвала, гадаючи, що він не запам'ятає, селюки ж не такі меткі на розум... І що б ви думали, через два тижні я знову йду на базар, Ільдико зосталася вдома, вона була слабенька дитина, часто хворіла, трічі на запаленні легенів, лікарі вже були махнули на неї рукою...

— Хворіла? — перепитав Міклош.— Вона здатна хворіти?!

— Досить було постояти на вітрі чи випити склянку холодної води — і вже застудилася. Так от, я зачинила її в хаті, бо злодійв тоді було як гною; і що ж, той парубок заявився на квартиру, він занотував собі адресу, що ви

на це скажете, і, пославшись на мене, передав їй свою дерев'яну скриньку у вікно; поки я вернулася додому з курчатком, він уже сидів на кухні й наминав сало, не забувши пригостити й дівчину... То був гарний, ставний парубок — нічого не скажеш, до речі, схожий на вас, цебто на тебе! Він пообіцяв, що платитиме стільки-то й стільки, запитав, чи любимо ми тельбухи, дістати які на той час годі було й мріяти. Хто міг запідозрити щось лихе? А надто таке? — Вона зашепотіла ще тихіше, тицьнула дротом у бік кухні.— Кому могло прийти в голову, що такий здоровило почне увиватися біля такої хирлявки? Мушу признатися, він і до мене підбивав клиночки, але я вмю шануватися! А ця маленька дурка,— вона знову кивнула на кухню,— взяла та й закохалася в нього по самісінькі вуха! Еге ж, по самісінькі вуха. Міклошко... я зомліла, коли в мене відкрилися очі...

— Ільдико — в різника?..

— Так, так. Вона ставила свою табуретку під поріг і спостерігала, як він ходить. Подавала йому бритву, пензлик. Я розумію, бідолашка ніколи не мала тата, бо Шіткович до уваги не береться, а своїх залицяльників я не підпускала до дитини, не хотіла, щоб її пестили чужі люди. Словом, мені було все ясно. Запах мужчини! Так, саме запах мужчини. Це ж бо велика сила... Запитайте-но в Ержі Пінтер, хоч тепер вона, звичайно, вдова — тітка Турбуц... запитайте її, чому вона тричі виходила заміж. Ви можете мене зневажати, але я знаю, як воно на світі ведеться...

І Мішко теж був ласкавий з нею, якось навіть приніс живого кроля. Ільдико мріяла стати співачкою, вона, напевне, розказувала, й цілими днями виспівувала, а той бевзь слухав... А яка вона була бешкетниця — дівчата швидше дорослішають,— весь час приманювала його, верещала, ви знаєте, як воно... Я марно їй пояснювала: дитино моя, цим ти тільки привертаєш до себе увагу, вгамуй свій запал... Та коли курочка втратить розум, до неї говорити, як до глухого...

Терчі примовкла, ковтнула грушевої наливки.

— Неправда,— заперечив Міклош.— Перед операцією...

— Все це — свята правда. На чому я зупинилася?

Міклош іще мав надію. Можливо, вона урве свою розповідь. Що це дає? Тільки ще дужче заплутує справу.

— Ага. Так от, я вистежила, як вони цілувалися. Спочатку це мене навіть зворушило. Я ж бо у свої чотирнадцять років працювала від зорі до зорі, та й війна... Я їй

сказала: один раз, другий раз буває, але щоб більше я цього не бачила. Ти ще маленька, це шкідливо для організму, який ще як слід не зміцнів, пуп'янок має розповитися сам, негоже, щоб його розкривали силоміць.

— Але вона не слухала ваших порад,— увернув Міклош глузливо.

— Наче їй позакладало! Пригадую, одного разу навіть гаркнула на мене: тільки тобі можна, абощо? Я тоді не втрималась і відважила їй ляпаса. Та навіщо я все це розказую? Тільки роз'ятрюю рани...

— Будь ласка, далі,— Міклошеві згадалася обірвана трубка неонові назви кінотеатру «Діадал». Обличчя Ільдико, яке то червоніло, то блідло, коли вона призналася, що їй заподіяла ця жінка.

І все ж вона знаходить у собі сили прасувати їй шмаття. Звичайно, робить вона це не з любові. Обов'язок! У розумної Ільдико це рівнозначні поняття. Як завжди. Які ж вони з матір'ю різні, справжні антиподи. Матір ревнувала різника до Ільдико. Той-бо їй проходу не давав.

— Я не могла весь час стежити за ними. Постійно ходити за нею слідом... Хто б тоді їх годував? А тут ще, знаєте, й Трудіка, їй було лише кілька місяців, я тоді ще мала надію, що вона переросте... Я благала Ільдико вечорами: не співай, не зваблюй його, я хочу спати, я стомилася, набігалася за день, але в неї рот не закривався... Пізніше, коли він уже сидів на краю ліжка і розказував анекдоти, у мене вже не вистачало духу прогнати його... Справді, що вона мала в житті? Один-два приемних вечори — ото і все, бо потім він зробився надто розумним, коли в нього пішли справи, але ж, Міклошко, один раз пощастить, а другий раз і ні...

— Справді,— вихопилось у Міклоша. Але в останню мить він опанував себе.— Ну ось що. Все це тільки сироп. Ви дозволили їм кохатися. За два кілограми печінки або ще за щось...

Терчі притулила плетіння до грудей, дбайливо застромила дріт.

— Це вона так сказала? — запитала тихо.

Нараз Міклоша пройняв страх. Чи не досить йому було різдва й Нового року й відтоді щоденних сварок, після яких він з Ільдико, бувало, і не розмовляв — все це, звісно, з її вини.

— Ні, ні. То я зопалу,— відповів він, заникуючись.

— Втім, якби й сказала, я б не здивувалася,— вела далі Терчі.— Їй так легше. Тієї ночі у мене був жар. Діль-

ничний лікар виписав мені бюлетень, поставивши діагноз: фолікулярна ангіна. Температура сягала тридцяти дев'яти градусів. Мене кидало в пал, я просила, щоб мені заварили чай, треба було ковтнути аспіріну, але ні вона, ні той парубок не зволили завдавати собі клопоту... Тоді й газу ще не було, я затопила на кухні, прополоскала горло... Вертаюся, гашу лампу, збираюся лягати, а на моєму ліжку Мішко... Я зіграла його, але, клянусь, мені й на думку не спало, що за той час... що ця Ільдико така дурна... А на другий день... На другий день я все побачила. Після того я вже сама не хотіла відпускати Мішка. Думаю, почекаємо два роки, а тоді хай поберуться, але він виявився таким самим негідником, як і більшіна чоловіків, за рідкими винятками... Бо винятки, дяка богові, теж бувають. Як, приміром, мій Томі. Ця людина вже побачила життя. Йому хочеться спокою, родинного затишку, тиші.

Ільдико розчинила двері.

— На твоєму чемодані зіпсований замок! Я перев'язала його мотузком.

Терчі встала. Плетіння поклала в сумку. Пригладила волосся.

— Ільдико... доню моя... Ми саме балакали з твоїм чоловіком.— Жінка благально глипнула на Міклоша.— Він теж вважає, що це ризиковано.

— Мене це не цікавить,— відказала Ільдико холодно.— Я вже заплатила лікареві. За квитанцією і окремо. Через годину в мене у школі заняття аудіовізуального гуртка. В районі таке заняття вперше, можливо, будуть представники з міськради.

Терчі стала шукати пальто. Міклош допоміг їй одягнутися. Вона — як вгодована голубка. Цілком пристойна жінка, декому такі подобаються.

— Ільдико вдягла на голову чорний капелюшок. Свій весільний капелюшок, перефарбований. І зимове пальто — маленьке, мов на дівчинку.

«Великомучениця. Пошарпана великомучениця», — подумав Міклош.

Терчі нерішуче підняла валізку, Міклош перебрав її в неї, взяв тещу під руку.

— Таксі не викликатимемо? — насмішкувато запитала Ільдико, коли вони підійшли до воріт.

— Чому ж, викличемо,— сказала Терчі і клацнула замочком ридикюля,— моїм коштом. Зараз мені не хочеться їхати трамваем...

— Краще даси медсестрі,— порадила Ільдико.— щоб во-

на частіше міняла під тобою простирадла.— І взяла матір під руку з другого боку.

— Волочите, мов якийсь непотріб,— розплакалася Терчі.— До Трудіки ти мене не підпускаєш. А тепер ще погубиш і це.

— Заспокойся,— сказала Ільдико.— Коли вийдеш з лікарні і я побачу, що ти здорова, віддам тобі Трудіку на два тижні. Більше того, ти зможеш інколи і зварити для нас. Чи не так, Міклоше?

Міклош засунув руки в кишені: загубив десь в автобусі рукавичку.

— Натягни рукавички,— підказала Ільдико.

Міклош кашлянув.

— Що, і рукавички загубив? — запитала Ільдико й відпустила материну руку. Дістала великий чоловічий носовик і висякалася.

— Чи не збираєшся ти за ними плакати?

— У всякому разі, нових не купимо. Подумати тільки натуральна шкіра з сарни, сто п'ятдесят форинтів.

— Наркоз... я наполягаю...

З-за рогу вулиці вигулькнув трамвай, Ільдико порвалася бігти, але Міклош і Терчі не пішли за її прикладом.

— Не буду я гнатися за якимось паскудним трамваем...

— Це була б погана прикмета...

Довелося десять хвилин прочекати на вулиці, поки над'їхав наступний трамвай.

— Проїзний! Де твій проїзний?

— Я ще не встиг купити.

— Я ж дала... дала тобі на нього сто двадцять. Без проїзного втричі дорожче...

— Я ще не хо-див ту-ди...— проказав по складах Міклош. Він усе частіше починав вимовляти слова по складах.— Ме-ні бу-ло не по до-ро-зі.

Ільдико витріщилася на нього, ніби на якусь примару. Замотала головою, наче витрушуючи воду з вуха. Її чорний капелюшок сповзав то на один бік, то на другий. Вона все дужче трясла головою, наче її біла пропасниця.

Терчі злякано застерегла її:

— На нас дивляться...

Ільдико схопилася за голову, затисла її долонями, пробувала вгамувати дроз. Трясучка минала дуже повільно.

— Неврастенічка,— промовив Міклош, не відчуваючи до дружини ніякого жалю.— Ти сама зробилася неврастенічкою. Через свою затятість і запопадливість.

У регістратурі черговий лікар щось буркнув у відповідь, коли вони звернулися до нього. Мовляв, навіщо цей почесний супровід, чи щось таке.

— Мені так соромно,— прошепотіла Терчі. Вона присіла на білу дощату лікарняну лавочку. Медсестра побігла шукати вільне ліжко.— Ви бачили, як подивилася на мене друкарка, коли я продиктувала їй, що я вдова... Все-таки пологи — то зовсім інше.

— Мені треба бігти до школи, гурток, а в мене ще й конспект не готовий...

— Не треба було тягти сюди свого чоловіка,— зауважила їй Терчі.— Не залишиш же ти мене отут, на лавочці, саму з молодим чоловіком... Взагалі, якби в тебе була хоч крапля доброзичливості, то ти б і не говорила з ним про...

— Ти мене не пвчай,— відповіла Ільдико сухо.— Між нами діють інші норми.

— Мене чекають на роботі,— Міклош підвівся і глянув на двері.

— Шкода,— Ільдико теж встала, поправила чорний капелюх на голові.

— Тебе покличуть. Ще сьогодні надійде твоя черга. Як буде щось треба, зателефонуй кербудові. Через три дні ти вдома!

Міклош побіг слідом за нею, двері вдарили йому в'груди.

— І ти отак її залишаєш? Що ти собі думаєш?

— Гурток,— відповіла Ільдико з надривом.— Це найперше, це обов'язок. Сорок дітей...— Знову висякалась, аж захиталася.

— Гаразд. Тоді залишусь я,— кивнув Міклош розгнівано.— Схибнутися можна! Наче я батько...

— Вона багато чого витримає — не вперше. До того ж уже не маленька. Та йди, не можна так починати діяльність на новому місці.

— Твоя правда,— Міклош озирнувся на пухкеньку Терчі з плескати́м капелюхом на голові.— Чого їй тільки не доводиться терпіти від тебе...

— Дурень! Безнадійний дурень! — викрикнула Ільдико й збігла сходами.

Міклош залишився стояти біля дверей, Терчі махнула йому рукою, певно, на прощання. Міклош устиг тільки кивнути головою.

Хутко зійшов униз сходами.

Дзигарі, що на розі вулиці над аптекою, показували точно одинадцять. Ще не пізно.

Шеф-кухар сказав, що йому неважко працювати, навіть панові директору так себе втомлювати, м'ясо зважують, все як належить. Дядько Герці знає всю роботу назубок...

— Чутлива жіночка,— зауважив дядько Герці, коли вони проводили інвентаризацію.— Я це одразу помітив. Тут груба публіка, не варто було її сюди приводити.

— Йй не треба пояснювати, що смачне,— сміялася Ліці.— Спинка косулі... Знижена душа, але мислить правильно. Що з'їмо, те наше.

Гардеробниця тітка Бабіка всіляко вихваляла її. І той нахаба, молодий офіціант.

— Працівники довіряють тобі,— заявив Копеллер на вчорашньому засіданні,— і ти вже зумів якось організувати всю цю ватагу, дарма що в тебе ще бракує досвіду...

І літеру «У» вже причепили перед «горська». Вона ваялася десь на складі між товстим гофрованим картоном.

Взагалі тут краще, ніж весь час бути в роз'їздах. Затяжніше. І відповідальність менша, якщо вміти її ділити з працівниками і бути терплячим.

— Чому у вас вчорашня картопля? — запитав один клієнт. Міклош негайно пішов на кухню розбиратися.

— У нас усе розраховано до грама! Тому й не викидаємо...

— Іншим разом викидайте без ніякого,— наказав він шеф-кухареві.— Шукайте іншого способу, як домогтися прибутку.

— Про мене,— нагнув той голову в кухарському ковпаку,— якщо ви так вважаєте...

Зважували порції справно. Він сам не раз перевіряв ваги. Колишній шеф був шахрай. Але він уже відсиджується за ґратами. Ходили чутки, ніби випікає оладки десь у провінції.

Керівництво коопспількою теж схвалює його розсудливість і обережність. А коли б він довірився Ільдико! Царице небесна! Вже на третій день корчма ляснула б!

У нього розболілася голова. Від лікарняного духу. Приймати товар — механічна робота. Для цього існує персонал. Минув той час, коли начальник мусив сам...

Треба піти випити кави. Міцної, подвійної, з жовтавою пінкою.

Так, він піде вип'є. На душі відразу повеселішало.

Вистачить і того, що він заскочить увечері, перед відкриттям. Так і дядько Герці радив. Дядько Герці знає діло як свої п'ять пальців.

Він не міг піймати таксі, довелося їхати до Баборожі

трамваєм. Бессі готує чудову каву, до того ж треба запитати, як там її син.

За кавоваркою Бессі не було. Але незабаром зміна закінчується. Він знайшов зручний столик у куточку, звідси якраз було видно шинквас з вітриною-холодильником. Що там у меню? Фаршироване яйце під майонезом. Російський м'ясний салат. Сосиски в целюфані. Домашній торт.

«Ми завиграшки зможемо відкладати тисячу щомісяця»,— це слова Ільдико.

Та хіба це розкіш— випити чашку кави? З'їсти вдень фаршироване яйце? На вечерю апельсин? Сходити в театр двічі на місяць?

— Порахуй,— сказала Ільдико.— Принеси зошит у клітинку й олівець. На двох це якраз тисяча на місяць.

Ця осоружна квартира. Ці осоружні меблі.

Потім, коли все це вже є, знову виникають якісь нові потреби. Гонитва до скону.

Дідька лисого!

Опалення працювало справно, довелося зняти шарф. Він заплющив очі.

Милий Келенвельд. Балон у кутку кімнати. Ведмежа шкура з довгим ворсом. На поличках сухе коріння дерев.

Марення вголос старого Міклоша. Дерев, боже мій, дерева весною, коли весь сад у цвіту, й у розквітлих пуп'янках глухне дзижчання бджіл, що нечутно, мов у німому кіно, ворухать крильцями.

Краса. Жити для себе, сприймати життя, яким воно є, неупереджено, з усіма його примхами...

— Я прикинула,— заявила Ільдико ще до весілля,— як ми житимемо через двадцять років... Я вже уявляю собі, де стоятимуть дитячі іграшки...

Він її тоді висміяв. Але тепер це вже не смішно.

Тут діють темні сили. Для неї нічого не варто занастити стару людину. Залишити нещасну свою матір саму на лавочці.

І водночас Трудіка! Усе це паралельно.

«Я ж люблю її, чи не так, все-таки кохаю її?»— мабуть, уперше запитав він себе подумки. Досі ніколи не мав у цьому сумнівів. І тоді, коли називав Ільдико шмаркачкою. Або коли та навіть не глянула на його новорічний подарунок. Або коли...

Він міг би перерахувати й тридцять образ.

«Доки вона пробуджуватиме в мені бажання переламати їй кістки, доти й кохатиму її,— підбадьорював він себе.— Та й з любощами у них все гаразд. Їм так само

хороше разом, як тоді, на косогорі. Тільки вона зробилася трошки стриманішою. Мовчазнішою, і пестощі її короткочасніші. Поки що це єдине, в чому вона не знає програмування».

«Різник,— раптом знову спало йому на думку.— Різник був перший. Це він навчив її. Різник. А вона все зіпхнула на матір. Бо вона надто слабка, щоб відповідати за власні гріхи. Зате будь-що хоче звалити на себе тягар чужих».

— Ти спиш? — Бессі поставила перед ним паруючу каву.— Я вже думала, ти переставився, відколи тебе переведено... Хоча шлюб для такої натури, як ти, це все одно, що...

— Як ся маєш, Бессі? — запитав він радісно.— Як твій син, його випустили?

Бессі присіла. До початку її зміни лишалося ще півгодини.

— Чи ба, який ти пам'яткий,— мовила вона гірко,— й уважний...

«І ця теж у поганому настрої,— подумав Міклош.— Не варто було сюди заходити».

— Капеллер співає дифірамби твоїй дружині,— вела далі Бессі. Вона розгладжувала рукою строкаті торочки на мережаній скатертині.— Далєбі, ти міг би запросити мене на весілля. Коли був у мене того вечора...

— Ти ж знаєш: я не хотів підніматися,— почав Міклош ніяково.

Він випив каву. І все ж кава не така, як вдома. Тільки б не ця сонливість...

— Ви всі якісь безхарактерні,— заявила Бессі. Для її густо нафарбованих вії слъози були протипоказані. Щоб вони не потекли, вона підвела очі до стелі, прикрашеної гіпсовими трояндами.

— Так... тобі на все начхати...— щоб це саме того вечора... А я вже думала, що нарешті... нарешті не тільки тілом, а й душею...— вона різко піднесла ріжечок носовика до обличчя, зверненого догори, й обережно промокнула кутики очей.

— Послухай, Бессі,— протяг Міклош. Він не помітив, що знову почав говорити по складах.— Ти завжди була розсудливо-ю... Між нами не було якогось зв'язку, роману. Хіба ти зі своїм тверезим мисленням не була згодна на все?

— Того вечора,— Бессі усміхнулася робленою усмішкою до пана у ведмежій шапці й пальті з хутряним коміром,— того вечора ти розмовляв інакше.

— Я вже майже спав.

— Мені жаль твоєї дружини. І Капеллер лише тому тебе підтримує, бо боїться, як би ви не простягли ноги.

— Послухай,— Міклош відсунув порожню чашку з-під кави. Королівським жестом відрахував п'ять форинтів і поклав їх на стіл.— Я заскочив сюди як давній приятель... щоб поцікавитись, як ведеться твоєму синові.

— Знаєш що,— Бессі підвелась і всміхнулася знов, пан з хутряним коміром відповів їй такою самою усмішкою,— ти цим не клопочись. Нахабство теж має свої межі.

— Ти не маєш права, користуючись тим, що раз-двічі...

— Мені начхати на ваше кохання,— сказала Бессі. Тепер, у світлі неонових ламп, її обличчя зробилося враз набундюченим.— Ти мене підманув того вечора, як найпідліший жеребець...

— Я?..

— Я ні з ким не спала два тижні. Тепер маю що надолужувати.— Вона професійним рухом прибрала чашку й блюдце.

— Будь справедливою...— Міклош потягнувся за нею, схопив її за зап'ястя, чашка брязнула на блюдечку.— Я ніколи тобі нічого не обіцяв. Ти добре знала... Ми ж обоє дорослі люди!

— Ти прийшов спати. Цього вечора ти прийшов спати...— рішуче заявила Бессі.— Наче я не людина.

— Це безглуздя,— мовив Міклош, затинаючись.— Що тобі таке?

Але Бессі вже стояла біля столика, за яким сидів пан з хутряним коміром, й, притиснувшись стегном до скляної вітрини, здавлено сміялася.

Міклош залишився голодний. Кому після такого захочеться їсти фаршироване яйце? І з зіпсованим настроєм він вийшов на вулицю.

Він заплатив гроші за те, що харчуватиметься у корчмі. Але йти туди тепер було смішно. Отож він завернув у якусь забігайлівку. Переглянув меню, нарешті знайшов там яєчню. Узяв ще склянку пива. Попросив принести дві газети, став уважно переглядати.

«Навіщо дві? — почув він голос Ільдико.— В обох одне й те ж саме».

Треба було б зателефонувати в лікарню. Але незручно. «Це зять її питає...»

Докотитись до того, що вже боявся купити нещасну цигарку!

Старий Міклош уже чекає його тиждень. Раніше такого не траплялося. Забігав до нього регулярно, майже щодня. А тепер наче став боятися старого, хоча ніколи доти не крився перед ним, не приховував від нього жодних таємниць. Рано чи пізно старий довідається, що в них не все гаразд. А старому не можна хвилюватися. Справа ускладнюється ще й тим, що він по-своєму любить Ільдико. Своім щирим, зичливим серцем він сприймає тільки те, що є в ній доброю.

Лихо, та й годі! Навіть нікому пожалітися на свою долю. Він уже тюпав тротуаром, коли раптом пустився сніг.

Якщо довго падатиме, снігова кваша перешкодить добратися до Будаершу.

«Снігові перепони. Через снігові заметілі мій візит відкладається... Міклош Черге, директор ресторану. З повагою».

Підошви на черевиках промокли. Треба б заскочити додому перевзутися. Тільки ця холодна кімната!

Та, можливо, тітка Турбуц і затопила. Атож, напевно, затопила. Додому...

Він поминув кілька будинків, дійшов до «Продтоварів» на розі й вернув назад. Проміняв би їхнє житло на якийсь найпошліший барліг, на що завгодно, аби тільки там було тепло. А влітку прохолодно.

Старий Міклош повчав його: «Не ганяйся за грішми, синку. Гроші — це ще не щастя. Їх завжди буде мало, скільки б ти їх не мав».

Треба розуміти людей, а не вимагати, щоб вони себе переробляли. То марний клопіт.

З Ільдико саме той випадок. Тож нічого йому мучитися. Вона не поступиться, не визнає, що програла битву. Ця жінка запекла. Небезпечна.

Незабаром уже й Трудіка має прийти. Лізтиме рукою в тарілку, ховатиметься під стіл. Ільдико силкуватиметься пов'язати їй на шию серветку.

Хоча б ще можна було кому-небудь пожалітися! Але таких людей немає. Тільки Ільдико...

У «Продтоварах», що на розі, йому впали в око великі ящики, звідки звисали в'язки бананів.

Ільдико обожнює банани. Два тижні тому хтось із учнів приніс їй кілька плодів. Вона з дивовижною точністю розділила їх натрое. Потім вийшла на кухню, — це йому розказувала тітка Турбуц, — і пожувала ще й шкурку. Тітка Турбуц навіть показала, як вона її жувала, обсмоктувала й смакувала, затримуючи в роті.

А сніг усе падав і падав. Цілу зиму його майже не було. У старого Міклоша в повітці зберігаються санки. Давніше, коли старий, бувало, витягав їх на косогір, він, малий, плентався за ним, намагаючись ступати точно в його слід. Вибравшись на вершечок, старий Міклош сідав на санки, а він ззаду обхоплював його руками, і вони спускалися вниз, здіймаючи за собою снігову куряву. То був справжній політ. Справжнє життя.

У вітрині він бачив банани. В уяві поставали гарячі піски, вчувалося лагідне хлюпотіння хвиль. Куди тільки не їздять люди!

Він розправляв у кишені пальта свої останні десятки. «Атож, куди тільки вони не їздять! Їздять і туди, де ростуть банани».

За сім бананів він заплатив двадцять п'ять форинтів двадцять філерів. Як добре, що надворі сніжить!

До приходу Ільдико він натопить у кімнаті. Викладе фрукти на стіл, щоб у неї аж слинка потекла. Зів'ялі яблука винесе на смітник. Так чи так з них уже ніякого пожитку.

«Кому тут пожалієшся? — подумав він, зупинившись перепочити на першому поверсі.— Живемо самітно, весь світ для нас — ми самі. Треба, щоб вона зрозуміла: вони такі короткі — оті кілька десятків ро... не марнуймо ж...»

Десять тисяч лежать на книжці ще цілі. Якщо й брати з них то на те, то на те, загалом ця сума не зміниться. Як це було б добре провести літо на морі,— гарне, безтурботне. Ручкатися з різними людьми, роздивлятися світ...

Він би махнув рукою на все, навіть на різника, аби тільки вона поступилася своїми принципами.

Аби нарешті перейшла на його позицію!

А що коли поскаржитися на Ільдико їй самій? Це було б чудо! Обопільне сповідання. Тоді, певне, кохання набуло б для нього сенсу!

Навіть коли воно вже й не таке глибоке, як в оту п'ятницю, одну з багатьох, прожитих ним, коли він наважився кинути своє життя в чужі обійми. Коли вона через кілька днів розм'якла і зникли постійні підозри. Коли здавалося, що дві розірвані площини зійшлися з точністю до міліметра і утворилося єдине досконале ціле, як образ цілковитого тріумфу.

Навіть коли це вже й не так хвилює, як тоді. І все-таки й тепер можна залишитися благородною людиною.

З-під дверей їхньої кімнати просотувалася смужка світла. Це його трохи занепокоїло. Невже Трудіку відпустили раніше?

Ільдико лежала у ліжку одягнена, так, як прийшла з роботи. Черевики дбайливо поставлено один біля одного. У грубі горів вогонь.

— Звідки ти взявся? — запитала вона докірливо. — Тобі вже давно треба бути на роботі, в корчмі!

— Що з тобою? — Міклош торкнувся чола дружини. — Ти міряла температуру?

— Нема термометра. Трудіка розбила торік і наш, і тітки Турбуц.

Міклош виклав банани.

— Дивно, як ти зважилась піти зі своєї паршивої школи...

— Дуже просто. Я зомліла. Лаці Денеш і Амалія Шейрінг занесли мене в учительську... Застуда. Звичайна застуда. Щастя, що я вже відчитала два уроки, і мені муситимуть зарахувати цілий день.

— Величезне щастя, — зауважив Міклош. Він щось шукав, безпорадно відчиняючи дверцята буфета. — А ліки якісь є?

— Кільмопірин... Ота синя коробочка з яхтою на етикетці... Я зомліла, мабуть, від того, що не пообідала. Знаєш, як воно: уроки, гуртки, потім чергування в коридорі... П'ятниця для мене — найважчий день.

— Все буде гаразд, — Міклош роззірнувся, як фельдмаршал на бойовищі. — Дві таблетки кальмопірину... М'ясний суп — зараз я зателефоную в корчму, щоб привезли... Компреси на голову. — Він вивернув мішечок на покривало. — Ось, Ільдико, банани... сім штук...

Ільдико стискала долонями холодні жовті фрукти. Жадібно вдихала їхній запах.

— Дякую, Міклошку. Йой, спасибі тобі...

— Це все тобі, — провадив Міклош щасливо. — Вони твої...

«Не запитує, — думав він стурбовано, — милий боженьку, не запитує, звідки і по скільки... Виходить, справді хвора».

— Ти приніс банани дівчинці? — жебоніла Ільдико. — Поганій дівчинці?

— Дівчинка не погана. — Міклош почистив найбільший банан. Ліву руку підіклав Ільдико під голову, правою тримав банан, щоб зручно було кусати. — Дівчинка ловка.

— Але ти її вже не любиш...

— Ні... ні. Великий, вайлуватий бурій ведмедик любить її...— Він теж відкусив собі шматок.

— Обережно! — замахала руками Ільдико.— Тільки не після мене. Заразишся...

— Помремо разом! — виголосив Міклош і поцілував пуловер на грудях Ільдико.

— До завтрього я повністю одужаю. Завтра у мене концерт з дитячим хором у райспілці жінок.

— Ти мусиш вилежати принаймні тиждень, я тебе нікуди не відпущу,— заявив Міклош. Підклав палива у вогонь, відсунув на столі дві склянки.— Я викличу дільничного лікаря.

— Дільничний лікар приймає виклики лише до восьмої ранку!

— Але ж мусить бути десь поблизу бодай приватний лікар. Я не дозволю, щоб ти отак залишалася на ніч... У тебе голова гаряча, як жар.

— Оцтові компреси зіб'ють температуру,— сказала Ільдико.— У мене таке відчуття, наче на моїх повіках гір.— Мені завтра в райспілці жінок... Діти готувалися цілий місяць...

— Хоч би й рік, мені начхати... Ти не винна, що захворіла.— Він копнув ногою відро на сміття.

— Гаразд, Міклошку,— Ільдико підвелася на ліктях.— Вранці побачимо. Краще дай мені ще один банан. Ти й Трудіці наготуєш вечеряти, правда? Я купила моркви, натреш її, це ж вітаміни.

— Все зроблю,— відповів Міклош рішуче,— ти тільки відпочивай. У тебе виснажений організм. І в цьому нема нічого дивного! Стільки робити як ти!

— Гаразд, гаразд,— усміхнулася примирливо Ільдико.— Ти ще встигнеш до корчми, запізнишся хіба на десять хвилин. Поважна причина, вони зрозуміють.

— Ніхто навіть не зверне уваги на таку дрібницю, як моя відсутність!

— Ні,— заперечила Ільдико. Її морозило.— Ні, Міклоше, тобі не можна пропускати. Навіть коли б і було так, як ти кажеш.

— Боже, і чого я тільки слухався тебе! Будь ласка: ось наслідок. У банку лежать десять тисяч форинтів, а ти не купила собі теплих хутрових 'чобіт...— Міклош відпхнув ногою її чорні туфлі.— В такому взутті ходити по снігу... І мої теж промокли геть. А на інших продерлася підошва.

— Ті вже у шевця,— тихо відказала Ільдико,— завтра

будуть готові. Разом з підківками тридцять два форинти сімдесят філерів.

— Ні, цього більше не буде. Я був надто піддатливий, моя ластівко.— Міклош присів біля Ільдико, зняв черевики, ноги в шкарпетках простяг до груби.— Ти мусиш звикнути до того, що в тебе є чоловік. Не лише те правильно, що народжується у твоїй вузькій коробочці... Тобі не можна весь час тримати себе у напрузі. Відпружся трошки.

— Як ти гадаєш? — Ільдико зиркнула скося на банан.— Можна мені ще один?

— Ще один? Вони ж усі твої. І не погоджуйся на понаднормову роботу і на всякі інші глупства. Зрештою, на хліб нам вистачає...

— Так то ж на хліб,— Ільдико закашлялася, обличчям зарилася в подушку.— От якби дочекатися квартири, обставити її меблями, щоб як у людей... Хоча б лише це, тоді можна б трошки й побайдикувати.

— А хіба нам так погано? Потріскує вогонь у грубі, банани... і все інше, отут, під укривалом...— він застромив руку під ковдру й, мов ужалений, злякано відсмикнув її.— Тридцять дев'ять! Щонайменше! Я побіг по лікаря.

— Не треба. Побудь краще біля мене,— попросила Ільдико.— Вимкни велику лампу.— І додала, захищаючись од світла: — Болять очі.

Міклош зробив, як вона просила. Тоді вийшов на кухню, прислухався, що робиться у тітки Турбуц, але там панувала тиша і було темно. Зіжмакав картатий фартух, намочив його під краном. Поніс до кімнати, приклав до грубки.

— Аби не був дуже холодний... І старий Міклош так робив. Щоб трохи нагрівся.

Обережно приклав фартух Ільдико до чола.

— Правда, тепер краще?

— Атож, тепер добре.

— Надворі йде сніг. Такий лапатий. Ти любиш сніг?

— Люблю,— збрехала Ільдико. Сніг їй в'ївся в печінки. Досить вона намахалася лопатою цієї зими, допомагаючи кербудові за п'ять форинтів на годину. Найгірше, коли сніг мокрий, липкий. Він утоптується на асфальті, доводиться спочатку рубати гострим сікачем, ніби петрушку на дощечці.— Снігопад — красиве видовище.

— Ось хай поїдемо в Закопане на ту зиму. Зимове сонце — це щось надзвичайне. Але на Середземне море ми могли б поїхати вже цього літа. Досить подати заяву, як педагогові тобі й козири в руки...

«Листівки,— снувалося в затуманеній голові Ільдико.— Я так і бачу їх, ту колекцію поштових листівок. Мамину колекцію поштових листівок! На одній з них репродукція картини Клода Моне: «Порт у Гаврі». Перші ранішні промені. Червоні й жовті квіти. Вогненні червоний і жовтий кольори».

— Трудіку на літо віддамо матері. Або здамо в якийсь гарний санаторій...

— Трудіки не віддам,— заявила Ільдико.— Найбільше, на що ми можемо розраховувати, так це на профспілкову путівку.

— Маючи десять тисяч, можна б і в Париж податися.

— Боже мій,— Ільдико стягнула нижче до підборіддя мокрий фартух (він уже вкривав усе її обличчя).— Крісло з бамбука, з тонкого бамбука, і в тому кріслі хтось сидить — у брилі вохрового кольору, в білій парусиновій накидці й гостроносих туфлях... На пляжі... чи під квітчасною вивіскою якоїсь кав'ярні.

— Я боюся за тебе,— сказав Міклош і знову засунув руку під покривало.— Не будемо чекати ранку.

Ільдико вже не відчувала болю в горлі, в голові приємно гуло, як на Новий рік після першого келиха токайського.

Дві кімнати. Або три. Окрема кухня. Затишок, і є де повернутися. Прибираючи, вона вже не набиватиме собі синців. У Трудіки — окремий столик. Мамця приходитиме щодня, готуватиме їм їжу — з неї гарна кухарка. Діти. Їхні діти. Старий Міклош вирізатиме сопілки — в одній казці старий теж вирізає сопілки — і буде в них за грубника. Полагодить кімнатне приладдя сушити прання.

— Благаю тебе,— сказала вона і зняла компрес із голови,— від нього у мене в очах метелики.— Голос її бринів лагідно.— Прощу тебе, любий Міклоше: побалакай із старим. Повір мені: це єдина можливість скрасити його останні дні... Я шануватиму його. Чуєш, Міклоше? Я шануватиму його, обіцяю...

— Поклади назад,— Міклош знову приклав компрес до її обличчя,— коли хочеш, щоб допомогло.

— Божевілля... сто тисяч форинтів пропаде ні за що... Подумай сам, він же там самотній, зовсім один, тоді як міг би відчувати, що потрібен...

— Не розбалакуй багато,— сказав Міклош глухо,— тобі зараз шкідливо.

— Не розумію. Здоровий глузд...

— Він уже зовсім здитинів: його на все можна намо-

вити. А потім через три дні доведеться його ховати...— Він збуджено заходив по кімнатчині.— Ти його не знаєш,— додав уже стриманіше.— У мене більш нікого нема на світі. Інші мають родичів, батька, матір, братів і сестер, дідусів, бабусь, не знаю вже кого ще там...

— І все ж ти вже десять днів не був у нього,— заявила Ільдико. Їй закололо у вусі, але вона навіть не стелася, тільки знеможено відкинулася назад.— Отака твоя любов. Чого вона варта?

— Не дорікай мені. Ти сама хотіла, щоб я пішов на оту роботу, де в мене немає жодної вільної хвилини. Ти так розподілила мій час, що ніколи й угору глянути. І так щодня. У мене кожен день, як у тебе п'ятниця.

— Твої туфлі я віднесла до шевця. І одяг твій перелицювала. І пророслу картоплю перебрала, переклала п'ятдесят кілограмів з одного мішка в другий...

— Навіщо ж так надриватися? Скільки разів я просив тебе: не хапайся, почекай... Я сам усе зроблю. Направлю приладдя сушити прання. Тільки почекай. Так ні, як оглашенна, знай біжиш уперед!

«Треба поспішати,— подумала Ільдико.— Якби не температура, я б сама взялася... Отож треба поспішати... А то виходить щось подібне до роботи мотора вхолосту. Так, наче я одна на світі, а переді мною гора... і мені треба перенести цю гору самою хустиною».

Але вголос сказала зовсім інше:

— Я заздрю твоїй телячій натурі. Ти, напевне, і на різниці почав би шукати травичку... Вибач за таке порівняння.

— Я пішов,— вигукнув Міклош.— Десь дістану термометра. Мій старий — людина особлива, жодною рисочкою не схожа на інших...

— Тому ти й залишив його там, у лабетах смерті...

— У лабетах смерті? — Міклош відчинив дверцята грубки. Вогонь уже ледь жеврів.— Ох, ці пишні мовні зврати! Тепер ти б'єш на жалісливість! Але я не дам його пограбувати — і край. Я теж маю свою волю. Він виховав мене, не взявши за це з мене нічого...

— Яка безкорисливість...— Ільдико повернулася на бока, гудзик пуловера давив їй у спину. Вона вся пашіла, одяг обпікав тіло. Почала роздягатися під ковдрою.— Це можна було втовкмачити тільки такому тюхтієві, як ти. Не бійся, йому щось та перепало з вашого майна...

— Замовкни, Ільдо. В сусідньому будинку я бачив табличку терапевта. Піду покличу його. Тільки помовч...

— Що, правда очі коле? Так, коле! Всім коле! Де в нього взялися гроші на оту хату? Житла і раніше не давали безкоштовно. Приказчик чи агроном, як там його величали, що він був у минулому? Нуль без палички! Барон, перш ніж покинути землі із знайденими на них нафтовими родовищами, думаєш, не залишив йому стільки добра, щоб хлоп'яті з мережаним комірцем не доводилося годуватись кукурудзяниками?

— Лихоманка... лихоманка. Як і минулого разу від вина. В такий момент маска спадає з твого обличчя.

Ільдико шарпнула за замок блискавки на спідниці й відчула, що порвала його. А то ж була швейцарська блискавка!

— Вигадав байку про опікуна, що нібито довів барона до руїни й утік, прихопивши кілька дорогоцінних прикрас, діадему... десять тисяч готівкою...

Скидаючи спідницю, Ільдико змела зі столика коробку з кальмопірином. Білі пігулки покотилися врізнобіч.

— Дурненька ти. Звичайне дурненьке дівчисько,— вихопилось у Міклоша. Він ледве стримався, щоб не вдарили її.

— Позбирай. Позбирай і поздувай з них порох,— прошепотіла Ільдико.

Міклош підмів пігулки на совок для сміття і вкинув їх у вихололу грубку.

— Тобі треба зробити ін'єкцію пеніциліну, щоб збити верхній головний тиск.

— Як викличеш сюди лікаря,— вереснула Ільдико,— зачиню двері перед його носом.— Вона зіскочила з ліжка в самій комбінації і тремтіла всім тілом.

— Вона божевільна,— сказав Міклош тітці Турбуц у коридорі.— Я зв'язав своє життя з божевільною...

— Ось що, Міклошко...— тітка Турбуц заспокоїливо поплескала його по руці.— Ось що, Міклошко, не втрачайте самовладання. Вона слабка тілом. А як людина слабка тілом, не зарадить і сильний дух.

— Я не п'ю, не гуляю, біда лише в тім, що я взагалі їсную, живу на світі, що не хочу зневажати себе через оті клятві гроші, що не хочу опуститися, жити в бруді.

Ільдико попросила вати, щоб заткати собі вуха, тітка Турбуц закутала її. Відтак принесла три таблетки вегациліну, лимон, притрушений цукровою пудрою, підкинула дров у грубку.

— Не переймайтеся, Ільдико. Спробуйте заснути, Ільдико,— провадила вона монотонно.— Немає нічого кращого,

пiж спати в м'якому лiжку. Така вже вона є — ця любов... Гроза за грозою, нарештi розгодиниться, а любов — i розвiялась. Я знаю, як воно буває. Недарма ж я збиралася написати любовний роман.

Мiклош усе-таки побiг до корчми. Було вже близько пiвночi, коли вiн повернувся додому. Вiн принiс iз собою каструлю м'ясої юшки, якою по дорозi заляпав штани, але Iльдiко тiльки щось буркнула, коли вiн її розбудив, щось на зразок того, що флакон iз плямовивiдником уже порожнiй...

Через чотири днi вона вже ходила по коридору, голова обмотана рушником, на хлечах овечий киптарик.

Трудiка застудилася; три ночi не спала через нежить, усе кричала, не могла дихати носом i, певно, перелякалася, що задихнеться: лежала i кричала до ранку.

Двадцять шостого сiчня Iльдiко викликали до мiськради, з нею розмовляв iнспектор загальноосвiтнiх шкiл. Балакали про се, про те, про допомогу тим з учнiв, хто не встигає, тощо. Вона говорила, що тiльки набреде в голову: про своє вiдвiдування урокiв, про репетицiї хору, про двох дiвчаток iз шостого класу, про уроки хiмiї й математики, про те, що не дозволяє запiзнюватися на уроки.

— Згодом ми ще повернемося до цiєї розмови, товаришко, — сказав наостанок iнспектор i занотував собi щось у формуляр.

«Напевне, премiя, — подумала Iльдiко, — або службове пiдвищення з нагоди якоїсь урочистостi».

Мiклошеви вона нiчого не розказувала, бо рiдко бачилася з ним удома. Здавалось, вiн нарештi втягнувся у свою роботу. Видно було, що працює вiн залюбки, з охотою. Певне, нова робота припала йому до душі, бо виконувати ненависну — суццa мука.

Навiть любощi немилi, коли немає бажання.

Тут у них теж само собою виробилося щось на зразок графiка, все за правилами, регулярно: понедiлок, середа, п'ятниця. У суботу й недiлю завжди завала зошитiв, та й Трудiка сидить тут-таки, пiд столом.

Понедiлок, середа, п'ятниця. Але остання п'ятниця випала. Мiклош прийшов втомлений. Та й як йому не втомитися, коли вiн щодня потайки навидується в Терекбалiнт.

— Дурень. Не може зрозумiти, що iдеально в життi не буває. Треба йти на компромiси, вибираючи найменше

зло,— викладала свою позицію тітка Турбуц. Вона допомагала Ільдико викручувати спортивне трико.— Хоч, зрештою, він гарний хлопець. Спалахує, мов сірник, але не злопам'ятний, відхідливий, не держить довго зла. Під час сварки може наговорити всякого, але відразу ж і забуде.

«Зате Ільдико пам'ятає,— міркувала далі тітка Турбуц,— ось у чім лихо. І він теж пам'ятає закиди, докори Ільдико...»

— Це в ньому проклятий дух старого. Старий не розуміє, як він сковує, заморочує хлопця своїми сентиментальними примхами. Йому забавка, а ми тим часом і ноги простягти можемо.

— Не треба втрачати надії,— напучувала тітка Турбуц, тримаючи проти світла Трудічині колготки.— Е, та в цих уже самі дірки...

— Що не тиждень, то нова,— Ільдико відклала колготки набік.— Надія... Це премудрість із настінних рушників, Віра, надія, любов... Існує тільки те, що людина сама собі здобуде. Хто ж здатний тільки на те, щоб розпускати рюми й чекати, згорнувши руки, з моря погоди...

— Бідолаха як не перерветься,— правила своєї Турбуц.— Таку відповідальність звалили йому на шию...

— Піти в лікарню, ви знаєте, тітко Турбуц, до кого, він лінувався, поки я не вставала з ліжка... Потім і я б уже могла піти, але її виписали. Ох, ці її плачі, ці ридання, мовляв, так їй було страшно, так боляче!

— Що ж, Ільдико, то не жарти,— споважніла тітка Турбуц,— коли жінка доживеться до того, що її вишкрябують. Це жахлива душевна мука...

— Мамця — і душа,— скривила губи в гіркій посмішці Ільдико.— Хіба вам тут треба щось пояснювати?!

— Блатнючка,— кивнула на знак згоди тітка Турбуц,— це точно. Мені не треба пояснювати, хто така Терчі.

— Я розбираюся в людях! — Ільдико вибирала з купи речі, відкладаючи їх для прасування.— І той старий Міклош... на старощах вдає з себе святого. Звісно, він порядна людина. Я готова це визнати, але щоб зовсім безкорислива?! Нехай розкаже своїй бабці. Та все одно він здався мені милим. Коли б тільки Міклош так уперто не тримався за нього. Бо такі стосунки між двома чужими чоловіками — це вже ненормальність. Він так рішуче боронить від мене старого, наче я збираюся його вбивати. Це я, що готова взяти на свої плечі ще й отой тягар...— Розхвилювавшись, вона грюкнула тазиком.

— Ільдико, йдіть у кімнату, відпочиньте,— порадила тітка Турбуц.— Я бачу по вашому обличчю, що ви ще не зовсім одужали. Я сама допрасую отих кілька одержин.

Ільдико поспіхом цмокнула її. Порада здалася їй слушною. Сьогодні субота особлива. Трудіку обстежували в клініці для нервовохворих, перевіряючи її на сприйнятливність. Міклош сьогодні монтує літеру «У» на корчемній вивісці. Йому вже призначили й заступника — той закінчив технікум громадського харчування й швидко прибере до рук працівників. Міклошу залишиться тільки керувати. Капеллер теж її заспокоював:

— Згодом він втягнеться, мила жіночко. Інтелігентний, має гарну освіту, п'ятирічний стаж, і постава підходяща. З такими плечима, як пройде залом... Сорочка сніжно-біла...

Ще б пак не сніжно-біла, коли вона щодня її пере. Тим часом її можна було б носити щонайменше два дні, якби не було так холодно у ванній і Міклош мив як належить шию...

Ввімкнула телевізор, але передачі ще не було. Стежила, аби не погас вогонь. Раз у п'ятницю в них нічого не вийшло, можливо, вийде сьогодні, в суботу вночі...

Адже між ними вже не залишилося нічого — тільки це самозабуття. Це єдине сп'яніння, ще приступне їм.

Вона присіла на край тахти. Подула на побілілі, червоні від прання руки, нетерпляче заворушила пальцями ніг. Її організм працював на холостому ході, пробувала відключитися, але марно.

Враз вона схопилася й протерла мокрою шматкою папітуру на шафі. Беатриса Мальмош заявила сьогодні після ранішньої летючки:

— Товариші, за двадцять хвилин нам надавали стільки всяких вказівок, що той, хто візьме їх наповажне, цілих три тижні світу божого не бачитиме за роботою. Через те я пускаю слова промовців повз вуха. Бо почнеш прислухатися — пропав...— Вона це сказала з такою гіркотою в голосі, що навіть тиха, сумирна Шюомекіне схопилася за голову. Священні «принципи» Беатриси.

— Зятя собі: якби на кожну хвилину твого життя припадала одна розумна дія, то й тоді твої зусилля пішли б унівець, бо загальна картина така, що в ній нічого не можна змінити.

— Такі розмови треба викорінювати,— не змовчала вона.— Розпеченим залізом. Це такі, як вони, гальмують...

— Начальник на те й начальник, щоб виступати,— перебила її Беатриса.— Ніхто їм цього й не витикає. Але

боже борони мати такого начальника, як ти: який вірить у засіб для відрощування волосся на лисій голові...

«Ти б не патякала,— подумала Ільдико, розправляючи знічев'я крайку килима,— якби я була на місці...»

Дістала граматику й словника. Лягла на диван, підмостивши під ноги газети. Запалила маленьке бра.

Вона вже здолала п'ятсот шістдесят англійських слів і вживання пасивної конструкції. Однаково нічого робити — Міклошу світло заважає. Він тільки ліг — одразу ж починає хропіти, як ведмідь. Хочеш зберегти сім'ю — пристосовуйся! Це найперша засада людського співжиття — пристосування...

Йй-право, Міклошеві ні на що нарікати. На його бажання вона щовечора вимикає світло. І кладе цитрину в чай. Вибирає для нього найгіркіший перець з консервованого овочевого салату.

Задзвонив дзвінок. Потім, на її подив, постукали в двері.

— Заходьте! — гукнула вона, не встаючи з місця.

Зайшов старий Міклош, елегантний, у хутряній шапці. Поклав перед себе великий мішок. Отой неоковирний мішок не пасував до його вбрання.

— Навіщо ви його притарабанили? — запитала Ільдико, відтак, похопившись, кинулася вітатися.— Рада вас бачити, дядьку Міклоше...

Спритно відтягла мішок убік.

— Але ж, дядьку Міклоше... це така несподіванка... Як можна в таку далечінь, у таку холоднечу? І з таким важким...

Старий Міклош засопів, несміливо висякався в носовика. Але відразу ж оговтався.

— Цілуру ручки... Якщо Магомет не йде до гори...— хутко скинув пальто, згорнув його дбайливо й поклав на стілець.— Часом не забув я витерти ноги?.. Ці нестерпні жінки завжди показували мені на килимок. Стривай-но...— Він погрів руки біля грубки, відтак потягнувся до обличчя Ільдико, поторкав його.— Ти все ще бліда, я ж казав Міклошу: грип за чотири дні не пройде... Можна було б навідатись і раніше, коли ти хворіла, але позавчора зі мною знову втяв жарт цей струк,— він показав на свій ніс,— і я не зважився вирушити.— Хочеш гостинця? Він розсівся по домашньому.— А де твоя менша сестра? Затишна кімнатка, тільки вузькувата... І високо, як ви тут живете?

В Ільдико заблищали очі. Вона радісно сплеснула долонями. Ось вона нагода.

— Ти любиш старого. Правда, доню?..— розчулено бубонів старий.— Я приніс цибулі і трошки свіжини. Сепеш-вари, мої сусіди, закололи порося, а в мене м'ясо тільки зіпсується, не викидати ж...

Ільдико розв'язала мішок. Порилася в ньому. Аж обертом пішла голова від запаху копченої ковбаси.

— Хочеш, сам підсмажу? — запропонував старий Міклош.— Знайдеться там і червона капуста, кілька качанів. Стушимо на гарнір. Сподіваюсь, викликали лікаря? Бо грип може дати ускладнення...— Він підійшов до Ільдико, прикрив її повіки.— Нестача вітамінів...

— Чим вас пригостити? — запитала Ільдико.— Юшка з томатною заправою і галушки з капустою...

— Це добре,— підморгнув старий Міклош.— Трохи згодом. Не метушися. Відпочивай. Дай хоч надивлюся на тебе: знаєш, у мене була одна статуетка з білокісті, японська дівчинка, японська дівчинка з маленькою парасолькою...

— Бракує тільки парасольки,— мовила Ільдико гірко.— Наша парасолька зникла за таємничих обставин. З передпокою.

— Міклошка, Міклошка посіяв,— зауважив старий Міклош.— Він зовсім не дбає про речі. Я послав його якимсь на базар з кошиком груш, він, звичайно, пішов, але на базарі похопився, що груші залишилися вдома, біля криниці.

— Звичайно, ви його ніколи не карали.

— Не карав,— старий раптом замислився.— Я ніколи не принижував його гідності. Він був гарний хлопець, не завжди з ним таке траплялося. Підлоти в ньому не було зроду ні на копійку.

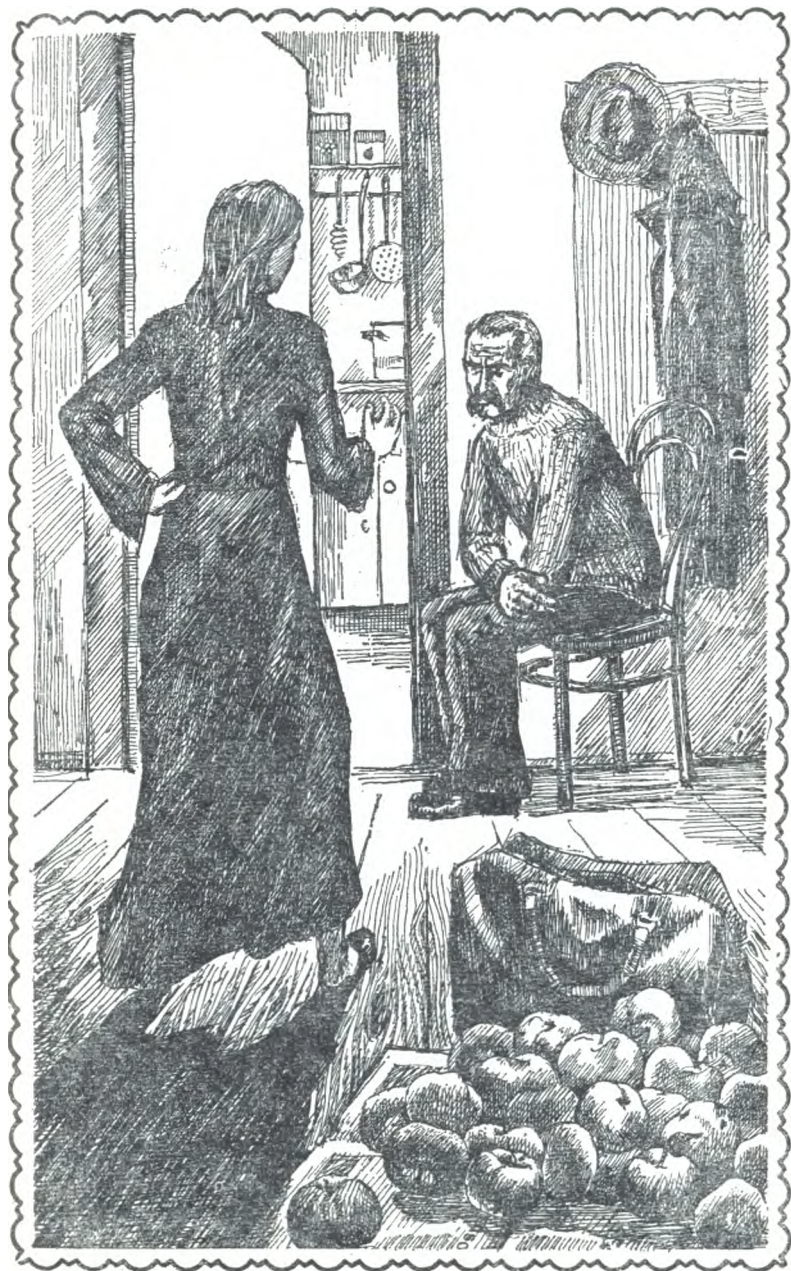
— Тільки руки в нього діряві,— сказала Ільдико.— Діряві під усіма поглядами...

— Зате біля нього ти,— старий Міклош обережно втер носовиком носа.— Певно, не випадково так розпорядилася доля.

— Не завадило б бути з ним трошки суворішим.— Ільдико витягла кільце ковбаси й поклала на вчорашню газету.— Тепер уже, звичайно, пізно...

Старий Міклош розсміявся. Потім ураз споважнів.

— Доню моя, мені треба було пробудити в ньому радість життя. Розумієш? Це було найголовніше. Коли я взяв його з дитбудинку, він не вмів навіть усміхатися. Якби ти бачила його обличчя, що стирчало з наглухо застебнутої форми... Оте дрібне худеньке личко... натерту комі-

ром, зранену шию, її потім доводилося тижнями відмивати ромашковим відваром...

— Так то ж коли було,— мовила Ільдико. Спробувала уявити собі Міклоша тодішнім хлопчиком.

— Я дав йому все, що тільки було в тих умовах. Тоді я ще не був такий старий: розплановував кожен день, прагнув чогось досягти, думав, як зробити так, щоб він надолужив те, чого був позбавлений народившись у такій поганій родині...

— Без планів, задумів не можна...

— ...я завжди знав, що йому дарує радість. Ну то й що, боже милий, що не вступив до університету, зрештою, він і заяви не подавав, навіть не пробував складати іспитів. Не тому, що не мав батька, я його всиновив, ніхто не міг слова сказати. Просто не мав охоти до систематичних студій, регулярної підготовки, розумієш. А примушувати...— старий Міклош відмахнувся.— Примус викликає ще більший спротив.

— Інколи не гріх і натиснути! — заявила Ільдико, розпалюючись. Йй було приємно, що старий прислухається до її слів.— Часом не гріх і лозини дати!

«Так, як мамця,— подумалося їй.— Добре, що дала собі раду. Гарний би мала тепер вигляд з отакечним животом...»

Старий Міклош м'яв, вертів у руках носовика.

— Передусім треба дуже добре знати, в чому полягає оте «добро». Хто певно стоїть на ногах, той не буде неволити іншого. Але для цього треба бути хороброю людиною. Може, навіть трошки богом...

— Так,— потвердила Ільдико переконано,— це правда. Бути відважною і мати міцний хребет...

— Дай боже, щоб він не зламався, коли бумеранг летітиме назад,— пробурмотів старий, заховавши обличчя в носовика.— Вам не темно? Я вже недобачаю.

Ільдико ввімкнула всі лампочки.

— Я рада, що ви однієї думки зі мною. Міклош так слухається дядька, всього, що той накаже...

— Не слухається,— похитав головою старий.— Просто любить отой наш світ... Поки живу я і живе він... Поки це можливо.

— Але тепер він як-не-як уже дорослий! От коли б коло вас постійно могли бути двоє...

— Цього ще тільки бракувало... німічного старика в подарунок.

— Дядьку Міклоше! Багато хто з молодших від вас

міг би вам позаздрити. Такий ясний розум, жвавність, витонченість,— торохтіла Ільдико, підступаючи до нього ближче. Нарешті опустилася на килим, до ніч старого.

Старий Міклош зашарівся. Добре було видно, як почервоніли його вуха, прикриті пасмами сивого волосся.

— Не сором мене, доню. Не треба компліментів. Старість є старість. А втім, хоч ми, старі, і знаємо, що такі слова — неправда, все ж приємно.— Він погладив Ільдико по волоссяю.— Відрости собі довше. Тобі б пасувало довге, хвилясте...

— В кого нині є час цим займатися? Регулярно ходити до перукаря... Та воно так і краще: кожний філер іде в скарбничку. Треба ж нарешті колись наскладати на квартиру. На нормальну квартиру, щоб хоч було де повернутися...

— Квартира сьогодні дорога втіха,— мовив старий Міклош.— І скільки ж ти відкладаєш, мурашечко?

— Тисячу. Щомісяця тисячу з трьох тисяч дев'ятсот...

— Три тисячі дев'ятсот...— старий Міклош замислено розглядав Трудічину постілку, килим з єгипетським орнаментом.— Це справді мало.

— Ну-ну! — Ільдико обхопила руками його коліна. Суворора борозна прорізала її чоло.— Багато сімей вважали б себе щасливими... Будьмо справедливими!

— А витрати на Трудіку, а плата за квартиру?..

«Це тітка Турбуц скоріше за нас доплачує,— хотілося чесно признатися Ільдико.— Доля нас карає, але й милує».— Але вона вчасно стрималася.

— Безперечно, це б'є по кишені, та й Міклошеві завжди треба мати вигляд, коли він виходить на роботу. Директор не може з'являтися абияк одягненим. Звичайно. А потім ще й заощадження на квартиру... Тимчасом як життя таке коротке. Якби в мене були гроші... Якби я знала, як їх розмножувати...

Старий Міклош зиркав на неї, відчуваючи себе ніби в чомусь винним.

— Вам там не страшно самому? — запитала Ільдико й глянула на нього широко розплющеними, по-собачому відданими очима.— Це ненормально, коли хтось на старість залишається отак...

— Як бачиш, я, навпаки, вважаю, що це цілком природно. Я не хочу бути ні для кого тягарем, хай після мене залишаться гарні спогади... Звісно, це слабкість, але її, мабуть, можна вибачити.

— Бути тягарем? Дядьку Міклошеві, що так любить життя? Навпаки, ви були б нам підпорою; яке приємне почуття: прийти додому після роботи...

Ільдико глибоко вдихнула повітря. Тільки б пощастило! Вона схопила дядькову руку. Старий Міклош зніяковіло перекинув носовика в іншу руку.

Бідолашна дівчина! Міклош доти її гриз, поки не змусив піти на такий крок. Перебратися в таку далечинь! Ще чого не вистачало! Звалити ще більший тягар на ці худенькі кістляві плечі. Він дуже здивувався, коли через п'ять хвилин до нього дійшов зміст її квапливої мови:

— ...І ми б жили тоді разом... атож — це найкращий вихід. Зосталося б ще й на відпочинок, на радість Міклошеві... Так найвигідніше для нас усіх...— Ільдико викинула вперед руку, наче комерційний агент, що показує свій ілюстрований проспект.— Заразом і нам допомога і для дядька Міклоша краще. Безтурботна старість...

Старий Міклош закректав.

— Ти сама не знаєш, що ти збираєшся взяти собі на шию. Намалювала таку романтичну картину! Немає гарних старих людей, це тільки здалеку так здається. Ти б зненавиділа мене, а заодно й свого чоловіка.

Ільдико пригадалась одна сцена, коли старий Міклош складав яблука в повітці. Він робив це дбайливо, старанно, наче від одного поквапливого руху міг завалитися світ. Так само дбайливо й Міклош розкладав на горищі фігурки з коріння, перекладаючи їх з одного кошика в інший. Що то звички!

— Це єдиний вихід. Треба, щоб Міклош бачив, як це важливо. Не лише для мене, а й...

— Міклош боїться,— мовив старий тихо.— Він тебе любить і боїться, що ти надвередишся, коли ще й я сяду тобі на голову, зі своїм носом, з якого постійно тече...

— Міклош! Міклош не важиться тривожити вашого життя.— Ільдико встала, підкинула палива у вогонь.— Він вважає, що дядько Міклош захиріє біля нас, тут, у місті... чи щось таке.

— Чи я захирію...— старий замислився.— Це неістотно. Якби я цим справді полегшив вашу долю... Якби справді...

— Й еркер міг би у нас бути. Оповітий плющем. Хіба це не затишніше, ніж отой ваш великий сад?

Старий Міклош довго мовчав.

— Потрібно ж щось робити, чи не так? — запитала нарешті Ільдико голосом, у якому бриніли сльози.— А що

лишається ще, коли логічно подумати? — Вона рушила до дверей.— Я підігрю вечерю. Галушки з капустою, з чорним перцем.— Завагалася, потім вернулась. Поклала обидві руки старому на коліна, нагнулася до його очей.— Я вірю, що дядько Міклош розлучиться... що дядько Міклош нарешті заслужив, щоб його по-справжньому любили...

— Гаразд, гаразд,— сказав старий Міклош, відвертаючи очі.— Не так-то легко любити по-справжньому. Підігрій оте тісто, але перцю не клади.

Льдіко від хвилювання забула зачинити за собою двері, старий сам зачинив. Не сідав — припав до вікна. Задивився на хуртовину. Перед ним був ніби кольоровий образок із снігопадом, вузький, у чорній рамці.

Там, надворі, білі дерева з тонкими білими обрисами, тремтливими гілками. Там, надворі, чути, як падає сніг.

Ця бідолашна дівчина хоче жити. Не часто трапляються такі рішучі натури. Взяти на себе таку страшенну мороку! Покликається до любові, до справжньої любові.

Може, навіть і вірить у неї. Певно, що вірить, інакше звідки б у неї взялася така сила.

А Міклошка боїться. Міклошка завжди боявся,— для нього любити — це кохати.

«Хоча не так-то легко любити по-справжньому». Побачив бруд на підлозі, витер ріжком носовика. Під ковбасу підклав ще один аркуш, щоб не пройшов жир, потім сів на рипучий стілець.

«Як ти гадаєш, Юстинко, я зважуся на такий крок? І чи ти взагалі щось думаєш, Юстинко, там у землі? В землі, яку ти так ненавиділа, бо через неї я залишав тебе саму, завжди саму... тобі зоставалася лише рамка для вишивання та голка...»

Вони там, у шухлядах комода, оті батистові подушки, хустини, прозорчасті скатертини, вони там, загорнуті у глянцевий папір, у верхній шухляді. Зелена скатертинка для садового столу з шестикутними листочками. Але вишито тільки п'ять листочків, в шостий, якраз у живець, Юстинка встромила голку, залишаючи її до іншого разу. Вишивання знайдено під столом, на ньому чітко виднів слід підбора від чоловічого черевика.

«Доки ти була жива, ми майже не розмовляли,— про бурмотів старий Міклош,— я майже не озивався до тебе, Юстинко. Ти любила балакати, тимчасом як руки твої снували безперестанку... але я тільки заважав тобі своїми міркуваннями, бо ти воліла б слухати про своє власне життя... про кминову заправу, про те, що в тебе немає дітей,

що люди погані, зле ставляться до тебе і переслідують тебе... і треба ж мені було їхати в місто по насіння: саме в цей час і потоптано твоє життя. Слід залишився на п'ятому листочку. На тому, що ти закінчила напередодні, в альтанці, оповитій виноградом, і показувала, радіючи, що вже zostалося вишити тільки один, бачиш, Міклоше... Ось іще тут закінчу, й буде чим накривати стіл...»

«Двадцять років я прожив з нею,—згадав старий Міклош, і сльози виступили в нього на очах. Ослабли очні нерви. Не витримують коливань температури.— Двадцять тихих років. А вона так нічого й не дістала від мене, бо я не усвідомлював, що кохаю її. Знав тільки, що вона існує, і що це гарно. А тоді її забрали.»

Він більш ніколи її не побачив. Відразу ж помчав на станцію, але встиг побачити тільки хвіст поїзда, що від'їжджав. Бричка барона Фріці гнала вздовж колії. Наздогнала поїзд. Із заграбованих вікон вилітали паперові цидулки, наче сніг падав у спекотне літо на залізничний насип. Він крикнув:

— Юстинко! — але поїзд уже набрав швидкість.

Подейкували, що Юстинки на ньому й не було, мовляв, її допитали в сільраді, потім забрали в Будапешт, де помістили у гетто, але то тільки балачки й вигадки, як і те, що вона обернулася в дим у Дахау, що її забили на вулиці Фе... що на березі Дунаю знайшлася її тувелька.

Єдиною реальністю було шиття, на ньому залишився брудний чоловічий слід. Шиття, знайдене під столом.

Йому не довелося почути її «прощальні слова». Прощання не було.

— Ви бравий угорець,—пригадується, підморгнув йому командир протиповітряної оборони.— Забудьте... забудьте, радійте, що й вас не забрали. І барон Фріці також може вскочити в халепу.

Шукав він її і в сорок четвертому. Розшукував через Червоний Хрест. У сорок шостому надійшло хибне повідомлення: розшукано не Юстину, а Юстиніана, не жінку, а чоловіка.

«Як жила, так і померла. Так бог мене карає за двадцять мовчазних років нашого спільного життя,—подумав старий Міклош.— Тепер мені весь час треба з нею говорити. І нема мені прощення. Те, що ми вчинили один раз, уже не виправиш, цього вже не повернеш.»

То що ж, Юстинко, розлучитися з будинком? Чи стануть вони від того щасливіші: Міклошка, якого ти часто брала на руки, викликаючи задрощі синьою Ліліани,

й ота дівчинка-статуетка, така ж розпорядниця, як і ти, Юстинко, коли ще була жива, а я не вмів тебе посправжньому любити... Чи допоможе це їм, чи не стане їм гірше, коли роздивляться і відчують, що їм ще дужче чогось бракує в отому їхньому вибореному світі?

Чи не стане їм гірше, коли вони зрозуміють, на що себе прирекли, й почнуть уникати мене день у день...— Він знову підніс хустину до носа. Хустинка чиста — все гаразд! Вже три дні, як ніс його не турбує.

Добре було б, якби людина могла вибирати бодай свою останню годину. Як їй умирати».

Вбігла Ільдико, принесла на таці галушки з капустою.

Старий Міклош розстелив на коліні носовика, поставив перед себе тарілку. Тісто було трошки сухувате, але він ковтав його шанобливо.

— Добрі... дуже добрі!

Ільдико розчулилася.

— Тісто погане,— призналася вона чесно.— Це ви гарні, дядьку Міклоше. А я зла й вічно щось підозрюю. Ви й мухи не скривдите...

— Ну-ну! Хвали, та не перехвалюй!

Ільдико нагнулася до нього, розцілувала його в обидві щоки.

— Правда ж, ви умовите сина? Нашого парубка...

— Мені треба йти,— сказав старий Міклош. Він важко дихав.— Дуже вже гріє ця залізна грубка. Та й електрички в такий час довго ждати.

— Заждіть трошки. Почекайте Міклоша, дуже вас прошу.

— Дай мені хоч виспатися...— сказав він ніяково і підвівся, збираючись йти. Ільдико допомогла йому вдягнути пальто.

— Але ж ви згодні, згодні?!

— Якщо вам так краще,— відповів рішуче старий:— Тільки так. У моєму випадку.— тільки так.

«У його випадку,— розмірковувала Ільдико, вернувшись від ліфта.— Туманне формулювання. Наче його хтось примушує».

Раптом вона аж закружляла від радощів. Побігла, не перестаючи кружляти, до кімнати. Скинула туфлі й затанцювала у панчохах по кушетці. Злізла лише, коли під нею застогнали пружини.

Міклош зніяковів, коли дружина кинулася прямо йому на шию. Він заточився, збив з груби трубу, з неї вихопилася хмарка диму.

— Дарма,— вигукнула Ільдико й чхнула.— Любий Міклошу, дозволь, я тобі розкажу... До нас завітав Дід Мороз. Ну, хто мав рацію? Він майже чекав, щоб я йому це сказала! Розумієш? Він сам попросив, щоб уже завтра чи позавтра...

Міклош слухав її, не знаючи, що почати. Ільдико переможно термосила його, крутила то вліво, то вправо.

Все-таки зуміла його умовити! За його спиною... Пре, як танк на гусеницях... Просто спасу нема.

А як блищать у неї очі! Обличчя враз скругліло. Губи відкопилилися. Перса здіймаються.

Однією рукою штовхнув її на диван.

— Ти,— просичав сповненим зневаги голосом. Знищити, розчавити її одним рухом, роздерти безжалісно оте тендітне тіло. Втиснути самовпевнену голову в подушку, щоб задихнулася.— Ти, невже для тебе нема нічого святого? Ти, паскудо мала...

Ільдико розсміялася, вдоволено випросталася під ним, відіпхнула мішок із свіжою свининою. Міцно обняла чоловіка за шию. Перед нею постала мов наяву картина: квартира з м'якими килимами... крісло з тисненою оббивкою... центральне опалення. Біля електроплити мамця в білому фартушку, на голові біла косинка! Старий Міклош розказує Трудіці казки. А Трудіка слухає з розумним виразом обличчя, так-так, саме з розумним обличчям...

Ця картина заповонила її. Її не гріли чоловікові пестощі. Свіжину треба покласти в морозилку ще сьогодні. І кувати залізо, поки воно гаряче.

Міклош помітив. Помітив по очах і по вказівному пальцеві, по тому грайливому рухові, яким вона погойдала покривало.

«Ні, тепер у цьому вже немає потреби. Тепер він і в цьому не поступиться після всіх отих сварок.

Маленький робот. Вона, напевне, так само порухає станом, як кінчиком щітки пілососа. Так само вправно. А ця історія з різником!

Панчохи драні, а який дешевий ліфчик! І капустою тхне. Підгорілою капустою».

Вони страшенно полякалися, коли майже водночас відсахнулись одне від одного.

— Ну, йди до мене,— мовила Ільдико швидко.— Я зовсім відключилася... Така несподівана радість...

— Гарзд,— відповів Міклош, але не зрушив з місця.

На щастя, вернулася Трудіка, ланцюгом гойдалки їй розсікло шкіру на чолі, коли вона гралася на дитячому

майданчику. Вона ревма ревла, не стихаючи ні на мить, отак і минув суботній вечір.

У неділю сумлінний Міклош пішов на роботу, а Ільдико робила нотатки в зошиті у клітинку, складаючи план на майбутнє. Перед нею лежала купа витинків із спеціальних накупованих газет.

— Літо проведемо на морі,— нерішуче оголосила вона у понеділок вранці,— і купимо тобі нові рукавички й парасольку...

— Не заперечую,— відповів Міклош без особливого ентузіазму.— Але я ще не сказав свого останнього слова. І старий теж.

— Слухай,— крикнула Ільдико й різко нап'яла Трудіці на голову плетену шапочку,— якщо ти й далі огинатимешся...

— Тоді ти візьмеш розлуку й розшукаєш свого різника,— кинув Міклош і грюкнув за собою дверима. Встромив ключа в поштову скриньку, вона відчинилася з порожнім брязком.

У лютому завуча, фахівця з математики й фізики, доктора Емму Абагазі перевели в спеціалізовану гімназію на директорську посаду. В тій гімназії вибухнув скандал, подекували, ніби тамтешній директор цілувався з ученицею в креслярському кабінеті, дівчина комусь похвалилася, директор, звичайно, відмагався, правив, що цього не було, але «немає диму без вогню». Коли Емму Абагазі переводили в ту гімназію, то передбачалося, що вона не цілуватиметься в креслярському кабінеті, бо їй уже сорок вісім років, а на вигляд вона справжнє страховисько.

— Таких бридуль мали б не допускати до педагогічної роботи,— заявила Ільдико.— Людина повинна бути гарна.

— Ну й вимоги,— зауважив Міклош насмішкувато.— Послухати тебе, то досить плеснути в долоні— і світ нараз стане ідеальним.

Ільдико вдруге викликали у відділ народів міськвню, і вона, трошки покомизившись для годиться, врешті погодилася заступити Емму Абагазі. Спочатку їй пообіцяли надвишку за завучство плюс спеціальну премію, а потім, після п'ятирічного стажу, й повну ставку.

— Геу міггіл¹— вигукнула Беатриса, вдаючи подив.—

¹ Мені страшно.

Коментарі зайві — боронь боже мати таке начальство... Чи ж я не дурепа після цього?

— Я не злопам'ятна, — заявила Ільдико і стала по праву руку від директора кінець довгого столу. — Між іншим, важать діла, а не слова. А ти, хоч і по-своєму, але, безперечно, вмієш навчати дітей фізиці й математиці... як і належить у середній школі.

— Красненько дякую, — Беатриса зробила над столом легкий реверанс. — От тільки моя моральність, чи не так?

— Твого особистого життя ніхто не зачіпав, — мовила Ільдико великодушно. — Ти сама почала про це.

— Чудово, — Беатриса усміхнулася. — До того ж мені треба працювати над підвищенням свого рівня, чи не так? Торік я була на стажуванні в Голландії, вивчала там експериментальну математику... Не забудь це записати в мою картку.

— То не твоя заслуга, — відповіла Ільдико. Вона раптом згадала, що треба було б повернути Беатрисі її мереживну блузку. — Тебе відрядив туди твій тато. Ти поїхала на його кошти.

— Наче я їх розтринькую, — Беатриса глипнула на директора, злегка стелула плечима. — Я так само роблю кар'єру, як і ти. І в мене теж є свої плани, — закінчила вона примирливо.

— Так. Ти збираєш гроші на дачу, що біля Балатону. А я, тобто ми... — Ільдико різко обірвала фразу. — Ось у чому істотна різниця. Я її підкреслюю, — закінчила вона рішуче.

— Ну гаразд, — Беатриса розсміялася. — У всякому разі, ти виручила товариша директора. Це головне. — Вона скося поглянула в бік директора. — Ільдико взяла на себе левову частку роботи, чи не так?

Директор ніяково кахикнув. Він розмалював учительські таланти Ільдико, говорячи, кілька разів підводився із стільця: «Вона дочка простих трудівників».

Ільдико працювала у школі з восьмої ранку до дев'ятої вечора: поміняла на чистий папір на полицках у книжковій шафі, позаводила окремі течки, понадписувала їх кольоровим чорнилом, щоб знати, де що лежить. Заборонила посильній варити секейську капусту. Грубника зобов'язала підкладати у вогонь вугілля і після обіду. Директор палко підтримував її діяльність.

Шістнадцятого лютого грубник поїхав додому в село і сповістив листівкою, що не вийде в понеділок на роботу, бо мусить працювати вдома. Посильні не погоджувалися

підтримувати вогонь за вісімсот форинтів у місяць. Більше того, один з них пішов на лікарняний, при бажанні він міг не працювати: запалення трійчастого нерва дозволяло йому брати лікарняний коли заманеться.

— Що ж тепер робити? — безпорадно запитала Ільдико Міклоша у вівторок ввечері.— Діти змерзнуть.

— Оце тобі заступник директора... Я ж просив тебе, не погоджуйся. Мало в тебе клопоту, так ще й це! Таких, як ти, вдень із свічкою не знайдеш.

— ...раз мені довірили! Ти знаєш, як це приємно, коли тобі всього двадцять шість? І як рідко таке трапляється? Через п'ять років мене затвердять остаточно,— міркувала вголос Ільдико, складаючи теки на столику.— Яюсь дотягнемо до весни. По тому ходитиму на уроки до інших вчителів, а там виховна робота. Тоді я зможу здійснити свої педагогічні задуми.

— Колеги радітимуть!

— А чом би їм і не радіти? Чи ж я дикунка яка? Це тільки ти так вважаєш, бо сам ледар.— Ільдико сгнула рукою під стіл і витягнула звідти Трудіку.— Які знов у тебе руки? А нігті? Не кусай їх, чула, не кусай... бо вб'ю.

— Одне слово, я тебе попереджав,— Міклош розлігся на дивані.— Ковбаса ще залишилася?

— На сніданок. Її ще залишилося на два сніданки. Трудіко, що ви сьогодні вчили? Що вчила дівчинка? П'ять на сім? Трудіко, скільки буде п'ять на сім...

Трудіка знову заховалася під стіл.

— Спробував би ще ти хоч раз... один-однісінький раз..

— Ні, я не такий безжалісний, як ти. Гадаєш, для неї краще, коли вона знатиме, скільки буде п'ять на сім? Ця дівчина потребує чогось зовсім іншого.

— Чого? Чого вона може потребувати? — Ільдико лянула себе по стегну.

— Любові, піклування, але такого, як їй підходить.

— Загальні норми вироблялися без урахування індивідуальних потреб.

— Що ж, тобі видніше. Ти все знаєш. Ти все можеш вирахувати,— кинув Міклош глухо. Він би оце з задоволенням подрімав. Але Ільдико за це сердиться. Вдень спати! Марнування часу. Інфантилізм, як вона любила казати.

Ільдико знову витягла Трудіку, силоміць посадила на стілець і почистила їй черевики.

— Вона вже вміє написати своє ім'я. І до купання звикла.

«Зрештою, цей Міклош порядна людина,— подумала,

ненавидячи себе за оте «зрештою». — Інший чоловік ніколи не спав би з цією дебілкою в одній кімнаті, не бігав би так коло неї. А Міклош і голубить її, і цукерки їй купує, до речі, це неправильно, бо в неї не все гаразд із травленням...»

— Оце тобі твоє завучство, — провадив Міклош, позіхаючи. — Ти приходиш увечері додому, а я допіру йду...

— Нехай згодом, улітку, — мовила Ільдико й стала виганяти надвір Трудіку. — Іди, одягни пальтечко і марш у коридор. Погуляй на повітрі, щоб не пропадав апетит. Даю тобі десять хвилин... чуєш, Трудіко, десять хвилин... Мені цікаво, чи вона має відчуття часу.

Міклош обернувся до стіни. О дев'ятій йому треба бути в корчмі. Дядько Герці посварився з Бабікою-гардеробницею. Бабіка на роботі влаштовувала особисті справи. Вона пропонувала відвідувачам-чоловікам своїх знайомих молодих жінок. Можливо, це тільки наклеп. У кожному разі, дядько Герці десь винюхав, що свого часу чесна Бабіка була трохи чи не гейшею.

— Ну то й що з того? Кому яке діло? — гордо відповідала Бабіка. — Так, була, і ще й якою, мертвого і того, даруйте, могла розворушити! Мое ім'я добре знали.

Дядько Герці не схвалював її призначення гардеробницею. А Ільдико її захищає. Мовляв, така мила тітонька, здатна жертвувати власними інтересами.

То тільки на перший погляд. Тільки зовнішня оболонка, що вводить в оману зашкарублу, тверду душу. Чи ба, завуч! Начальниця. Яка глупота!

Оті ніби ненароком кинуті запитання: де класти ложку, накриваючи стіл, де ніж для риби... чи дозволяється зберігати на складі товари, що швидко псуються?

Отой дрібний контроль, дрібна перевірка, то була інша річ. Не давай ніяких розпоряджень, бігай собі сам.

«Іншим разом будьте уважнішими». Все законно, згідно з протоколом, ніхто не ображається, сто-двісті форинтів штрафу — та й квит, велику розтрату ревізори виявлять і самі.

Але тут! Постійна колотнеча, боротьба за авторитет. Те, що добре для відвідувачів, не вигідне офіціантові. Що влаштовує офіціанта, не вигідне кухареві. І в чому всі одностайні: за все розплачуватиметься директор.

— Влітку, — почув він голос Ільдико. Вона вийшла з кухні, несучи невипрасувану білизну, — влітку знімемо гроші з ощадкнижки. Поїдемо на море. Вже є путівки. Тіль-

ки остаточно умовимося зі старим, одразу ж і візьмемо. Не зволікаючи!

Міклош уже чотири рази навідував старого відтоді, як той сам завітав до них. Старий Міклош бадьорився, частував гостя підігрітим вином з гвоздикою і весь час мовчав. Якби йому було що сказати, то не мовчав би. Це Ільдико вирвала у нього згоду, але він не важився відповісти їй прямо, що така пропозиція йому не до душі. Міклош не хотів тиснути на старого, вичекав трошки, а тоді вирішив усе з'ясувати.

— Чи тобі знову треба доводити?

— Ти його змусила, мені це ясно. Тому він і мовчить.

— Він боїться, що ти його розлюбиш, що він тільки заважатиме.— Ільдико розлючено жбурнула на диван хустя, приготовлене для прасування.— І встань, будь ласка, мені потрібне місце.

Міклош підсунувся до грубки і спостерігав звідти, як Ільдико кропить водою зашкарублий робочий халат.

— Кімнатний фонтан,— раптом вихопилося в нього.— Якби його ввімкнути, можна було б здорово кропити ним одяг.

Ільдико навіть не усміхнулася. Вона розгладжувала коміри на сорочках.

— Куди ти так квапишся? — запитав Міклош.— Якби ти зачекала до суботи, я сам би відніс до пральні.

— Принеси вугілля,— наказала Ільдико коротко.

Міклош зазирнув у відро.

— На сьогодні ще вистачить. Нехай потім, уранці... Горить, абощо?

Ільдико зітхнула. Склала піжаму. Присіла.

— Тоді йди вже. Та пусти хоч воду у ванну по дорозі. Треба скупати дитину.

Вона здавалася дуже маленькою і худенькою, коли отак сиділа, в халаті, із закасаними рукавами. Міклош бачив у кутку стос тек і невиправлених контрольних робіт із співів.

— Ради бога, навіщо ти все це робиш? — різко підніс він голос, відчувши в собі якусь безпорадність.— Одягайся, підеш зі мною. Знову замовимо спинку косулі у маслі...

— Тому роблю,— відповіла Ільдико, і її слова відлунювали у вузькій кімнаті,— бо за мене ніхто не зробить.

— Ну то й що? Настане кінець цьому паршивому світові? Все це дурниці. На один день раніше чи пізніше, яке це має значення?

— У нас немає грубника. І прибиральниці теж. Бракує

нам і кур'єра. Де нам знайти кур'єра? — запитала Ільдико й механічним рухом вимкнула праску.— Ну, йди вже, чого ти тут стовбичиш? Не лови гав, пильнуй, щоб тебе не обікрали. В системі громадського харчування крадуть, як сороки...

— У вас немає прибиральниці? — тепер Міклош страшенно шкодував, що стоїть за купою білизни.— У тебе ж є матір. Вона тільки те й робить, що плаче цілими днями. Візьми її до себе за кур'єра.

Він хотів подрочитися з нею. Вона, напевне, грюкне праскою, розкидає ногою купу білизни і сьогодні вже не працюватиме.

Ільдико натомість стала на табуретку, щоб зручніше було вішати білизну, замислилася.

— Гаразд,— несподівано зраділа вона.— Бачиш, інколи й ти можеш дати пораду. Робота ця легка. Вона пішла з того місця, де працювала раніше, бо соромилася справи про аборт. Дурна, звичайно, але тут їй було б добре. Хоч буде кому пилюку повитирати, пошту рознести. Можна спробувати. Звичайно, якщо тільки вона дасть обіцянку, що облишить свій попередній триб життя. Я не хочу, щоб вона мене осоромила.

Міклош очманіло вкляк на місці.

— Ти збираєшся її взяти... туди? Але ж... горбатого, як то кажуть, могила виправить.

— Чому ж? — Ільдико почала енергійно розправляти блузку Трудіки.— Дамо їй можливість.

— Але... прибиральницею туди, де ти працюєш завучем?

— Не прибиральницею. Посильною. Кур'єром.

— А твій авторитет?..— пробурмотів Міклош.

Ільдико усмінулася. Закинула голову. Очі в неї променіли, коли вона стояла отак на табуретці, височіючи над чоловіком.

— Я не соромлюся того, що моя мати проста робітниця. Це може викликати тільки повагу, Міклоше...— відповіла вона і боязко запитала: — Чи ти це розумієш, Міклоше?

Міклош не міг отямитись і тоді, коли вже їхав у автобусі. Що це? Гра?

Чи вона й справді здатна вчинити, як каже? Невже вона така великодушна, така щира?

Він би оце залюбки повернувся додому. Йому хотілося знову обняти її після довгої перерви, приголубити, як колись.

Бо якщо вона справді така... Якщо хоч трошки така, то їй, мабуть, можна б і довірити старого Міклоша. Може, вона б і не занастала його, може б, він і не почувався нещасним біля неї. Може, вона й полюбила б його чистою, некорисливою любов'ю...

З вуличного автомата зателефонував до корчми. Сказав, що схопив нежить і кепсько себе почуває, провадити справи доручив дядькові Герці. Зрештою, вівторок звичайний будень, не перепрацюються. Дядько Герці пообіцяв, що все буде «о'кей». Не виходячи з будки, Міклош полічив свої гроші. Сто дев'яносто, майже весь його бюджет на два тижні. Зупинив таксі, поїхав до Терекбалінта. Потім назад додому, до Ільдико.

Трудіка вже спить. Теки поскладувано. Тиша. Спокій. Шойно одержано радісну звістку. Ільдико добуває синій нотатник. Щось прикидає, записує. Він підходить до неї, голубить.

«Я впораюся з усім,— подумала вона гордо,— зроблю все, досить мені захотіти. Зроблю, коли це конче потрібно. Але тільки тоді. Тільки тоді. Коли це конче потрібно».

— Правильно,— сказала сама до себе, коли за Міклошем зачинилися двері.— Треба спробувати взяти матір на роботу.

Її охопило хвилювання. Спершу вона збиралася надати матір узавтра. Зрештою, можна б з кимось помінятися уроками. Але потім передумала. Поїде сьогодні, не відкладаючи, і Трудіку візьме з собою. А завтра допрасує. Міклош має рацію.

Привела з тераси Трудіку, похукала їй на змерзлі руки.

— Вже півгодини тиняєшся... Я ж казала: десять хвилин.

Купатиме її теж завтра. Хоча краще було б у неділю. Але Міклош не дозволяв.

Повечеряли вдвох, поїли лечо з рисом. Міклош вечеряв у корчмі.

— Трудіко, одягнеш своє нове гарненьке пальтечко,— сказала Ільдико, щоб підбадьорити дитину...— Підемо гуляти.

Пальтечко прикрашав хутрянний комір. Воно пасувало Трудіці, особливо, як дивитися ззаду й не бачити її обличчя.

«Не слід так неухильно дотримуватися черговості в роботі,— міркувала вона подумки, водночас читаючи Труді-

ці вивіски,— буває, що й Міклош має слухність. Допра-
сую завтра. Хіба не однаково коли!»

Коли вони прийшли до Терчі, їй довго довелося стука-
ти — дзвінок не працював, на кухні було темно.

Нарешті всередині зашаруділо. Обережно попушено
дверний ланцюжок.

«Невже той негідник і тепер у неї? — подумала раптом
Ільдико.— А я привела Трудіку...»

— Томіко... це ти, Томіко?..— запитала Турчі воркіт-
ливим, як у голубки, голосом.

— Ні, це не Томіко. Впускай уже, бо холодно стояти
в коридорі.

Терчі відчинила, але світла не запалювала. Трудіка
сіла на порозі, Ільдико схопила її за хутрянний комір. Тер-
чі злякано скрикнула.

— Ой, хто це?

— Твоя дитина,— гаркнула Ільдико.— Вмикай світло!

— Почекай! — застогнала Терчі.— Я в нічній сорочці.
Зачекай хвильку... або заведи її до кімнати. Лишечко моє!
Отак неждано-негадано, не будши стільки років!

— Пусте! — Обурена Ільдико повела поперед себе Тру-
діку через затемнений коридор.

— Щоб оце так несподівано! Звалитися, мов сніг на
голову... Боже мій, боже мій, коли я в такому стані...

— В якому ще стані? — Ільдико клацнула вмикачем
неяскравого світильника, схожого формою на лілію.— Де
ти? Заходь-бо нарешті!

Терчі зняла з дверей комірчини плетений ліфчик. На-
вмання пригладила волосся.

Ільдико вдарила руками в поли.

— Який у тебе вигляд? Що ти з собою зробила?

У Терчі позапухали очі, на верхній губі, під носом, кра-
сувався роздряпаний прищик.

— Я плакала. Цілий день проплакала. Я плакала в
ліжку...

Вона ковзнула поглядом мимо Трудіки, тоді не витри-
мала й жадібно вп'ялася в неї очима. З-під хутрової шап-
ки на неї глянуло потворне обличчя дитини, що байдуже
привіталася, кивнувши головою.

У неї покотилися сльози. Впала на незастелене ліжко.

— Візьми себе в руки,— крикнула на неї Ільдико.—
Візьми себе в руки, хоча б перед отою бідною дитиною...—
Вона машинально поправила на голові дівчинки хутрову
шапку.— Не лякайся, Трудіко...

— Навіщо ти її привела сюди? Я не можу її бачити,— завищала Терчі й заховала обличчя в перину.

— Мати не може її бачити... Тільки ти здатна на таке, з своїм камінним серцем...

— Я?

Ільдико теж зайшлася плачем. Відвернула обличчя Трудіки від Терчі, сама стала перед дитиною, наче захищаючи її від матері. Хутрова шапка Трудіки загрозливо визирала у неї з-за спини.

— Мое кам'яне серце? Ти ж сама не дозволила, щоб я привела на світ ще одне. Ти заздриш моему щастю...— Терчі повернулася в ліжку до неї обличчям.— Забери від мене оту бідолашну! Її місце в клініці, де вона матиме професійний догляд. А ти її одягаєш у хутра, як уйпештський циркач свою мавпу...

Ільдико підійшла ближче. Трудіка стояла спиною до матері, замислено смикаючи себе за носа.

— І це така твоя вдячність матері? — дорікала Терчі.— І це така твоя вдячність за все?

— Переїдеш — будемо жити в любові, вже недовго нам жити нарізно, ти ж обіцяла... Тільки послухайся мене, вислухай мене, мамо.

— О, тепер будь ласка.— Терчі вдарила по подушці, аж та застугоніла.— Як ти зі мною повелася? Кинула мене, як непотріб, на лікарняній лавочці. Мені не давали снотворного... Скільки разів ти була в мене відтоді? Тричі... І це, по-твоему, нормально?

— Я більше турбувалася про тебе, ніж отой тип, що довів тебе до такого стану!

Трудіка рилася серед шмаття, розкиданого в кріслі. Знайшла ліфчик Терчі, приміряла його поверх пальта, спробувала застебнути на спині. Потім закурникала собі під ніс щось на зразок танцювальної мелодії і стала вихилитися посеред кімнати, вдаючи, ніби танцює. Терчі з жалем і розпачем спостерігала за нею.

— Отой тип... Отой тип кохав мене, щоб ти знала, і шанував, атож, шанував... Позавчора він приходив сюди, розумієш, приходив. Приніс вазон із геранню, він там, у раковині, можеш подивитися, як не віриш.

— І ти впустила його? — обурилась Ільдико. Йї було душно у пальті, але вона не хотіла роздягатися.

— Він хворів, як-не-як людина вже не молода, та тільки з'явилася найменша можливість, завітав до мене.

Терчі тріпнула персами. Ільдико подумала, які у неї все ще гарні перса. Пишні, наліті.

— Кажеш, завітав? Що ж, залишайся тоді з ним. Будьте щасливі.— Зірвала з Трудіки ліфчик.— Іди собі, Трудіко, йди.

— Як я можу бути з ним щасливою,— ридала Терчі,— коли йому стало відомо, що я погубила запоруку нашого кохання?

— Що ти сказала? Що ти погубила? — рознервувавшись, Ільдико застебнула пальто не на той гудзик, та пальці швидко виправили цю помилку.

— Запоруку нашого кохання... Він хотів мати дітей, щоб вони носили його прізвище.

— Славетне прізвище Естерайхерів!

— Для нього воно таке ж почесне, як і для кожної родини, що вибилася в люди! Таке ж дороге... Дружина йому не народить, дарма що працює адміністратором в об'єднанні оптиків... Зате б я народила йому! Коли він довідався про те, що сталося, то сказав, що задушить тебе, бо таких гадюк треба душити. Він колись підстереже тебе на темній вулиці, і тоді дістанеш по'заслузі.

Трудіка з тупим подивом тикала на неї пальцем.

— Тіт-ка... тіт-ка... тіт-ка плаче,— проказувала вона, наче читала підписи під картинками.

— Дурепа. Несосвітенна дурепа...— Ільдико метнулася до кухонних дверей.— Такої ще світ не бачив! Скільки разів тебе вже дурили? Скільки разів зводили? Підлий боягуз отой твій бахур Томіка!

— ...він уже й заяву написав. Сам, без допомоги адвоката, бо він людина вчена! Це мало стати підставою для розлуки. Мовляв, даруйте, я беру на себе відповідальність... Ми живемо з вдовою Шіткович Міхайне... Вона носить під серцем мою дитину...

— Всі вони підлі ошуканці!

— Він не такий! Він не ошуканець. Інші чоловіки, можливо, й такі. Але він — ні.

Терчі підвелася з ліжка, сорочка в неї на грудях змокріла від поту.

— Ти його відняла в мене. Тепер він мене ненавидить. Жінка, яка губить свій власний плід, істоту, що могла б скрасити її старість... У Томіки кучеряве волосся. Дарма що він посивів, але волосся зосталося кучерявим.— Вона нагнулася, погладила дірявий матрац, набитий кінським волосом.— Такий кучерявий, такий кучерявчик!

— Як тобі не соромно,— скривилася Ільдико.— Навіть звірина знає, що пора парування навесні. Ми сюди біль-

ше не прийдемо,— звернулася вона до Трудіки.— Тітка погана. Пхе!

Вона глибоко вдихнула повітря. Просто неймовірно, як бувають нестерпні ситуації. Хоч вона вже всього набачилась.

Поки Міклош повернеться додому, вона все-таки закінчить прасування. Не варто було переривати роботу.

Вона схопила Трудіку в оберемок, наче рятуючи її від небезпеки, й, вийшовши з помешкання, понесла її сходами вниз. Оце так мати! Навіть не захотіла бачити своє чадо! Але від того старого перелюбника ладна була привести на світ ще одне. Бо в нього, бач, кучеряве волосся.

Чорта лисого йому треба, а не дружину Терчі Шіткович. Радіє, що знайшов привід умити руки! Що можна все звалити на неї!

Старий Міклош.

«Треба міцно стояти на ногах, Ільдико, перш ніж зваяжиться навчати добру когось іншого...»

«Так, дядьку Міклоше. Для цього потрібна сила, міцний, як у неї, Ільдико, хребет...»

«...щоб не зламався, коли бумеранг летітиме назад...»

Зійшовши на третій поверх, зупинилася, щоб трошки перепочити.

«Тільки я не з такого десятка. Не на таку напали...» — як то мовиться у хрестоматійних народних казках про найменшого бідняцького сина.

— Незабаром ми матимемо простору світлу квартиру,— похвалилася вона Трудіці, піднімаючи її зі східців, на які та присіла.— Не хапайся за поручні! Чуєш, що кажу! І там буде окремих куточок для тебе. І ще один дядько. Гарний дядько, який майструватиме для тебе іграшки.

І домашні завдання старий Міклош зможе перевірити. І вечерю варитиме. Не дуже часто, вряди-годи. Старий Міклош любить, коли може стати в пригоді. Таким його зробило мирне, тихе, гармонійне життя.

Зрештою, це щастя, що ще не перевелися люди такої породи.

Коли вона зайшла в помешкання, Міклош у самій сорочці нікав по передпокою.

— Я чую запах диму. Невже це ти накурив? — здивувалася Ільдико й швидко запитала.— Чому ти вдома? Чому ходиш роздягнений, у самій сорочці? Що скоїлося?

— Приходжу додому: квартира порожня,— поскаржився Міклош, не перестаючи збуджено ходити по передпо-

кою.— Справжня пустка. Грубка холодна. Лечо скінчилося. Тітка Турбуц розкладає пасьянс у своїй кімнаті.

— Звідки мені було знати? Що ти вдома загубив? Невже тебе витурили?

В кімнаті й справді холодно. Бідон з гасом порожній, припав пилюкою. Сьогодні ввечері не топитимуть, полягають у цій холоднечі. Ільдико роззула Трудіку, скинула з неї пальто й, не роздягаючи її далі, загнала в ліжко. Сьогодні спатиме так. Як виняток. Кинула їй гумову ляльку — Міклошів різдвяний подарунок.

— Ти тільки про те й думаєш, витурили мене чи ні. Наче це так просто — зібрати свої манатки й шезнути.

— Я була у Терчі,— мовила Ільдико тихо. Перекинула ковдру через плече.— Одягни піджак, змерзнеш.

Треба було б ввімкнути праску. Зараз двадцять хвилин на десяту. До першої ще встигне закінчити.

— А я був у старого Міклоша. Це просто свинство, що я його так давно не навідував.

— Я тебе посилала не раз.

— Посилала, посилала... Хіба знайдеш час, працюючи в тій корчмі? Ніколи й передихнути, постійна біганина. Така морочлива робота, що я й уві сні лічу ложки, скількох не вистачає...

— Треба вдень лічити, замість того, щоб тинятися без діла,— кинула Ільдико.— Тоді вночі спатимеш спокійно.

— Дякую за пораду.

«Треба б поцікавитись, що ж їй відповіла мати. Адже вона бігала до неї, щоб розповісти про свій план. Так поспішає з усім, наче в неї хата горить!»

Міклош заліз у ліжко, не скидаючи сорочки.

— Ось піжама,— сказала Ільдико й подала йому піжаму, щоб одягнув.

— Мені в ній холодно,— затявся Міклош.

Ільдико спересердя тріпнула піжамою і накрила нею Трудіку. Сама хутко забігла у ванну.

Зціпивши зуби, наставила шию під струмінь води. Відчула, як по тілу пройшов мороз. Поки помилася, страшенно змерзла. Зуби їй цокотіли. Ледве всунула ноги в капці.

Міклош лежав із заплющеними очима, але по тому, як він тримав ковдру, видно було, що він не спить.

Гумовий матрац лежав на підлозі не надутий. Ільдико знайшла помпу.

Міклош аж підскочив, зачувши шипіння. Відштовхнув Ільдико.

— Божевілля! І ти можеш це робити о десятій годині вечора, в таку холоднечу!

— Де ж тоді мені лягати? — запитала Ільдико. Від напруження на чолі у неї понапиналися жили.

— На матраці завжди сплю я! Не роби з себе великомучениці,— сказав Міклош і осатаніло запрацював помпою.— На Келенвельдь їй, бач, вітряно. Все це вигадки! Не через це ти ненавидиш Келенвельдь!

— Таж там і вмитися ніяк! А Трудіка? Щодня тягати її звідти?

Ільдико забралась під нагріту Міклошевим тілом ковдру.

Сердито сопучи, Міклош відкрутив помпу. Стоячи навколішки, витягнув з-під кушетки великий нейлоновий рюкзак. В ньому вони тримали білизну.

«Треба було б запитати,— подумала Ільдико,— чи розмовляв він із старим про хату? Може, він про неї і не заїкався».

Але вона була страшенно втомлена і не переставала тремтіти від холоду.

«Поскаржитися. Поскаржитися на матусю. Що та не хотіла бачити Трудіки... Що у всьому звинувачувала її. І плакатися, плакатися на свою долю. Марно, це нічого не дасть».

Міклош засовався, вкладаючись на підлозі. Забув вимкнути світло, встав, вимкнув лаючись.

«Звичайно, вона їздила до матері, домовилася з нею про все, ніяких проблем, можна діяти...»

Вони застали старого Міклоша у саду, той ходив між дерев, обмацував стовбури, ще здалеку побачивши їх, замахав рукою. Вигляд у нього був значно кращий, ніж на початку зими.

— Чи не текла кров з носа? Ні,— вигукнув він весело і став запрошувати їх до хати.— Я й забув, що воно таке. Проїшло, як рукою зняло...

Від кахляної грубки віяло приємним теплом.

— Я натопив не ради себе,— сказав старий.— Тільки тому, що прибігав сусідський хлопчик від Сепешварів...

Присіли, повернувшись обличчям один до одного. Міклош бачив: старий тримається, не нарікає на здоров'я. Думав: «З чого ж почати?»

Гарна вийшла розмова. Згадували давні карнавали, коли Міклош рядився у поштову скриньку, старий Міклош

за три дні до свята нарізав великі картонні аркуші, потім склеював їх.

Гомоніли і закусували. Старий Міклош тільки встигав дивитись, як зникають у них у роті бутерброди з вишкварками. Потім він розповів, що кооператив знову запрошує його весною на роботу як спеціаліста. Його вже попросили переглянути проект — кілька наївних з фахового погляду міркувань. Правда, що стосується розвитку абрикосових плантацій, то тут видно сміливий політ фантазії...

Ільдико розморило. Старий Міклош підсунув їй під голову гаптовану подушку.

«Напевне, зосталася від дружини, бо він був одружений, тільки його дружина зникла у війну за таємничих обставин, цікаво, чому він ніколи не згадує про неї?..»

Коли вона отямилася, старий уже встиг до глянцю начистити її туфлі.

— Навіщо ви це зробили? — сказала вона йому докірливо. Але старий тільки засміявся.

— Згодом начищу вам обом.

З цього й почалося, він страх перелякався цих слів. Відчув у них приховану гіркоту. Старий наче передбачав своє майбутнє. Йому треба було пояснити, що Ільдико все ж не якась наглядка. У її серці є місце й для любові, тільки характер у неї трошки шорсткуватий.

Але він не міг почати.

Якби він знайшов його там німецького, самотнього, пригноченого, тоді інша річ. Тоді можна було б узяти його під крильце. Це було б у його ж інтересах. Але так? Міцна, здорова людина. Тиснути на нього морально, щоб здав свій будинок і переселився до них, під чобіт Ільдико?

— Ти думаєш, — запитав він ображено, — що Ільдико дозволить тобі чистити туфлі, коли б ти випадково...

— У мене було б удосталь часу, — відповів старий Міклош, — а вона й так багато працює. Я зняв би з її плечей зайвий... — він якось дивно подався на стільці вперед, наче лагодився молитись. — Це не сором, коли людина щось робить із щирим серцем.

Так дивно подався вперед, наче благаючи про щось.

«Але чого, — мучився Міклош у здогадах, намагаючись загорнути край ковдри під матрац, — чого ж він хотів? Старий Міклош така мила людина, що так ніколи і не зрозумієш, чому він погодився на таку пропозицію. Він воліє страждати і мовчки підкорятися».

Ясно. Ільдико знову прорахувалася. Вона не знає діду

ся. Щоб він охоче погодився переїхати! У тій хаті його життя, спогади. Його погляд міг означати тільки одне: «Дайте мені спокій, любі мої діти. Але, якщо так треба, то я пожертвую отими кількома своїми роками, аби тільки вам було добре...»

«Нам не треба допомоги, дідусю,— треба було сказати, щоб він ясно зрозумів, що вони не збираються його тривожити.— Нам і так добре, ми візьмемося за цю справу хіба лише тоді, коли цього потребуватиме твоє здоров'я, коли опиниться під загрозою твоє життя...»

Старий Міклош зніяковів, не наважувався глянути у вічі, тільки слухав, гортав книжки, складав благеньке шиття, на яке він був багатий, і зітхав.

— Гай-гай, діти... Про мене не турбуйтеся. Я чудово витримаю... чудово дам собі раду.

Він подумав, що треба вирішувати.

Бо старий погодиться, але то буде самопожертва. А жертвність теж має свої межі!

— Ми відмовляємося,— заявив Міклош дещо офіційним тоном.— Ми поки що відмовляємося.

«Хай дідусь заспокоїться: ми не станемо вибивати ґрунт у нього з-під ніг. Він сам за всім простежить.»

Хоч старий теж сильна людина. Але його сила інакша, ніж в Ільдико, в ній більше правди.

Ільдико завжди перемагає. А переможці постійно щось підозрюють.

Не буде квартири? Ну й нехай! Щонайбільше це призведе до їх розлучення, якщо Ільдико й далі наполягатиме на такому стилі життя, вбиваючи радість, усе міряючи, все розраховуючи. Зрештою, Ільдико проживе й сама. Їй не потрібні такі мрійники, слабохарактерні тюхтії. Вона заявила йому про це в живі очі».

Від кушетки почувся металевий стукіт.

— Що з тобою? — стривожився Міклош.

— Зуби...— промовила Ільдико в стилі персонажів поганих романів.— Цокотять, просто не можна закрити рота.

— Зселення не буде,— раптом заявив Міклош і зрадів, що в темряві не видно його обличчя.— Я пробував його умовити, але марно. Ми не маємо права зривати його з місця. Більш на цю тему не розмовлятимемо.

— Мене не обходить,— пролунало з боку Ільдико,— ані квартира; ані майбутнє. Ні Трудіка, ні школа. Тепер мене нічогосінько не обходить. Крім того, що мені страшенно зимно.

Міклош машинально підсунувся до неї. Обняв її міцно, наче вмирущу. Вона вся тремтіла.

— Зігрій мене,— простогнала,— я більше нічого не хочу. Я більше нічого від тебе не прошу. Тільки трошки тепла.

Міклош тримав холодне як лід тільце. Йому було жаль її, але на більше його не вистачало. Вона, як той гральний автомат, у якому щось тріщало всередині через заводський брак.

Треба було б спрямувати думки на щось інше, забути про Ільдико, згадати Бессі, Клару Шіпош, просто помріяти про жінок.

Про яку завгодно, тільки не про цю.

Так з'явилася іскорка холоду, подібна до тих, що спалахують на крижаних від морозу телеграфних дротах.

Ільдико вклала в любові усю свою снагу. Та за якийсь час їй знову стало холодно.

Міклош знову згадав про гумовий матрац. Ільдико сховала голову під ковдру.

— Може, ми вже розлюбили одне одного? — запитала вона раптом розпачливо.— Може, в нас уже немає жодних почуттів?

Міклош згадав ту ніч, напередодні весілля, коли він був у Бессі. Як він тоді обожнював цю дівчину, як жадав її.

Третього березня Ільдико переказала матері двісті п'ятдесят форинтів. Міклош чотири рази навідувався до старого. Одного разу він не застав його вдома (хвала богу, це доводило, що старий здоровісінький), іншого разу, коли він прийшов, той бавився з хлопчиком Сепешварів, ще іншого — вони провели разом пообіддя: старий Міклош диктував йому цифри з облікових відомостей. За цю роботу в кооперативі він одержував п'ятсот форинтів у місяць як надбавку до пенсії. А то якось старий почав ритися в комоді і загорнув у шматину двадцять вишиваних хустинок для Ільдико. Міклош так і не наважився їх передати. Ільдико однаково б їх не взяла, зажадала б повернути.

— Хай мені не посилає нічого, старий фарисей. Що, скажеш, не фарисей? — запитала вона і ляснула себе по стегні вульгарним рухом перекупки, що його так ненавидів Міклош.— Мовчить і навіть гадки не має щось робити! Коли дійшло до діла, він одразу в кущі...— В очах Ільдико з'явився гнівний блиск, її голос піднісся до крику.— Все це тільки поза і нічого більше. Апостольська поза!

— Пожаліла б,— мовив Міклош,— бодай мене...

— Пожаліли б себе хоч трохи,— порадив якось Ільдико директор і стурбовано погладив її по руці.— У вас погано з серцем, а оті темні кола під очима...

Ільдико відмахнулася від його слів. Відгорнула килим і заглянула, що там під ним. Підлога була вкрита пилюкою, як і три дні тому. Побігла до чергової.

«Тільки спокійно,— намагалася стримати своє обурення,— не треба лізти в пляшку. Та спробуй не лізти, коли я вже двічі їй нагадувала».

— Я? — образилась нова прибиральниця.— Це я не підмітала килим? У мене є свідки, коли не вірите.

— Ідьте зі мною,— наказала Ільдико і мимоволі потягнулася до руки жінки.— Ви самі переконаєтеся.

— Прошу мене не смикати! Хіба ж прибереш як слід після стількох людей? Розводять тут свинюшник, чашки з-під кави і то не сполоснуть після себе. Коли я ходила до школи, вчителі ганяли нас довкола столу, як побачать бруд на підлозі! Дайте мені спокій, прошу.— Густо нафарбована, вона говорила співучим голосом, нахабно метляючи шиньйоном перед самим носом Ільдико.

— Як ви зі мною розмовляєте? — Ільдико випросталася, міцно притиснула до стегон поли сірого плаща.— Ви знаєте, з ким ви розмовляєте?

— З ким, ну, з ким?.. Не треба так гнути кирпу тільки тому, що вам усміхнулася доля! Ви така сама жінка, як і я, моя голубонько, з одного місця ми з'явилися на світ...— Прибиральниця переможно засміялася.

Дві інші жінки стояли мовчки, але Ільдико добре бачила їхні ехидні посмішки.

Ільдико аж захиталася від безсилля, стиснула в руці в'язку ключів. Вдарити її по обличчю. Забити. Що буде, те буде.

Але тут втрутилася невеличка на зріст жінка, що стояла осторонь. Ніколи не знаєш, що може стати тобі у пригоді. У неї син гімназист, йому потрібна буде протекція.

— Ой-ой, Піріке, як нечемно! Наша завуч не зичить тобі лиха, я вже одколи її знаю. Це вона домоглася, щоб тобі підвищили зарплату на п'ятдесят форинтів. Ніхто не хотів за такі гроші перериватися... Ну та коли так, я сама вимету з-під килима, все зроблю, якщо мене гарно попросять.

— Я так цього не залишу,— заявила Ільдико.

— Ще того тижня благала, аби я вийшла на роботу. А вийшла — наче мене й не існує! Якби воно хоч не було

таке мале,— виправдовувалася пізніше Піріке: перед тіткою Кіш, обтинаючи ножицями нігті.— Моя одна сідниця більша за неї!

— Ільдико, Ільдико,— хитав головою директор,— пилюка, то й пилюка — дідько з нею. Мусимо миритися з тим, що є.

— Таким тоном зі мною! — Ільдико сиділа у кріслі в директорському кабінеті й плакала.

— Найпростіше не заводитися з ними,— порадив директор.— Це основа педагогіки: гарний вчитель знає, коли попустити віжки, щоб не порвалися.

— Нісенітниця! Як ми можемо тоді вимагати від дітей, щоб вони привчалися до дисципліни? Всі запізнюватимуться на уроки. Завжди знайдеться якась термінова справа.

Беатриса Мальмош крикнула злісно у двері:

— Я подала заяву, прошу перевести мене в інше місце. Це вже не школа, а божевільня. Стане у дверях і стовбичить із журналом під пахвою!

— Життя — то не одна-дві хвилини, а одна-дві хвилини — ще не кінець світу,— глибокодумно зауважив новий вчитель угорської мови.— Це поверхове, спрощене розуміння. Потрібен сучасніший погляд на роботу вчителя!

— Хто захоче вчитися, коли його без кінця залякують? — запитала Рожіка. Оті чотири місяці до пенсії я ще якось витримаю. Це правда, щодня ти щось вигадуєш. Як у тебе немає дітей і ти встигаєш, то це ще не означає, що можна інших...

— Але ж, товариші,— втрутився директор.— Не в такій формі! На зборах, у виступах, а так виходить анархія!

— Я всіх просила,— аж підскочила Ільдико. Очі її палали гнівом.— Всіх уклінно просила з самого початку. Коли немає ладу, коли все робиться поспіхом, неможливо працювати. І жити так неможливо. Мій обов'язок...

— Був тут завуч до тебе, буде й після тебе,— заявила Беатриса й зайшла в директорський кабінет. Глигнула на директора.— І досі ми працювали, й дуже гарно. Школу нагороджували не одним перехідним прапором.

— Ти сама довела до того, що тебе зненавиділи,— сказала Рожіке й тихенько рушила до дверей... Мені однаково. Через чотири місяці я йду на пенсію. Але вже діти й ті тебе не люблять. Хоча на початку, коли ти тільки прийшла сюди, тобою захоплювалися, Ільдико.

— Не в такій формі,— знову крикнув директор,— і не таким тоном з керівними працівниками...

— ...мій обов'язок — вимагати! — Ільдико стискала в руках журнал восьмого «В». Пролунав дзвоник. — І не тому, що я над вами. Я добиваюся правди! Хай кожний працює стільки, скільки може. Хоче, щоб його не підганяли, не перевіряли — хай вчасно виконує доручення. Це ви так повелися, що змусили мене бути різкою.

— Таж ми працюємо, — сказав учитель математики і розвів руками. — Вже самé те, що людина встає щоранку, коли надворі зима, холоднеча...

Ільдико хряпнула дверима директорської. Піріке шкірила зуби на прохідній.

Неквапливо зійшла сходами. Черговим наказала підмести папірці. «Я їм логічно пояснила, — подумала вона гірко, — що й до чого... Але щоб директор!.. Зрештою, я тільки заступник, всього-на-всього заступник...

Особистий приклад. І нічого більше. Тільки показувати особистий приклад. Не відступати, незважаючи ні на що, ніколи не відступати.

Піти у відділ освіти і про все розповісти! Щоб це їй влаштовували такі сцени! А втім, ні, поки що вона утримається. Треба поборотися тут, на місці.

Діти розумніші. Діти відчувають, хто справді їм бажає добра. Вчителів, що дають наплювати собі в кашу, вони не визнають».

Натиснула на клямку. Клас безшелесно підвівся, став струнко.

«Отакого доб'ється не кожний вчитель. Беатриса витрачає на це дві хвилини».

— Кому потрібна така дисципліна? — це принципи Беатриса. — Хай тоді слухають, коли я пояснюю урок...

«І все-таки приємніше заходити до класу, коли тебе отак зустрічають. На партах співаники, під ними робочі нотні зошити. Все як належить».

Шестикласники відрапортували.

«Сподіваюся, вони не помітять, що я заплакана? Вчителеві не вільно плакати. Хай залишає всі свої турботи за порогом».

Помах рукою — і діти, наче на шарнірах, повсідалися за парти. Без усякого галасу, гуркоту. Пішло на користь оте п'ятихвилинне попередження минулого разу!

— Сьогодні, діти, у нас буде особливо цікавий урок, — почала вона лагідно. — Я бачу, що Коперіч приніс програвача. — Правильно. Лаці Сабо збігає у фонотеку й пошукає там платівки з музикою Моцарта... З композиторів Моцарт має бути серед вас надто популярний, адже він сам

ще був дитиною, коли його музичний геній...— Вона входила в тему, все більше розпалюючи свою уяву.

Стояла така тиша, що вона аж насолоджувалася своїм голосом, у цій тиші чути було звуки радіо, які долинали з суміжної кімнати.

— Ну? — спитала вона задоволено і звернулася до Марі Керпель.— Отже, коли помер Вольфганг Амадей Моцарт? Ти не слухала уважно пояснення? Ти ж знаєш, як я вимагаю знання дат життя...

Вбіг захеканий Лаці Сабо з платівками Моцарта. Обережно поклав їх на край вчительського столу.

— Де блукають твої думки під час уроку?

— Перепрошую, пані вчителько Ільдико, у якому віці можна почати співати естрадні пісні? Чи не пізно ще, скажімо, в чотирнадцять років? — запитала Марі Керпель, роздивляючися волоокими очима носки своїх лижних черевиків.

Діти розреготалися. Дурепа Керпель!

Ільдико одним рухом урвала сміх.

— Я з задоволенням побалакаю про це з тобою на великій перерві, якщо хочеш. Всьому свій час.

Поставила платівку Моцарта.

— Втеча з гарему, арія Озміна.— Детально переповіла зміст тієї арії, яку вони мали прослухати. «Підготовка має велике значення. Треба, щоб діти розуміли музику».

— Ну? — Ільдико наставила голівку програвача.— Звертайте увагу на найбільш характерне.

Марі Керпель перебила її. У неї вихопилося:

— Пані вчителько Ілді... Я маю п'ять платівок бітлів, п'ять їхніх пісень. Пані вчителько Ілді, будь ласка, поставте їх нам!

Ільдико почервоніла від обурення. І це на уроці, присвяченому музиці Моцарта!

— Про мене ніхто не скаже, що я консерваторка, — промовила вона, стримуючи себе.— Після обід у клубі — чом би й ні... всьому свій час.

— Пані вчителько Ілді,— раптом захоплено загув увесь клас.— Тепер, тепер, пані вчителько Ілді!

«Моцарт. Нещасний Моцарт у жабо. І ці теж не інакші?»

— Прошу тиші... Чарівна флейта, королева ночі...

Тепер не вгавала вже тільки Марі Керпель, викрикуючи пронизливим, різким голосом:

— Ось платівка! — Підняла вгору платівку в кольоровому поліетиленовому конверті.

Ільдико підійшла до неї, взяла платівку.

— Більше її не побачиш, раз тобі мало доброго слова. У школу забороняється приносити будь-які речі, окрім шкільного приладдя, кожен вчитель має право забрати їх в учня. Правила поведінки висять на стіні.

Всі здивовано поглянули на стіну, де в коричневій рамці висів машинописний текст правил.

— Й будемо кінчати з Моцартом, з прослуховуванням музики. Копуш! Іди до дошки. Пиши ноти. Почнімо опитування...

Вона опитала півкласу. Закінчила тільки тоді, коли пролунав дзвінок. Діти мають право на перерву, забирати її у них заборонено.

Окинула поглядом учнів й рішуче заявила:

— Надалі подумайте: що добре, а що ні.

Діти стояли мов укопані. Вона кивнула головою, рушила до виходу. Хтось тихо лічив її кроки.

— Один... два... три...

Вона несподівано озирнулася.

Учні стояли як у камені й за кожною лічбою висолоплювали язики. Повтягувати їх назад устигло тільки кільоро найспритніших.

«Кукіль,— сказала їй у вчительській Беатриса.— Так тебе охрестили діти... Ти хіба не знала? Спочатку тебе називали мінідиректором. Це було справді мило».

— Цілому класові річна оцінка за поведінку — трійка! — Цими словами зустріла вона Міклоша ввечері.— Я наполягаю на цьому! А як думаєш ти? — запитала Ільдико.— Що мені робити в такій ситуації? Якщо я їх покараю — це буде свято для всього вчительського колективу. Якщо ні — пропав мій авторитет.

— Я тобі не порадник! — Міклош підсунувся ближче до вогню, тримаючи в руках ілюстрований журнал.— Бачила б ти, як мене всі люблять! Особливо тепер, коли ти не показуєшся, якби ти бачила!

— Люблять,— прошипіла Ільдико.— Мікіке...

— Краще Мікіке, ніж загальна ненависть.

Ільдико не знала, що й відповісти.

— Старий Міклош... фарисейські мудрощі... Це він тебе так виховав.

— Не чіпай мого старого, не чіпай. Ображати можеш мене, я вже звик.

— Святий чоловік! Палець об палець не вдарить, аби щось зробити для тебе. Та дарма! — крикнула Ільдико.— Я доб'юся квартири! Сама! Мені виділить міськрада!

— За сумлінну педагогічну роботу.

— Так, саме за неї. І лицевий рахунок буде на мені, я вважатимуся власницею.

— Погрожуєш? Гадаєш, злякаюся?

— Та ні, ти не злякаєшся. Ти переберешся туди, в оту стайню, почекаєш, поки твій старий переставиться, і тоді теж матимеш квартиру, перебереш власну спадщину, якої тебе позбавили, йолопе!

— Обережно! — Міклош випростався. — Бо якщо я раз, тільки раз тобі вріжу...

Ільдико сховалася за маленький столик і загорлала звідти, аж біліючи від злості.

— Ти, одоробло, бугаю! Маючи таку силу, сором шататися без діла! Мені доводиться самій оцими тендітними руками...

— Ти сама цього домоглася! Ти занастила свою матір. Учні тебе ненавидять. Глянь, оте нещастя, як його там, теж ховається від тебе за моєю спиною...

— Ховається? Ховається за твоєю спиною? — Ільдико підбігла до Трудіки й схопила її за волосся. Притягла її до себе. — Ви всі ховаєтесь від мене, але всі їсте з того, що я принесу, що я здобуваю гіркою працею.

— У лютому ти одержала чистими дві тисячі, — заревів Міклош. — Дві тисячі!

— Дві тисячі тридцять... — Ільдико нервово перебирала пальцями, обличчя її скорчилося. — І триста з них ти взяв на туфлі.

— Не буду ж я ходити босий.

— Твої туфлі були добре підбиті, на совість! Тільки по них треба було йти до шевця! Сто десять квартплата, двісті за талони на профспілкові обіди, хоч ти ніколи там не обідаєш... Щодня двадцять форинтів тільки так, на вітер. А я не можу собі дозволити з'їсти бодай шматочок торта, хоча б як текла слина перед вітриною.

— Іс-ти, — завередувала Трудіка й присіла навпочіпки біля дверей. Почухала голову в тому місці, де її скубли.

— Хто ж тобі забороняє? — Міклош грюкнув дверцятами шафи, аж забряжчав кімнатний фонтанчик. — Хіба я не прошу тебе весь час: не муч себе, не бігай, не мотайся. Марно копичиш, воно спливає, як пісок крізь пальці, на той світ з собою нічого не візьмеш.

— І тобі не смакуватиме в землі фаршироване яйце, — гірко промовила Ільдико. — Не будеш милуватися білосніжним яблуневим квітом...

— Але принаймі доти...

— Принаймі доти,— повторила Ільдико й поправила фартушок на Трудіці. Звелася навшпиньки, здула пилюку з кімнатного фонтанчика.— Принаймі доти намагатимусь активно втручатися в життя.

Спостерігаючи, як вона зводиться навшпиньки, Міклош якийсь момент ладен був вважати її за героїчну жінку.

— Зараз вечерятимемо, Трудіко. Скажи: хо-чу ве-че-ря-ти!

Трудіка стала, розчепіривши ноги.

— Хо-чу ве-че-ря-ти!

Ільдико зітхнула, погладила дитину. Обернулася до Міклоша.

— Не будемо сваритися. Не варт. Коли ділитимемо квартиру, тоді й розлучимось. Дітей у нас немає. На щастя.

«І бути не може,— подумала вона сумно,— від отих обіймів із заплющеними очима. Краще, коли їх не бачити. Бо як побачити, пригадується, як було раніше, у жовтні, там, на косогорі. І тоді вже не допомагає ніяка логіка, залишається тільки біль. І не постає жодних сумнівів щодо того, чим це все закінчиться».

— Ти знаєш, що я марю дитиною,— промимрив Міклош,— але ти й тут дотримуєшся плану!

— Дитина — то відповідальність,— проказала Ільдико сухо.— І ти дурень, якщо перед тобою в даній ситуації взагалі постає це питання...

— Не постає,— перекирив Міклош Ільдико.— Більше ніколи не постане.

— Ільдико,— гукнула тітка Турбуц.— Прийшов вугляр.

Ільдико пошукала свій гаманець. Нашкрядала сто одинадцять форинтів, сімдесят відклала набік, ще п'ять форинтів приготувала на чай.

— Я привіз німецькі брикети. Тітко Турбуц, правда, ви їх дозволяєте поскидати в комору?

— Мое варення!..— тітка Турбуц перелякано глигнула на вугляра.— Обережно, прошу вас!

— Навіщо ти загадала йому скидати в комору? — запитав Міклош.— Як ти можеш собі дозволити таку нетактовність?

— Не будь такий гречний моїм коштом,— відповіла йому Ільдико.— Не велике щастя тягати вугілля з підвалу, мій друже.— Їй вибігла в сіни.

— А що, я не...

Взаємні обмови. Що, що, а паливо він носив сам, хоч, звичайно, не біг одразу, тільки-но ця штучка накаже. «Розпалили, а тепер підмести...» — як у війську, по команді.

— Куди ж, у хріна, його складати? — грубо запитав вугляр.

— Молодий чоловіче, — подала голос Ільдико, — гей, молодий чоловіче, як вам не сором говорити такі слова? Цьому вас навчали в школі? Хоча, б'юсь об заклад, ви дуже порядний, працьовитий молодий чоловік. Це у вас тільки погана звичка, вам треба позбутися її...

Міклош вражено спостерігав за цією сценою крізь прочинені двері. Ільдико стояла перед вуглярем. На худенькій шиї хиталася маленька видовжена голова, рука Ільдико лежала на плечі, на засмальцьованому піджакові вугляра. Вугляр, із замурзаною пикою під фетровим капелюхом без крис, зміряв її зверхнім поглядом і розреготався.

— Мамочко, заткніть своє піддувало, мамочко...

— Чуєте, — пропищала фальцетом Ільдико, відсмикнувши руку, — якщо будете так поводитися, не дістанете ні копійки.

Вугляр щось відповів, низько нагнувшись до її обличчя. Міклош не чув його слів, він бачив тільки обличчя Ільдико, бачив, як воно вмить спотворилося від люті.

Вугляр знову розреготався, відтак, уже не дивлячись у її бік, навмання вкинув мішок у комору. Передpokій виповнився вугільним пилом.

— Ой, Ільдико, мої слоїки, — вереснула тітка Турбуц. — Сливовий джем, яблучне повидло...

Вугляр, насвистуючи, хряпнув за собою дверима. Обличчя Ільдико і її нейлоновий пеньюар почорніли від пороху. Ільдико влетіла до кімнати, машинально витерши на порозі ноги. За нею — розлютована тітка Турбуц.

— Ільдико, навіщо ви це зробили? Мое дороге варення, пальта на вішалці...

— Я заявлю на нього, — кинула Ільдико, тупцюючи на одному місці.

Трудіка беззвучно сміялася, її щербаті зуби випирали з ясен уперед.

— Я заявлю, я доб'юся, щоб його покарали.

Тітка Турбуц світила очима на Ільдико, що трусилася від злості, не знаходячи собі місця.

— Сину мій, це жахливо... — звернулася вона до Міклоша із співчуттям. — Пошукайте якогось приватного психіатра. Це вже щось ненормальне. Якась манія. Там, у морі, всі мої слоїки з яблучним повидлом!

Ільдико мало не відважила їй ляпаса.

— А з чийх ви яблук його наварили? Не з моїх? Кому

ви хочете забити баки, мені? Ви, паскудна сварлива відьма!

Тітка Турбуц схопила Міклоша за руку й залилася слізьми.

— Сину, скільки я для неї зробила, і після цього — отаке? Я думала: не маю своєї дитини — дай хоч потурбуюся про доньку бідної Терчі; у мене квартира і більша, і світліша... Але я й десяти хвилин не можу з нею побалакати, Міклошко, десяти хвилин, щоб вона не нагнала мене з кімнати. А тепер після всього ще й це.

— Буде й у мене помешкання, — заявила Ільдико. Різким рухом розсікла повітря. — Тоді я нікому не заважати-му. І ні від кого не залежатиму. — Обвела рукою довкола. — Вся ця обстава — моя. Я можу це документально підтвердити.

— Іди, — спокійно сказав Міклош. Він підтримував тітку Турбуц. — Щоб я тебе не бачив. Мерзотниця.

Вже десять днів, як у школі про опалення дбали самі учні. Новий кочегар, якого вдалося знайти через бюро трудовлаштування, побив шестикласницю Валі Детро за те, що та підкочувала під ворота снігові брили. Побив добряче, аж опухло обличчя.

— Це жахливо, — сказала Беатриса. — Єдина надія, що воно стухне за якийсь час.

— Дітей бити у нас заборонено, — заявила Ільдико й глянула на директора, сповнена свідомості власної значущості. — У нас це заборонено. Хіба ми можемо терпіти, щоб грубник так підло знущався над дівчиною через таку дрібницю?

— Грубника зараз не знайти, — забідкався директор і махнув своєю текою. — В принципі я з вами згоден. Але поки ми знайдемо нового, вже й весна настане. Інтереси школи...

— Школа зацікавлена в тому, щоб прищеплювати учням почуття справедливості, вони мусять бачити, що ми засуджуємо... Як виховувати в них схильність до компромісів, вчити їх терпіти образи, то вже краще йти рубати дрова або перейти на якусь іншу роботу.

Після цього випадку грубника звільнили. Ільдико склала графік для хлопців з восьмого класу, коли носити паливо, дівчатка підмели залу. Посильні розпалювали вогонь і пильнували, щоб він не погас. Вже кінець березня, протриматися якось до канікул — та й уже. Оті кілька днів нічого не вирішують.

Діти були в захопленні. Лише деякі батьки написали

скаргу до відділу освіти. Директор послав туди Ільдико, щоб розібралася: заварила цю кашу — то хай тепер і викручується.

Але у райвно погодилися з Ільдико, ще й похвалили її за рішучість. Попросили тільки порозумітися з батьками.

Ільдико принесла з школи додому портативну друкарську машинку, склала батькам листа і віддрукувала вночі двома пальцями шістдесят його копій.

Міклошеві ніяк не вдавалося заснути під оте клацання. Тітка Турбуц затопила йому у ванній, він там і заснув на гумовому матраці.

— Про мене, можеш спати, де хочеш,— сказала Ільдико.— Плати за квартиру й відшкодувай свою частку витрат: решту можеш віддавати своєму блаженному.

Але Міклош ніяк не наважувався навідати його. Він боявся, що не втримається і викаже старому таємницю. Було б жахливо, якби він розказав йому про все. Про всі витівки Ільдико, про її справжнє нутро, про все, як воно є насправді. Досить йому до неї наблизитись, як її обличчя враз набирає неприступного, самовпевненого виразу, а вся вона аж труситься від нервової напруги, все тіло її вкривається сиротами, як у гуски.

Краще поскаржитися на свою долю дядькові Герці. Дядько Герці поставив перед ним бабку з сиром, склянку йоффи¹, відвідувачів останнім часом поменшало, ніхто їх не тривожив. Інколи до їх столу підсідала й Ліці.

— Хочете вірте, хочете ні, але я ще жодного разу не зраджував...— заявив Міклош і облизав виделку.— І навіть не маю охоти. Вона вбила в мені всякий потяг до жінок.

— Бабіка може дещо запропонувати,— прошепотіла Ліці.

Дядько Герці докірливо махнув рукою.

— Мікіке не такої породи. У Мікіке ще живе благородство. Від нього не почувеш, щоб він коли перейшов на начальницький бас, хоч, зрештою, це пусте...

Тихими вечорами вони збиралися отак, гуртом. Поодинокі клієнти не заважали їх розмовам. Жінки скидали свої незручні корсети, кибалочки.

Дядько Герці був блискучий анекдотист. Заступник директора заздрив йому і дивився на нього криво. Коли він приїжджав, товариство розбігалось.

Міклош охочіше проводив час на роботі, ніж удома. Він не міг діждатися весни. Весною на Келенвельдь, як у раю. Весною, щонайпізніше влітку, він перебереться туди.

¹ Тонізуючий напій, щось на зразок пепсі-коли.

Хай Ільдїко робить що хоче. Дурень той, хто не знає жодного іншого способу зупинити поїзд, крім одного: лягти перед ним на рейки.

Потім, коли все остаточно вирішиться, він поїде до старого Міклоша і розкаже йому про все. Поки що його не можна турбувати. Не можна тривожити його душу. Старий Міклош здатний усе вибачити. А тепер він тільки ускладнив би їм життя.

— Яка ж причина, любий сину? — запитав би старий.

— Ніякої,— відповів би йому Міклош просто.— Ніякої причини, дідусю. Щоб відчували особливу скруту, то ні. Просто два воли тягнуть старенький віз у різні боки. А віз і досі там, де й був: у болоті. І так аж поки не розбалиться.

Принаймні він уберіг старого Міклоша. Врятував його від пазурів Ільдїко.

Зрештою, він не шкодує, що йому довірили цей ресторанчик.

«Треба подякувати Капеллеру»,— вирішив Міклош вісімнадцятого березня. Він збирався в центр по продукти, але вирішив, що краще попросити, щоб туди поїхав завідувач виробництва.

Справді, той усе дістане. Все, що вони замовляють; людям треба давати простір, а не глушити їхню ініціативу, визначаючи заздалегідь вузькі рамки для їх діяльності. От, як старий Міклош, що відкрив перед ним життя, наче вітрину... О ті чудові роки!

— Зрештою, працювати — це теж приємно. Брехня, що він лінивий. Це брехня Ільдїко — наглядача у спідниці.

Звичайно, чудово було й раніше, коли він виходив на десяту з текою під пахвою, із пробами страв... Щодня новий район, нові люди, нові смаки... Його всюди любили. Хоча він і штрафував. Атож, штрафував, але не як той, хто ходить із вогненним мечем.

Та тепер йому вже хороше й тут, у корчмі. Люди нарешті зрозуміли: його призначили сюди як їх колегу, а не для того, щоб скрізь нищпорити, наганяючи на них страх. Бачать, що він не зазнається, і спокійно собі працюють.

— Я радий, що ти заскочив,— такими словами зустрів його Капеллер.— Як там дружина? Золота жіночка, далєбі, бачу її як тепер, у білому капелюшку... А як твій любий названий тато? Бравий старий добродій... Минулого разу тебе не було на зборах. Сподіваюсь, не тому, що він захворів?

Капеллер торохтів безперестанку, не даючи Міклошеві

й слова промовити. Запропонував цигарку. Міклош узяв, жадібно затягнувся димом.

— А втім, чого б йому хворіти? Він же, можна сказати, спартанець. А як тобі нова робота? Чи подобається, чи до душі?

Міклош пробував ухилитися від прямої відповіді.

— Працювати там не просто. Далеко не просто. Ну та недарма ж я призначив тобі заступника. Як, підходящий парубок?

Міклош рідко розмовляв зі своїм заступником. То був чоловік цілком самостійний, оперативний, проте завжди якийсь насторожений, з міцно стиснутими щелепами, пощучому вузьким писком. Зрештою, вони працювали в різні зміни.

— Слухай, сину, він у вас так сміливо порядкує, що просто дивом дивуєшся. На тій нараді він так сипав цифрами, що аж, аж, аж.— Це нагадало Міклошу, що у них кепські справи з плановими показниками.— Ваша премія, вважай, пропала, ти б вигадав щось, придумав якусь привабливу рекламу, торік у той самий період у вас був більший прибуток на двадцять два проценти.

— Колектив працює бездоганно,— відповів Міклош скоромовкою. Він старанно підшукував відповідні слова.— У нас цілковите взаєморозуміння. Здається, перевелися гі, хто каламутив воду.

— Я дуже радий,— хмикнув Капеллер. Він збентежено сипав себе за вуса, то відчиняв, то зачиняв шухляди.— Я радий за тебе. Але все-таки...— Він довго отягувався, нарешті вичавив із себе: — Не дозволяй, щоб тебе називали Мікіке.

Міклош мовчки глянув на нього.

— Ну гаразд. Зрештою, це призначення— то тільки так, щоб ти спробував,— провадив Капеллер знервовано.— А якщо воно і не по тобі, то це не трагедія. Таке місце, як твоя давня робота, ми тобі завжди підшукаємо, таких місць скільки завгодно...— Він замислено покрутив в'язкою ключів, що висіла з лівого боку письмового столу, й повільно докінчив: — Якщо станеться так, що про це зайде мова... Якщо ти попросишся...

Потім проторохтів щось про планові показники, кудись зателефонував, подякував ще раз за успішну роботу.

Міклош не пригадує, чи він щось відповів йому, пам'ятає тільки, як у воротях довго роздивлявся табличку з написом, що обіцяв «чемне поводження».

Гуляв по хляпкому, талому снігу. Стояв напрочуд м'я-

кий березневий день. Скупе сонячне проміння нагадало йому недавній жаркий жовтень, чарівний пейзаж із кущами. Отой його рух, яким він допоміг Ільдико підвестися з землі, і те, як маленька Ільдико вхопилася за його шкіряний ремінь.

«Якщо я почекаю її біля школи, це нічогосінько не означатиме,— подумав він.— З того, що було, нічого не залишилось, тільки й того, що так само світить сонце».

Він послав по неї якогось патлатого учня з шарфом, що теліпався на шії.

— Запитай, чи є там завуч.

«Звичайно, дурне діло — швендяти вулицею. І все ж це краще, ніж бачити оті пики в учительській. Хтозна, що там наговорила Ільдико?»

Ільдико саме прибивала печаткою квитанції на внесення плати за навчання.

— Дядько? Який ще дядько? — перепитала вона у школяра й відклала набік печатку.

Підбігла до вікна.

Директор, усміхаючися, став за її спиною.

— Гарний хлопець. Як був гарний, так і лишився,— визнав він.— Але й ви, Ільдико, чогось та варті.

Беатриса захоплено вигукнула:

— Запроси його сюди! Як справили весілля, все خواهеш його від нас. Дивовижний спосіб, як загнuzдати чоловіка.

Ільдико ще підписала дві відомості, розписала понаднормові години. Помила руки.

— Не хочу змушувати його довго чекати,— пояснила вона директорові.

— Нарешті, що я чую! — похвалив її той.— Хвалю, хвалю, нагорода, звання найкращого вчителя — це чудово, але й здоров'я не повинно бути на останньому місці.

Ільдико, дивуючись, одягала пальто. Від допомоги Рोजі вона відмовилась.

«Найкращий учитель? Нагорода? Ще це? Дурний жарт чи директор щось має на увазі?»

Беатриса з директором насмішкувато переглянулися за її спиною. Наче змовившись, вони водночас ступили до вікна і спостерігали, як відходила ця пара: високий, кремезний молодик і поруч з ним жінка, наче якийсь агресивний знак оклику в кінці важкого речення.

— Цілком може бути, люба Бео,— враз споважнів директор,— що рано чи пізно її винагородять за таку безприкладну енергію...

— Зате не винагородить чоловік! Вона тому так у нас бадьориться, бо вдома її обожнює, молиться на неї, як на ікону, отой добросердий телепень. Я ще на весіллі зрозуміла: зловила ця тишко Ільдико золоту рибку, вирахувала його тверезо, холодним розумом.

— Він нагадує мені Бельмондо,— сказала Рожіка.— Такі люди — рідкість.

— Я вже вештаюсь п'ятнадцять хвилин,— Міклош сердито махав руками.— Цілих чверть години.

— Звідки ти так точно знаєш? Часом не викупив з ломбарду свого годинника?

«Що з того, що сонце припікало дедалі дужче? Що з того, що блищали лілово-рожевим блиском калюжі? Те, що було, вже не вернеться».

І все ж він спробував:

— Ти стомилася, моя пташко?

— Авжеж,— відповіла Ільдико.— Ці вчителі нездатні вчасно позаписувати понаднормові уроки. А в копії відомості аж три помилки. Звичайно, я все перелічила... після них!

— Атож. Звичайно. Ти після них,— бурмотів Міклош неухважно.

— Чого ти прийшов? Не маєш грошей? Ті, що в мене ще залишились, я змушена вислати матері...

— Хіба я вимагаю від тебе грошей? Хіба я колись просив?

— Ні! Ти не просив. Ти тільки так підлазив, так змальовував ситуацію, щоб я сама пропонувала: «Бідолашний мій Міклошка, цілий день голодний, виділимо йому трошки, бідолашному Міклошкові ніколи сходити до шевця по свої черевики...» Я ще жодного разу не втрималася через тебе від видатків.

— Особливо раніше,— сказав Міклош безбарвним тоном.

— Особливо раніше, хоч мене ніщо не могло збити, коли я щось задумала. Ніхто не міг мені перешкодити — ні бог, ні чорт...— вигукнула Ільдико.— І не бери мене під руку, коли в тебе немає й крихти зичливості!

— Зате я можу тільки згадувати, що раніше мав гарну, зручну посаду. Я був вільний. Працював позмінно, ніхто не підганяв мене, не давав мені ніяких додаткових доручень. Але вчительку не влаштовував рядовий ревізор. Тільки вгору, хай пнеться вгору по службовій драбині!

— У тебе що, комплекс неповноцінності? — запитала Ільдико. Примружила очі.— Чому ти не маєш університетського диплома? Чому старий з його готовністю до самопожертви не змусив тебе вступити до університету?

— Комплекс неповноцінності? — Міклош зупинився, але Ільдико тягнула його далі. Йй було видно, як батьки школярів підглядають за ними, ховаючи обличчя за квітками герані.

— Комплекс неповноцінності... Здорово. Є з чого по-сміятися.— Міклош пробував опанувати себе.— Терчі в однокімнатній квартирі. Різник. Колишня Шіткович. Хто б казав?! — Він розреготався.

— Тебе навіть не навчили,— промовила Ільдико зневажливо,— що на вулиці негарно реготатися...

Міклош поміняв ногу, мов під час церемоніального ходу.

— Матимеш більше підстав для розлучення. Тим паче що я йду з корчми ще до приходу літа.

Тепер зупинилася Ільдико. Міклош тягнув її далі.

— Ти й там завалив?

— З власної ініціативи.

— Сам надумав! Я знала, що цим скінчиться. Грати на роботі в карти. Пити-гуляти, а прибутки падають. Не дали вам премії, кого лаятимуть, як ти гадаєш?

— Ота нещасна премія, оті кількасот форинтів... це важливіше, ніж мікроклімат, в якому ми проводимо півжиття?

— Кількасот форинтів... Що це для тебе? Ніщо. Ненавиджу таких розумників, ненавиджу!

— Гроші! — вимахував руками Міклош.— І ти це називаєш грішми! Нещасна! Мільйон, два мільйони — і то ніщо проти багатств, що про них читаємо в книжках... Отам починаються справжні гроші! Родовий маєток з гаражем, куди мають доступ тільки обрані! П'ятсот тисяч! Картина, продана на аукціоні під час розпродажу! П'ятдесят тисяч! Хутро у вітринах фешенебельних крамниць — двадцять вісім тисяч!.. Обручка з діамантом!..

— Це в тобі озивається твоя марнотратна кров. Кров столітнього марнотратства,— зблідла Ільдико.— Я б повісила того, хто в Угорщині купує хутро за двадцять вісім тисяч у тисяча дев'ятсот шістдесят якомусь там...

— Я не ганяюся за посадою. Ти знаєш, мені нічого не потрібно. Мене тільки давить твій світ макетів, твої макетні мудрощі. Відколи ми живемо разом, я ще жодного ра-

зу смачно не повечеряв, не прочитав жодного ілюстрованого журналу без докорів сумління...

— Ще й курити ховаєшся в туалет, нещасний... Боягуз ти, ось ти хто! Хоча за що вже тільки не брався! Чому ти до мене прийшов? Хотів повідомити, що тебе викинули з корчми?

— Не викинули,— сказав Міклош, переступаючи калюжу.

Ільдико з жахом спостерігала, як болото бризнуло йому на холоші.

— В мене ще вистачить розуму відчутти загрозу. Там потрібна не людина, а наглядач. Осаула з нагаєм.

— Такий як я,— понуро констатувала Ільдико.— Чи не так?

— Я можу побитися об заклад, що вони ходили скаржитися на мене,— тихо мовив Міклош.— Можу побитися...

— Хто не думає весь час, як би ухилитися від роботи, а сам хоче вибитися в передовики, того не вгризеш. Затям це собі.— Ільдико обійшла драну ринву.— А мене у відділі освіти тільки хвалять.

— Тебе ненавидять,— Міклош став осторонь, коли вони підійшли до зупинки.— Цей переповнений, почекаємо, поки підійде вільніший... В тому числі й діти. Отой хлопець, якого я посилав по тебе, шепнув своєму приятелю: дядько шукає Кукіль.

— Неправда! — вигукнула Ільдико й скривила губи в усміхові у відповідь на шанобливе вітання тітоньки Саблер, що стояла в натовпі.— Коли я прийшла в цю школу, мною захоплювалися... Про мене вірші складали на побідніх засіданнях клубу... Я й тепер їх зберігаю.

— Коли ти туди прийшла! — передразнив її Міклош. Йому було холодно в ноги.— Але то було давно. Відтоді ти вимагаєш, щоб тебе вважали за господа бога.

Нарешті вони сіли. По дорозі додому розмовляли тільки про черевики. У Міклошевих черевиках блаженська підшва, вона пропускає воду. Ільдико довго пояснювала, що всякі черевики промокнуть, якщо в них тьопати по калюжах.

Вже згодом, перш ніж зайти до кімнати, Ільдико повернулася обличчям до Міклоша і, прибравши скромного вигляду, заявила:

— Здається, мене висунули... на якусь нагороду.

В її голосі чути було тріумф.

Йй здавалося, що вона не бреше.

Хоча б поздоровив її. Але Міклош, низько нагнувшись,

втирає кінчиком одержної шітки грязюку із заляпаних штанів.

— Що ж, тоді і це піде на квартиру,— сказав він першого дня.

— Натисни на кнопку!

Тітка Турбуц сиділа в їхній кімнаті у своєму кріслі, підсунувши його під самі двері. Вони мало не наткнулися на неї.

Ільдико запалила світло. Завжди тут зимно і темно.

— Вам погано? — хапливо запитав Міклош.

Тітка Турбуц важко підвелася. Звертаючись тільки до Міклоша, відповіла:

— Міклошко, зателефонували кербуду: з Терчі скоїлося нещастя.

Ільдико підскочила до неї:

— Чому ви це кажете йому? Яким правом?

Тітка Турбуц вела далі:

— Міклошко, я не можу звертатися до Ільдико. Після того, як вона зі мною так повелася... З Терчі біда. Вона відкрутила газ.

Міклош крутнувся на підборі, вибіг у коридор.

— Куди ти біжиш? Що це означає, як відкрутила газ? Та не ламайтеся хоч тепер, кажіть прямо...

Тітка Турбуц відвернулася від неї, пішла за Міклошем, ніжно взяла його за руку:

— Вже три дні... Це виявив електрик, що перевіряє електролічильник, яких двадцять хвилин тому. Той, що перевіряє електролічильник.

— Таксі,— крикнула Ільдико.— Таксі... — Вона прихопила на бігу стофоринтову купюру.

Міклош збіг до кербуда, набрав 22-22-22.

— Через що? — запитала Ільдико. Тітка Турбуц відповіла так, наче зверталася до стіни:

— Не знаю. Але винуватити за цей випадок Ільдико я не можу. За це не можу.

Вже в таксі з Ільдико почалася істерика, Міклош мовчки обняв її рукою, заспокоїв.

Біля квартири стояв натовп.

«Чекають, щоб я заплакала,— подумала Ільдико,— але тепер я не плакатиму. Тепер не буду».

Електриком, що перевіряв лічильник, виявилась огрядна жінка в окулярах, із шкіряною сумкою через плече. Вона збуджено щось пояснювала міліціонерам.

— Це її дочка? — запитав хтось. Міклош стиснув їй руку, обняв за плечі.

— Її вже винесли,— пояснив міліціонер.— Прошу туди не заходити, там страшений дух.

Дійшли тільки до кухні,— двері, вікна розчахнуті. Міклош рився в кишенях, шукаючи хустину, щоб Ільдико могла затиснути носа, але не знаходив, певно, десь загубив. Обережно прикрив обличчя Ільдико своїм шарфом.

Жінка з «Електроенерго» йшла за ним слідом і розповідала, прикриваючи рот плетеною рукавичкою:

— Я стукала, стукала, ніхто не відповів. Але вже третій день, одколи я прийшла вперше, мені потрібно звітувати... Отож підходжу до вікна на кухні, коли бачу, як по шибці патьоками стікає вода, наче зсередини хтось поливає, і зверху, по тій шибці, що над дверима, та ж сама картина... Я подумала, що вона кудись поїхала, але комендант запевнив мене, що вона мусить бути вдома, бо лише кілька днів тому у неї був один пан із сивим кучерявим волоссям, її жених, це трошки смішно у його віці, але якось вона його так назвала, еге ж... і вони сварилися. Сусіди на першому поверсі теж чули їхню сварку, казали, ніби вона навіть вибігала у нічній сорочці за тим бідолашним кучерявим паном, але про покійників заведено або мовчати, або говорити тільки гарне...

Двері в кімнату теж стояли отвором. Підлога вся спузирилася. З меблів повідлуплювалася палітура.

На підлозі в кухні суха пляма завбільшки з людську постать, довкола неї якийсь бруд.

— ...ми принесли залізного лома, двері було замкнено на ключ зсередини. Потім виважили їх... і трохи не знепритомніли, перепрошую... Отой запах... Можете собі уявити: три дні в отакому пеклі, бо вона запалила всі комфорки. Полум'я вже ледь блимало, скінчився кисень...

— А хіба не газом? — запитав Міклош. Він випхнув Ільдико в коридор.

— Ні, ні... Спочатку і ми так вважали, але тоді не могло б вигоріти все повітря...

— Якісь таблетки... лікаря з «швидкої»...— почувала Ільдико здалеку голос міліціонера.

— Можливо, що й ліки,— вела далі жінка, що брала плату за електрику. Її права рука була зайнята, а лівою вона притискала рукавичку до носа.— Щонайменше двадцять пігулок, скільки їх у такому пуделку?..— Показала на порожню коробку на долоні міліціонера.

Шевена! Ільдико дала їй ці ліки після операції як заспокійливе.

— Її організм не звик до таких ліків, через те й...—

пояснив кербуд.— Син мого молодшого брата працює помічником лікаря у клініці. Він твердить, що хто мало хворіє, той швидше вмирає. І з нею так сталося, її шлунок одразу всмоктає...

— Але вона була ще при тямі,— прошепотіла жінка з «Електроенерго». Підійшла до дверей і показала в кімнату.— Вона лежала отам, біля порога, либонь, хотіла відчинити двері, але вже не мала сили.

— Отак воно й буває,— повчально мовив комендант, звертаючись до пожилців.— Думають, що це так собі, маленький жарт, що кавалер міцніше любитиме, а потім уже пізно.

— Зробимо опис місця події, квартиру опечатаємо,— заявив міліціонер.

Ільдіко впала Міклошеві на груди. До горла їй підступила нудота. Її всю колотило, і судомило то ліву, то праву ногу, але вона не могла й рота розтулити.

«Квартира наша,— силкувалася сказати вона, але їй одразу ставало погано.— Звичайно, ти звинувачуєш у цьому мене,— хотіла вона кинути Міклошеві, який сховав її у своїх обіймах і топтався з нею біля поручнів.— Ти гадаєш, що якби я втрутилася, то вона й донині була б жива. Ти вважаєш, що той чоловік одружився б з нею. Ти певний, що це я довела її до смерті».

Вона хотіла відштовхнути руки, що її заспокоювали.

«Не приписуйте мені! Благаю!»

Їй здалося, наче на плечі з гуркотом звалилися два горішніх поверхи.

Міклош зніс її донизу, як немовля. На таксі відвіз у клініку номер два для нервовохворих. Витрусив кишені, простяг банкноту черговому адміністраторові. Той відмовився взяти гроші. Негайно викликали головлікаря, завідувача відділенням.

Міклоша заспокоїли. У неї розхиталися нерви, такі випадки трапляються щодня. Відвідувати хвору можна буде у середу з третьої до п'ятої, але його пускатимуть і раніше, зважаючи на те, що вони молоде подружжя.

— Рідко нині трапляється,— сказав наостанок головний лікар,— нині це не часто явище, щоб на дівчину так упливала звістка про смерть матері... Я сам займуся нею, не лякайтеся, просто з симпатії до неї.

Міклош продав кімнатний водограй за досить пристойну суму. Вже чотири дні, як він не ласував фаршированими яйцями й шомлоськими збитими вершками, Відмовляв

собі навіть у подвійній каві. Відклав тисячу двісті форинтів для головного лікаря. Все-таки матиме кращий догляд.

Старого Міклоша ні про що не повідомляв. Лише надіслав листівочку, бо не любив писати листів. Послався, як звичайно, на хворобу. Старого треба оберегати від струсів. У його віці.

А потім, щоб почувати себе вільніше, звернувся до Капеллера, попросив позичити три тисячі форинтів. Хай Ільдико не відчуває нестачі ні в чому.

Він певний, що згодом у них усе буде по-інакшому. Бідолаха дістала гіркий урок.

«Я зроблю все, аби вона забула про все сумне»,— міркував він про себе. Міклош відчував, що старий на його місці вчинив би так само.

І перед учителями теж не став розводитися, сказав тільки головне: смерть матері і напружена робота призвели до виснаження організму. Колеги щиро жаліли її. Рожіка передала для неї курячий бульйон, Беатриса збрала серед учителів гроші і передала їх у конверті Міклошеві.

Він влаштував Терчі пишний похорон, перерив удома всі шухляди, поки знайшов необхідні папери. Цікаво, що ощадної книжки так ніде й не знайшов.

Вінок зробили з живих квітів, з похороном не можна було зволікати через «стан трупа». Тітка Турбуц повністю взяла на себе організацію панахиди. Міклошеві дала тільки маленьку дощечку з номером ділянки, щоб згодом знав, де шукати могилу.

Тітка Турбуц розповіла йому опісля, що прийшло багато людей, весь будинок, сусіди, якийсь сивий кучерявий чоловік звідкілясь іздалеку, він весь час тер очі й незабаром зник.

— Воно й краще, що вас там не було, Міклошко,— зітхнула тітка Турбуц, розтираючи ногу.— Від катафалка треба було йти далеко пішки. І попа не було, церковний закон забороняє, а я хоч реформатка, та бог, у якого віримо, все ж один...

Трудіку директор тимчасово влаштував у будинок для дефективних дітей.

Трудіка верещала, Міклош купив їй кіло желе й давав по порції, поки вони дійшли до того дитбудинку. Там її зустріли дуже ласкаво, але невдячна Трудіка навіть не помахала йому на прощання.

Протягом п'яти днів йому дозволяли бачити Ільдико

тільки з дверей. Почали курс лікування сном, обличчя в неї поповніло, порожевіло. Вона знай сопла, потопуючи в подушках.

Міклош купив раз, потім вдруге пляшку «Хубертусу» медсестрам, тим, що чергували вночі, й тим, що вдень. На шостий день він здибав у відділенні незнайому медсестру й, повагавшись якусь мить, сунув їй у кишеню сотню.

Лікар відділення спочатку відмовлявся, але все-таки взяв конверт. Вперто не брав грошей тільки головний лікар.

— Якщо вже вам так хочеться висловити свою вдячність, то для цього існує тисяча різних способів,— підказав він.

Міклош купив йому в художньому салоні набір для письмового столу з натуральної шкіри за тисяча сто тридцять форинтів.

Ільдико передав два кілограми апельсинів. В кінці тижня він з утіхою завважив, що їх уже немає у палаті.

— Ми з них надавили соку,— пояснила сестричка.— Ваша дружина його випила. Завтра вам уже дозволять поговорити з нею.

Після обід він помчав до Трудіки, купивши для неї заздалегідь три плитки молочного шоколаду з лісовими горішками. Трудіка залюбки їх строшила.

Увечері навідався до тітки Турбуц.

— Якби вам захотілося прибрати в квартирі, випрати штори, поки вона повернеться додому, чи вистачило б трьохсот форинтів?

Тітка Турбуц повертіла трьома купюрами.

— Міклошко, не треба бути таким щедрим! Ну та я поступово віддячуся, до речі, я не стільки, а двадцять разів стільки витратила на Ільдико... Не хочу тепер докоряти їй, коли на неї спало таке горе. Що ж, хай це буде для неї наукою, адже вона гарна жінка і старанна загалом, тільки ґрунт вислизнув у неї з-під ніг останнім часом, забігалася, закрутилася... Тепер усе залежатиме від вас, Міклошко.— Вона врочисто торкнулася Міклошевого чола, наче благословляючи його.— Як чоловік — будьте їй підпорою. Підтримуйте її лагідно, але рішуче.

Дядько Герці й колеги по роботі також виявили розуміння. Вони сказали йому, щоб спокійно йшов собі у відпустку, а з роботою, мовляв, упорається і пан Кречмер, на те він і заступник.

Коли він раптом згадував про Ільдико, то бодай міг збігати до лікарні й поцікавитися, чи не зайшло зміни у

стані хворої. За послуги черговий діставав двадцять форинтів чайових. Він виявився дуже люб'язним чоловіком і навіть запрошував Міклоша до палати, мовляв, із симпатії до молодят.

Міклош не мав часу навіть для того, щоб зручно вмотитися на ліжку й поміркувати. Він схвильовано чекав, поки Ільдико гляне на нього й він матиме нагоду звернутися до неї із словами втіхи.

Відтепер вони почнуть нове життя. Ні, він не буде їй докоряти. Тільки візьме на себе всі турботи, старшинство.

Одного пообіддя Міклош навідався до лікарні з букетом тепличних троянд. Медсестрі четвертої палати запхав у кишеню сотню, і та з готовністю принесла для квітів слоїк з-під варення.

— Не дозволяйте їй хвилюватися,— порадив головлікар.— У бідолашної як на її вік дуже пошарпані нерви. Ця сьогоднішня метушня... На щастя, скільки я зрозумів з її слів, ваш шлюб — взірєць злагоди й гармонії. Це велике щастя, коли є де відпочити!

Ільдико сиділа в лікарняній піжамі, обклавшись подушками. Обличчя в неї порожівіло, і вона виглядала гарнішою, ніж будь-коли.

— Моя пташко,— сказав Міклош ніжно, відчуваючи, що й досі щиро її кохає. Що не кажи, вона така безпомічна. Він поцілував її і мало не розплакався.— Якби ти знала, як я переживав за тебе, як дурень, не знаходив собі місця...

Ільдико подякувала за троянди. Голос у неї зробився скрипучий і не пасував до її посвіжілого після відпочинку обличчя. Вона чемно подякувала за апельсини, за півсклянки апельсинового соку.

Вона майже не говорила, тільки слухала Міклоша, який розповідав про всі новини і заспокоював її, що вдома все гаразд. Терчі поховали з усіма почестями. Трудіка має професійний догляд, вчительський колектив шанує Ільдико, а тітка Турбуц прибирає в їхній квартирі, стежить за чистотою.

Він вийняв із шелесткого паперу нічну сорочку з чорним мереживом. Ільдико одягла її, попереду скинувши під уквивалом лікарняну піжаму.

— Все-таки добро існує,— промовила вона тихо.

— Ти не хвилюйся, відпочивай, я все пороблю.— Міклош поцілував їй руку.— Можеш на мене звіритися. Ти ж знаєш.

Ільдико кортіло про щось запитати, але вона передумала, подякувала ще раз за троянди.

— Як це приємно, коли знаєш, що можеш спокійно спати,— заявила вона наостанку.— Я спала, і мені снився помаранчевий світ. Жаль, що мене розбудили.

Головлікар дозволив їм бачитися тільки півгодини. Міклош вийшов із палати щасливий. Написав старому, що Ільдико одужує, що незабаром вони разом завітають до нього, а доти хай він бережеться, не ходить без пальта, березневе сонячне проміння дуже оманливе. Його трошки розізлило, що старий не відповів на його листа. Вирішив, що завтра неодмінно заскочить до нього, чи, бува, не скоїлося з ним чого...

Але назавтра прийшла листівка. Міклош довго милувався великою маркою: жеребець гарцює по степу під незорим блакитним небом.

Старий Міклош і про це потурбувався. Він ще не забув, що його синок у дитинстві обожнював незвичайні марки.

«Дорогий мій сину, якимось іще тягнемо. Пиши про Ільдико. Про Ільдико пиши. Пиши».

Його здивували оті кілька слів, що повторювалися. Що не кажи, старість не радість.

Проте він заспокоївся. Розіклав заварні тістечка на тарілці. По-цирковому, жонглюючи однією рукою, поставив тарілку Ільдико на укривало.

— Прийми від свого покійного слуги!

З обличчя Ільдико вже зник рум'янець, її примружені очі зблискували білками кольору слонової кістки.

— Наприкінці тижня мене випишуть,— промовила вона стиха.

— Я побалакаю з головлікарем,— заспокоїв її Міклош.

— Я виписуюсь на свою відповідальність,— вела далі Ільдико.— Не нидіти ж мені у ліжку.

— Гаразд,— погодився Міклош і погладив її руку.— Вдома також можна відпочити.

Ільдико замовкла. Тільки вуста її ворушилися. Міклош, сердячись, помітив, що вона лічить тістечка і подумки підраховує, скільки вони коштують.

— Іж, вони свіжі.

— А все інше вдасться,— промовила раптом Ільдико.

Міклош вирячився на неї, не розуміючи, про що вона говорить.

— Я її вбила. Я знаю, ти так вважаєш. Але я беру на себе відповідальність. Візьму на себе і це. Я сама. За

всіх.— Впала горілиць на ліжко. Руки викинула вперед, ніби прибираючи героїчної пози.

— Ти тільки не берися, за що не слід,— енергійно заявив Міклош.— Вона це вчинила в нападі істерії. Думала налякати отого типа. Двадцять пігулок шевеналу. Гадала, це не смертельна доза. Але прорахувалася своєю капустяною головою.

— Дуже мило,— прошепотіла Ільдико,— дуже мило з твого боку, що ти так лукаво прикидаєшся.

— Той суб'єкт однаково б її покинув. Хоча б вона і народила дитину. Не вводь себе в оману, опісля ми...

— Бачу, лікар тебе попередив. Попередив, щоб ти остерігався хвилювати мене.

— Потім, удома все обміркуємо,— рішуче заявив Міклош,— щоб не було більше цих дурних примх, самоїдства. Та й квит.

Ільдико всміхнулася.

— Якби ти раніше мене послухалася, то цього могло б і не статися.— Міклош окинув поглядом лікарняну палату.— Але, як то кажуть, лихо навчить,— додав він поквалливо.

— А тобі не спадало на думку, що ти теж цьому сприяв? — запитала Ільдико, крутячи гудзик на укривалі.

— Я?! — вигукнув Міклош. Він ледве стримувався, щоб не закричати.— І ти ще смієш мене звинувачувати?

— Дурні ці лікарі,— сказала Ільдико.— Лізли мені в душу. Але я не нарікаю. Вони гадають, що це допомагає.— Гудзик на укривалі відірвався, Ільдико засунула його під подушку.

— Пора вже йти,— підвівся Міклош.— На мене чекають у корчмі.

— Біжи,— прошепотіла йому вслід захриплим голосом Ільдико,— тікай у білу хижку до свого Діда Мороза.

— Ну? — гордовито запитав головлікар.— Що ви скажете? Чи швидко вона поправляється? Гай-гай, молодість, любов — то найкращі ліки. І сила волі в неї є, вона вміє себе тримати в руках, а це в таких випадках найголовніше. Що ж, раз її так тягне додому, то я не заперечую. Коли ви з нею поруч, я не боюся рецидиву. Теперішні молоді чоловіки могли б у вас повчитися...

Тітка Турбуц попросила у нього ще сто форинтів і побіцяла приготувати на суботу пташиного молока зі справдешнім ваніліном.

— Я не маю серця на бідолашненьку голубку,— заявила вона.— Бідолашна моя, замучена голубка...

У п'ятницю Ільдико вже сиділа у піжамі в лікарняному коридорі. З її одягу надто вирізнялися плетені солом'яні капці.

Міклош виклав перед нею розкішну шовкову сукню з чорним мереживом.

— Скинь оте дрантя...

Ільдико перевдягнулася. Навіть не глянула на бирку з ціною, що висіла збоку.

— Не сердься,— мовила вона стиха, нагнулася до нього й поцілувала.— Минулого разу я була несправедлива щодо тебе. Я не хотіла тебе образити. Ти славний, добрий. І дужий по-своєму. Я не забуду, як ти підхопив мене на руки і затулив мені носа своїм шарфом...— В ясноті скляної галереї її сумні очі світилися щирою вдячністю. Губами вона торкнулася руки Міклоша.

Міклош пригорнув її до себе.

— Ну-ну,— мовив заспокійливо. Ільдико занурила своє обличчя у його волосся.— Не треба...

— Якщо ми вже й не любимо одне одного,— провадила Ільдико,— все ж був би сенс...

— Ти ж знаєш, що я кохаю тебе,— муркотів Міклош, і йому було дуже жаль Ільдико. Так само, мабуть, стискалося і серце старого Міклоша, коли він бачив натерту твердим коміром шию вихованця дитбудинку.

«Оце і є любов,— подумав він зворушено,— може, навіть і кохання. Очищене від інстинктів кохання».

«Земних інстинктів»,— так він сформулював поняття, розпливчасто, щоб ніщо не розладнало їхньої раптової мирної злагоди.

Вони відійшли в куточок коридора. Міклош переніс туди бамбукові стільці, тримаючи їх над головою. Кілька жінок з опухлими очима, розпелехані, святобливо спостерігали за ними.

— Нас усього трое у палаті,— сказала Ільдико.— Можеш собі уявити, якби мене помістили туди, де вісімнадцятеро душ... Яких хворих там тільки немає: невроз, вовчанка... Це дуже мило з боку професора. Все-таки інтелігент бачить інтелігента...

— Ластівко моя,— казав їй Міклош, усміхаючись,— ластівко моя наївна! Помаленьку наближається кінець опалювального сезону. Невдовзі ти зможеш співати на уроках, як це робила колись... Як я любив слухати, коли ти співала.

Він чув, як вона співала. На початку листопада кілька вечорів підряд, теплим альтом, У неї був навдивовижу

глибокий і сильний голос, до того ж вона якось по-особливому складала губи, тільки верхня губа рухалася то вправо, то вліво по горизонтальній лінії, наче губна гармошка.

Вона перестала співати тоді, коли Трудіка вилізла з-під столу й заревіла, намагаючись її перекрити.

— Я вже давно не співаю,— відповіла Ільдико.— І в школі теж. Спочатку... спочатку я часто співала для них, так-так...

Не могла пригадати, на якому саме уроці співів вона вперше відмовилася. Вперше відчула, що співати — зайва розкіш, коли так багато пильних справ.

Міклош обняв її за талію.

«Певне потерпає,— подумав він, намагаючись її зрозуміти,— що вдома страшенний розгاردіяш».

— Поки ти вернешся додому, там буде взірцевий лад.

Відтак став гордо розповідати, не опускаючи найдрібнішої деталі, як він організував похорон.

— А то все дурниці, щоб ти... щоб ти там не вигадувала,— додав він заспокійливо.— Вона сама йшла назустріч своїй смерті...

Ільдико зітхнула.

— А Трудіка навіть поправилася. Йй-право, то було просто наше упередження, ми ж досі ще нічого такого не пробували. Вистачить одного слова — і директор домовиться про місце для неї...

— Старий Міклош не сердиться, що ти не заходив до нього? — тихо запитала Ільдико.

— Хтозна. Не так-то легко йому вже рухатися в такому віці,— відповів Міклош. Але не признався, що майже нічого не написав старому. Пізніше пояснить.

— Втім, я однаково на багато не розраховую...— Ільдико зіжмакала на шиї нейлонове мереживо.

— Не бешкетуй! Коли б ти знала, як я без тебе занудьгувався! Що я пережив за ці кілька днів...

«У нього не залишилося жодної пари чистих шкарпеток,— подумала Ільдико.— І мерзне у тій вузькій кімнаті... Напевне, вже й розтринькав наперед усю квітневу зарплату... Його можна зрозуміти. Можна зрозуміти й обійтися без докорів. Один тільки похорон коштує стільки, як...»

Вона трошки пожвавішала. Витягла з кишені недогризок олівця і паперову серветку з буфету, що на першому поверсі.

Міклош злякано вирячився на брудний недогризок олівця.

— Ну, давай, викладай,— сказала Ільдико.— З'ясуємо все начистоту... Звичайно, зарплату за квітень ти вибрав... Розлініяла серветку, справа написала велику літеру «П», а зліва «В».

— Вважаймо, що це нетто...

Міклош жалібно диктував видатки, називаючи приблизну заокруглену цифру. Ільдико записувала дедалі повільніше.

— Пишний похорон, вінок із живих квітів? П'ятсот форинтів тільки сестричкам? Півсклянки соку — це два кіло апельсинів? Я не маю окремого догляду: навіщо давати лікареві? Асистент лікаря до мене й не підходив... Чотириста форинтів тітці Турбуц? Ці капці — триста двадцять? — вона збуджено скинула їх з ніг. Стукнула олівцем по бамбуковому столі.— З чого? Міклоше, ради бога, з чого?

— Не лякайся,— почав був Міклош,— до вкладу в ощадній касі я не торкався. Ощадна книжка у тебе, в твоїй сумочці...

Ільдико сумовито підраховувала стовпчики з цифрами.

— Ціла маєтність геть ні за що. Маєтність...

Міклош признався, що позичив гроші. Після цього Ільдико впала ще в більший розпач. Записала борг у рубрику «П». Підсумувала.

— Не збігається. Голубе, не збігається. І від учителів ти дістав шістсот. Вони надають допомогу, коли помирає хтось із рідні. А де решта? Близько тисячі?

— Трудіку залишимо в інтернаті,— спробував ухилитися Міклош.

— Трудіка негайно повернеться. Тут не може бути двох думок. А де решта — ціла тисяча?..

— Як на те, що з тобою сталося,— сказав ехидно Міклош,— твій мозок працює досить жваво... Де вони, де вони, хіба я знаю. І шоколад я купував Трудіці.

«Кімнатний фонтан,— згадав він.— Я його навіть не записав. Вона одразу викриє, як тільки гляне на шафу... Але справді, куди поділися оті дрантиві гроші? Адже я жодного разу по-справжньому не обідав...»

— Півроку доведеться сплачувати борги,— констатувала Ільдико й стиснула спинку бамбукового стільця.— Навіть тепер, коли я опинилася в лікарні... Навіть тепер тобі бракує розсудливості. Навіть тепер ти не жалієш мене, хоч і бачиш, що через тебе...

Міклош підвівся. Він не міг зносити таких сцен.

— Ти сама себе довела до такого стану. Певна річ, спо-

чатку довівши до нього інших. Чи це матір, чи сестра — то бі було байдуже. Якби ти побачила, як вистрибує оте нещасне дитинча у тому садку... Як воно радіє волі...

«Хай тепер лікар робить зі мною, що хоче! «Не хвилювати її, в жодному разі не хвилювати!»

Хіба ж можна таке витримати? Реальність змушує... Однаково кінець один: її колись відпровадять у божевільню...»

Ільдико піднесла до обличчя паперову серветку, її почало млоїти. Побігла, налягла тілом на двері туалету.

Міклош помчав за нею, біля дверей пристав. Зірвав із шії краватку.

«Погано їй буде там. Знову курс лікування сном. Лікарєві докори. Який скандал!

Вона таки хвора. Хвора, бідолашна. П'ять хвилин почекаю,— вирішив він і витер піт з чола.— А потім піду до неї. Новий напад. Чому я ніяк не можу стриматися, помовчати, ну, не тварюка я?..»

Не минуло й п'яти хвилин, як Ільдико відчинила двері. Обличчя в неї було ще мокре після вмивання, вона витерла його полою халата.

— Ти ще тут? — запитала вона Міклоша. Зміряла його гострим, як діамант, поглядом, навіть не зворухнувши високо піднесеною головою.— Я не розклеїлася. Я вилікувалася, друже, остаточно. Завтра я йду додому. А ти забирайся. Пасися й далі, якщо гадаєш, що життя, то велике поле, пасися. Але не моїм коштом.— Вона злісно зіщулила очі.— З нас двох ти перший віддаси кінці. Присягаю.

Міклош попросив у тітки Турбуц подорожній кошіль. Кошіль пах яблуками, аж серце розривалося. У ньому вони зі старим Міклошем носили восени яблука.

На Келенвельд — ні. Зіпсувалося небесне горно, квітень випав холодний, по радіо повідомили: щоночі можливі заморозки на поверхні ґрунту.

Дядько Герці запропонував день-два побути в нього, але він не хоче. Вони всі такі дворушники. Про все доносять Капеллеру, ледве діждуться, коли його спекаються, тихо, не порушуючи формальних приписів.

Тітка Турбуц розплакалася, пробувала була втрутитися.

— Я вас люблю,— бідкалася вона,— як рідних діток. Жахливо дивитися на це все і не могли втрутитись. Це все наш час, повірте мені, вся причина в ньому... Доба, в яку ми живемо, вбила любов. Думаєте, кому тепер добре? Тільки тим, хто мандрує по світу з набитим рюкзаком.

Міклош сів у передпокої на закриту плетену скриньку для білизни, поклав дочекатися приходу Ільдико. А що як їй потрібен буде догляд? У кожному разі, ці кілька днів він ставитиметься до неї по-дружньому, виконуючи свій людський обов'язок.

Краще було б підготувати старого, бо потім йому буде дуже важко все це пояснити. Хоча про шлюб він має свою думку. Не випадково ж нікому не розповідає про свою дружину.

Заново відтворював у пам'яті своє минуле. Надходить весна, розквітають дерева. Старий Міклош садить шовковицю. Старий Міклош проводить опилування. Старий Міклош смажить яечню на салі.

Старий Міклош... Як сталося, що він увів його у своє життя, як сталося, що відпустив його, ради чого? Власне, ради кого?

Почувся гуркіт ліфта. Ні, це не Ільдико. Вона піднімається пішки.

І все-таки це була вона.

— Я загубила свої ключі,— сказала вона Міклошу,— а чи Трудіка їх украла ще раніше.

Тітка Турбуц підійшла до неї з розпростертими обіймами. Ільдико перша обняла її.

— Тітко Турбуц, дорога тітко Турбуц... отой чудовий бульйон! Я не заслужила на таке. Але після того, що я пережила, все переіначиться, відновиться наш спокій!

— Моя Ільдико... Люди знервовані, я це розумію. Я хочу тепер тільки одного, аби ця гарна пара...— махнула рукою на Міклоша,— аби ця гарна пара знову зажила у злагоді. Що мені тобі сказати, моя голубко? Любов — то ілюзія, чарівна ілюзія серця... Але й самому жити погано, ой як гірко, ой як сумно...— Вона з надією дивилася на них, потім тактовно вийшла на кухню.— Поїжте разом пташиного молочка... удвох, як голубки.

— Бачу, ти вже спакувався,— озвалася Ільдико.

— Якби ти зателефонувала кербудові, я б вийшов тебе зустріти. Існують же якісь узвичаєні норми — з лікарні сама, без супроводу...

— Я чудово себе почуваю,— відповіла Ільдико і показала на плетену скриньку.— Ти не викинув з неї нічого?

— Будь ласка, якщо хочеш, можеш перевірити. Я взяв тільки те, з чим прийшов.

— У тебе його небагато,— скривилася Ільдико.— Що ти скажеш про цей холодний вітер?

— Незвичне явище перед великоднем.

— І ця темрява... Небо наче закіптюжене.

— Якщо хочеш,— сказав Міклош і почав згадувати, що там у скрині,— я кілька днів ще можу побути вдома, поки ти зміцнієш.

— І куди ж, куди? — запитала Ільдико. Вона не могла відірвати погляду від пакунку.

— До старого,— відповів Міклош із перебільшеним пафосом.— До мого рідного старого.

— Правильно. Що ж, іди.

— Не лякайся, я не хочу...

— Хіба це ви не разом придумали? — Ільдико обійшла скриньку.— Хіба ви не разом придумали, як визволити рай від змія?

— Він про це нічогосінько не знає,— сказав Міклош.— Йому буде важко все це пережити.

— Що, мені ще й жаліти його?

— Він тебе любив. Любив...

— Ти згодом йому поясниш усе із знанням справи. Тоді він напевне перестане мене любити. Між іншим, мені начхати на таку любов. Хай піклується про тебе, хай пере твої сорочки в отому середньовічному казані...

— Не говори, чого не знаєш,— сказав Міклош.— Я забороняю тобі паплюжити це слово: «любов»...— Вхопився за ручку скриньки, відтягуючи її до дверей. Треба було викликати носія чи вантажне таксі.

«Я пришлю по неї,— спало йому на думку. Він набрав у груди повітря.— Вийду так, без речей. Підготую старого. Потім пришлю по скриньку. Принаймні, не так впадатиме у вічі виїзд».

— Твою зарплату я вибрав,— гукнув він Ільдико.— Знайдеш її під укривалом, вона вся там, я її не чіпав. Своїм колегам можеш пояснювати як хочеш. Але я і старий Міклош усе одно знатимемо, як це сталося насправді.

— Я маю тобі дещо повідомити,— невимушено мовила Ільдико.

«Повідомити! — подумав Міклош.— І як гордо, бадьоро стоїть вона на зношених підборах... Геть звідси, поки я не скрутив отої твоєї тонкої шиї. Поки не зробила з мене вбивці... З мене, хто й мухи не скривдить!» — Міклош розчулився і пройнявся до себе жалем.

— Завтра о четвертій я пришлю по неї,— показав він на скриню.— Пиши, якщо раптом щось буде треба. Ну, викладай свої «важливі повідомлення».

— О четвертій я їду в дитбудинок по Трудіку.

— Що ж, хай тоді буде о шостій. Між шостою і сьомою.

— Так от, повідомлення...— мовила Ільдико.— Важливе.

«Не починаймо знову,— Міклош нарешті оговтався. Заграв м'язами.— Найголовніше те, що ти видужала. Адже ти вже здорова, чи не так?»

— Це стосується нас обох. Виграла облигація на триста форинтів.

— Ти що, й облигації носила потайки у своїй сумочці?

— Я знаю напам'ять номери.

— Забери собі,— всміхнувся Міклош.— Візьми собі всю суму.— Зробивши цей жест, він вийшов, простеживши за тим, щоб замок ефектно клацнув за ним.

«Взагалі то я їх купував,— згадав він біля воріт. Підняв комір пальта.— Вітер пронизує до кісток. Так говорять про таку погоду. І це — перед великоднем!

Там було затишніше, біля кахельної грубки. Підігріте вино з гвоздикою... анисові тістечка...»

Ільдико відкрила плетену скриньку, Машинально перебрала все, що в ній лежало.

Потім зайшла до кімнати й зупинилась, вражена її чистотою. Ще й вогонь жеврів у грубці. Це все тітка Турбуц!

Кинула погляд на шафу.

«Кімнатний фонтан!» — Застебнула на собі пальто. Треба поїхати туди,— майнуло в її голові.— Запитаю його, куди поділася ця дорога річ. Я можу поїхати, у мене є причина. Так... Хай буде скандал. Раз він здатний так розмовляти зі мною, як тоді у клініці... Якщо й тоді, коли дружина опинилась у такому стані, він не може вести нормального життя... вести нормальний спосіб життя...»

Тітка Турбуц почула, як хряснули двері. Хутко вийшла зі своєї кімнати, дрібчучи ногами. Певно, вони вийшли разом. Разом і повернуться додому. А вона тим часом підтримуватиме вогонь. Це не дуже втомливо. Тепла кімната й ситий шлунок — і чорт здасться не такий страшний.

Пташине молоко поклала в морозильник.

Ільдико не відчувала холоду, поки не вийшла з електрички. Але щойно опинилась на незабудованому пустищі, як її підхопив вітер, турнув у спину і вже не переставав ритмічно її підштовхувати. Вона напружила всі свої сили.

«Було б смішно, якби вітер виявився дужчим...»

З землі ледь витикалася ніжна травичка. Незважаючи на смарагдову брость, гілки дерев під холодними свинцевими хмарами здавалися голими. І ще беззахиснішими, ніж узимку.

Борючися з вітром, вона крок за кроком п'ялася косогором.

Спотикаючись, відчинила ворота. Вітер змінив напрям і раптом турнув її у спину.

Вона простяглася біля кухонного столу. Лікар попереджав: «Жіночко, не жартуйте зі своїм здоров'ям! Не рубайте гілки, на якій сидите. Досить і того, що з вами було».

Вона похукала на пальці. Скинула туфлі, потерла ступні. Витерла скатертиною холодні сльози.

В такому вигляді вона не покажеться йому на очі.

«Вибачте, що вас турбую... Я через кімнатний фонтан... Це мало не злодійство».

Ні, це вона скаже наостанку.

«Вважаю, це буде справедливо, коли я заявлю отут, перед вами, перед тим, хто зрештою виховав Міклоша, щоб внести ясність...»

Ні, ще рішучіше.

«Хвилиночку, панове. На суд подаю я, щоб не було ніяких непорозумінь, ніяких перешіптувань за моєю спиною. Мене образили.— Улесливі кивки головою.— Не ви мене кидаєте».

«Хоча старий ще міг би все врятувати,— подумала вона і зухвало, без стуку, відчинила двері, що вели у кімнату.— Якщо він підійде до мене й спробує обняти...»

Міклош сидів навпочіпки біля кахельної грубки й роздмухував вогонь. Якийсь чоловік лежав у ліжку. Зарослий білою щетиною старий чоловік з великими вухами і гострим носом. Він скидався на старого Міклоша.

Міклош не здивувався.

— Підійди-но сюди, підпали,— попросив він благально.— Дрова сирі...

Ільдико підійшла до ліжка.

— Дядьку Міклоше... Ви спите? Що вам таке?

Старий кивнув головою, що не спить. Силкувався щось сказати, аби заспокоїти її, але губи не слухалися його.

Ільдико уклякла біля Міклоша на газеті. Відірвала від неї половину, підклала йому під коліна.

— Розширення легенів,— прошепотів Міклош,— і спазми, він задихається. Йому не можна розмовляти.

— Відколи?..

— Тижнів два-три...— Міклош сів на підлогу. Заплакав.— Він лежав тут самотній. Сепешвари приносили щодня трошки гарячого супу.

Вогонь розгорівся. Ільдико вдалося його розпалити.

— Не винувать себе,— сказала вона трохи перегодом.— Винен не ти. Винна відстань...

— Я хотів його захистити... Вберегти від хвилювання...

— Добре ж ти його захищав,— кинула Ільдико різко. Відвернулася від нього, наче від якогось гада, й сіла на край ліжка.

Це вже був інший старий Міклош. Суворіший, страшніший. «Запеклий старий,— подумала Ільдико.— Воліє померти отак, ніж помінати те, до чого звик. Старий упертюх».

— Це добре...— раптом озвався старий Міклош. Ільдико нагнулася до нього. Міклош злякано запротестував.

— Ні... дорогий таточку... не можна...

— Це добре,— вів далі старий Міклош. Слова по одному викочувалися з його вуст, мов важкі кульки крізь липку щілину.— Добре... що... не... напросився... сам... на вашу шию...

Вони слухали його мов громом уражені!

— Погано... бачити... як хтось вмирає.— Він захрипів, наче гавкаючи, прикрив обличчя широким рукавом піжами.

Ільдико зірвалася з місця, побігла на кухню. Міклош за нею.

— Чаю... теплого чаю.

— Він би переїхав,— заявила Ільдико.— Переїхав би сердега. Тільки ти йому не дозволяв. А тепер — ось, будь ласка.

— Яка ти жорстока! Навіть зараз! Ні, ти таки жорстока!

— Можливо, безжалісність і допоможе. Раз твоя доброта така згубна.

Вони не могли довго отак стояти на холодній кам'яній підлозі в кухні, зайшли в кімнату. Ільдико кинулася прибирати, запоралася.

— Він одужає, правда? — запитав її Міклош жадібно.— Ти така розумна... Правда, він видужає?

Старий Міклош глипнув на Ільдико.

«Скажи йому,— думав він,— що це зайве питання. Було б краще, якби ви не приходили, аж поки... І як я тільки пробовкався родині Сепешварів про вашу адресу... Ледве доплентався до пошти, а потім знову зліг, стільки обєрігав вас, хотілося б уберегти і тепер, мої діти. Щоправда, мені хотілося дістати від вас назад те, що я тобі, Міклошко, колись подарував... Я, грішний, хотів, аби воно повернулося до мене... Хотів мати оте укривало, що лежало на

моїх колінах, картату ковдру, що Юстинка виносила під черешню, коли поночіло».

— Ми відвеземо вас до лікарні. Я викличу «швидку допомогу»,— провадив Міклош, безпорадно крутячи в руках ліки.

— Так,— сказав старий Міклош, переборюючи себе.— Це зручно. Як-не-як лікарня.

Ільдико пильнувала за кожним його рухом, поривалася заглянути йому в очі.

— Міклоше,— гукнула вона,— він не хоче до лікарні. Згоджується тільки ради нас, розумієш?

— Але залишити його тут ми не можемо. Дільничний лікар якийсь шарлатан... Щоб це лишити його отак, у такому стані... Не бійся, дідусю...

«У дільничного лікаря лежить моє доручення, Міклошко. Воно стверджує, що я беру на себе відповідальність. Я хотів, щоб саме так закінчилося моє життя. Краще задихнутися, ніж кровотеча з носа. Задуха це страшніше. Але принаймні «суха»-смерть. Після неї чисте ліжко, підлога. «Чиста» смерть.

Але ще не тепер. Це ще потриває місяць, діти мої. На якийсь час мені ще й покращає. І все ж таки це початок кінця! Жаль, що я не можу вам пояснити цього ширше, зрозуміліше».

Ільдико знову вийшла на кухню, махнула Міклошеві. Він вийшов слідом за нею.

Старий Міклош добре чув їхні голоси, у нього був ще добрий слух.

— Найmemo для нього доглядальницю. Професійну санітарку,— сказала Ільдико.

— За тисячу форинтів на місяць,— констатував гірко Міклош.— Тисячу на місяць, а ти...

— Тебе так ще ніщо й не навчило. Так ще ніщо й не навчило!

— Неправда, і тоді б не було краще,— провадив Міклош, затинаючись від розпачу.— Тоді б його звели у могилу твої примхи, твоє коверзування...

— ...рішення наше остаточне. Ми з тобою і так розлучаємося, чи не так? Але тепер, біля хворого, стримуйся,— лунали тверді, мудрі фрази Ільдико.— Забудь тепер свої особисті образи.

— ...якщо він помре, якщо він отак помре, я збожеволюю.

— Мені простіше,— сказала Ільдико,— я принаймні вже

не любила своєї. Так, це правда. «Жорстока правда», як ти її називаєш.

«Тобі важче,— подумав старий.— Все знову падає на тебе, у тебе немає нікого, хто б міг заглушити твій біль».

Потім його почало душити, якийсь час він нічого не чув.

Заплющив очі і вдавав, що спить, коли вони підійшли до його ліжка й поставали обабіч.

— Це щастя, що він ще може спати,— прошепотіла Ільдико.— Коли прокинеться, я виперу йому піжаму, зварю рідке яйце, воно саме прослизатиме, і ковтати не треба.

— Чи можемо ми прийняти від тебе таку жертву? — запитав Міклош.

— Ти до мене з камінням,— відповіла Ільдико,— а я до тебе з хлібом¹.

— Знову роль великомучениці?

— Ти продав кімнатний фонтан?

— І через це ти приїхала в отаку негоду? Ні, ти таки рабиня...

— Не тут,— перебила його Ільдико.— Потім, на суді. Там ти матимеш нагоду перелічити всі мої гріхи.

«Боже мій,— подумав старий Міклош, і сльози мимоволі покотились у нього з очей.— Боже мій, боже мій. Ваші гріхи... Таж ви двоє праведників! Двоє праведників, натуральних, у чистому вигляді. Проте щонайкращі наміри не врятують, якщо ви нездатні поступитися одне одному... Отак само я втратив Юстинку, Юстинку, з її рамкою для вишивання, з її бриликом... Якби я міг вам розповісти, якби ви мене зрозуміли...»

— Якась плутанина, все-таки неясно,— сказав Міклош. Обличчя його засіпалося.— Ми не так умовлялися, Ільдико. Хоч би що там сталося: не так.

— Ти й розлучитися без цього не зможеш,— Ільдико кволо посміхнулася. Старий Міклош бачив її посмішку крізь вії.— Навіть розлучитися не зможеш, поки принаймні хтось один не визнає своєї поразки.

З-під подушки старого Міклоша звисала скатертину. Міклош неуважно витягнув її. Зелені листочки, незугарні зелені листочки, вишиті шовковими нитками.

— Бідолашний...— Вони скрутили ту шмату, наміряючись підкласти її хворому під голову. Старий Міклош розплющив очі. Благально глянув на скатертину.

Ільдико взяла її з рук Міклоша, згорнула гарненько і поклала старому на голову.

¹ Вислів з біблії.

— Можливо, то якась пам'ятка.

Старий Міклош поклав руки долонями догори, випростав пальці. Ільдико торкнула їх пучками.

— Діти мої...

— Тобі не можна! — вигукнув Міклош.

— Діти мої,— повторив старий Міклош.— Помиріться,.. А не звинувачуйте...

— Спи,— попросив його Міклош злякано.— Тобі треба спати.

— ...не звинувачуйте... одне одного... Я...— старий Міклош повернувся на бік і знову накрив голову полою піжами.— Я...

— Дорогий дідусю,— Міклош погладив укривало.— Любий дідусю, йой, що ви таке кажете...

«Що я тобі дав у житті, сину мій? — старий Міклош хапав ротом повітря.— Що я міг тобі дати: не встигли ми з Юстинкою. Твоя шия вся була зранена тим твердим комірцем... А я не знаходив часу, щоб пришити тобі новий уже й тоді, коли рана давно загоїлася... Мов той старий герой, я хотів перетерпіти останні дні на самотині, з чистого самолюбства, просто так, щоб не бути для вас тягарем... Це я вас довів до такого!

Ільдико підняла йому голову, влила крізь зуби ліки й теплий чай. Чай вилився назад.

Але старий, певно, вже встиг заспокоїтися.

— Ні,— попросила Ільдико,— вам не можна розмовляти, дядьку Міклоше.— І суворо тупнула ногою.— Не можна...

— Будинок,— сказав старий Міклош.— Продати. Негайно. Щоб ніхто в ньому не жив.

— Йой, дорогий дідусю...

— Негайно, і щоб купили квартиру. Ільдико. Це зробиш ти.

— Ільдико? — розпачливо вигукнув Міклош.— Вона й справді тебе послухає. Чому ти дозволяєш заживо себе ховати?

— Дякую,— сказала Ільдико й міцніше взяла старого за руку.— Дякую.

Міклош вражено дивився на них. Він дивувався тому спокоеві, що його випромінювало обличчя старого Міклоша, тому лагідному виразові, що з'являвся на ньому, коли Ільдико звертала на вмирущого свій погляд.

— Ні,— скрикнула вона і відійшла від ліжка.— І що воно за світ такий?

«Всяка смерть на користь,— міркував собі старий.—

Після неї завжди щось лишається. Може, мені треба було більше для них наскладати, може, з мене буде мало користі. Що там та хата! Білий домочок — то не так багато, тільки основа, тільки гніздо, дайте-но сюди ваші руки...»

Міклош зупинився біля дверей.

— Завтра наймемо санітарку. Вже з завтрашнього дня,— заявив він сердито.

«Якийсь місяць-два, хай і більше Ільдико могла б уже пожертвувати, не камінне ж у неї серце, та й навіщо заводити мову про такі страшні речі, адже він ще не вмер...»

— Найкращу санітарку,— Ільдико не дала старому Міклошеві піднести руку.— Хоча б скільки це коштувало.

«Хай побачить тепер, що я не скупую. Зніму з книжки. Може, він протягне ще й півроку, бідолаха, хоча чим скоріше, тим краще для нього, принаймні уникне зайвих страждань».

Старий Міклош поволі підвівся у ліжку.

— Оті ліки,— показав він рукою на скляночку,— просто чудо. Вони добре допомагають. Я вже відчуваю їхню дію.

Ільдико підтримувала його за спину.

«Якщо це затягнеться і на рік, все одно не варто шкодувати. Я б і так пішла на це, і без того, адже це мій обов'язок, адже я і досі виконувала все, що призначалося мені долею, ніколи не ухилялася, в цьому мені не дорікне й ворог. Міклош це знає, напевно знає, тільки не хоче визнати... Коли дивитися правді у вічі, то за таких обст а в и н...»

Міклош присів на ліжку з другого боку. Старий притягнув до себе і його руку. Тримавши в долоні їхні пальці, він відчував, як б'ються їхні серця, йому здавалося, наче їхня кров циркулює і в ньому, еднаючи їх усіх.

«Як це так,— подумав Міклош,— що молодята мусять доти стягуватися, поки в їхній родині хтось не помре?.. Якщо він не одужає, якщо це, боронь боже, вже кінець, я знову сюди переїду й Ільдико заберу з собою, як захоче, вона гарно тепер поводитьсь, підтримує старого за голову, піклується про нього; я навчився у тебе, дорогий дідусю, пробачати людям... А втім, ти дужий, ти ще поправишся. Я хотів би, щоб ти жив вічно, тільки, на жаль, це залежить не від мене, а від всевишніх сил чи як воно там називається...»

«Щонайбільше це потриває ще півроку,— міркувала Ільдико,— але за цей час його треба озолотити. Я сидітиму на ліжку біля нього, читатиму йому, тепер він уже розуміє,

я це відчуваю, він підтримує мою позицію, хоча з запізненням. Ми посадимо його на діету, і якщо раптом це все-таки станеться, ми одразу переводимо будинок у гроші. У Беатрисі Мальмош є знайомий агент з продажу і купівлі нерухомості, знається на таких справах і тітка Турбуц. Потім купимо собі квартиру з лоджією, для Міклоша посадимо олеандр на балконі, матиме з чого витинати свої фігури, й тоді згодом зрозуміє і він, і буде вдячний мені, що я зуміла виявити наполегливість, не дала йому пропасти, він непоганий парубок, коли сидить отак, заглибившись у свої думки; якщо ми тепер розлучимося, то у нього нікого не зостанеться, він почуває себе грішником, карається думкою, що це саме через нього... Велика дитина, їй-право, велика дитина».

— Ну от,— сказав старий Міклош, стискаючи її руки.— Ось так.

«Може ж, усе-таки порозумієтеся... Пригорніться, любі мої, пригорніться одне до одного, поки не пізно, поки ще є час, немає гріхів завеликих, ніякий гріх не даремний, якщо він підводить ближче до істини, до світла. З'єднайте свої серця, я не вмю переконати, у мене немає доводів, обніміться, мої любі, ох, задихаюся...»

— Ільдико,— розчулився Міклош,— пам'ятаймо тільки про те, що було в нас гарного. В ті незабутні хвилини...

— На косогорі,— підхопила Ільдико.— Але тепер потурбуймося про нього. Наше життя ще попереду. Спільне,— великодушно закінчила вона його думку.

«Вона боїться,— подумав Міклош,— боїться, що може все втратити. Але я витримаю біля неї, я чоловік. Ти ще підв'язуватимеш виноград, ніжно щось муркочучи, я вже наче бачу ту картину: осінь, досягають персики завбільшки в дитячу голівку, ми качаємося по траві під хатою, на просторі, тобі не доводиться міряти життя сантиметрами. А який гарний сад восени — і не сказати.... Співнюється закон природи, дорогий мій старий Міклоше, але санітарку ти матимеш до останнього дня, професіоналку, я пристаю на це...»

«Він порозумнішає, навчиться на своїх помилках,— подумала Ільдико.— Своя квартира в центрі міста — це вже занадто. Але на дві кімнати з усіма вигодами у нас вистачить. І тоді я виділю, не пошкодую десять тисяч на поїздку в Париж. Що не кажи, нелегко буде пережити похорон, дарма що йому вже сімдесят шість — вік, до якого в цій

біганині я напевно не доживу. Квартиру матусину опечатали, але якби я зуміла довести свої права... Могла б тоді випити й дві йоффи, прокотитися на таксі раз-двічі, інколи, за таких обставин...»

«Вона житиме собі тут, порядкуватиме на свою вподобу, досхочу підрізатиме кущі, це піде на користь такому великому садові, її вже давно треба було увести в цей мальовничий світ, щоб помилювалася на дерева, побачила, як вони ростуть, як на них спроквола досягають фрукти. Я вирву її з отої сірої буденщини, поки її не задавило кам'яне громаддя великого міста...»

«Найперше, це продати хату після всього. Щоб його не мучили спогади. Він його дуже любив, любити він уміє, по-своєму, на свій ведмежий лад. Тихенько собі поховаємо його, він постоїть біля могили, я помовчу, дам йому виплакаться, потім трусну його за плечі, щоб прочувся від своєї дрімучої лінії...»

— У мене таке відчуття, наче я вдруге одружуюся,— заспокійливо мовив Міклош, звертаючись до Ільдико й старого.— Почнімо все спочатку.

Старий Міклош відкинув голову назад, чоло йому збрижили тривожні зморшки, він дослухався до свисту вітру, дивився, як зірвані бруньки вдаряють у шибки.

— Оце так погода! — Ільдико запнула вікно полотняними фіранками.

— На великодню п'ятницю!

Старий звівся на лікті. Трохи подумав, змігся на силі. Відняв од Міклоша свою руку.

— Це довго не потриває.

І з упертою певністю дитини став лічити на пальцях:

— П'ятниця. Завтра субота. А там — великодня неділя.

Йокаї А.

И75 Дебет — кредит: Роман. (Перекл. з угорської І. Мегели і М. Лембака).— К.: Молодь, 1983.— 216 с.

Психологічний роман сучасної угорської письменниці про життя молодого подружжя повчальний для молоді, в ньому порушено важливі морально-етичні проблеми.

И 4702590200—114 106.84.
М228(04)—83

И(Угор)

АННА ИОКАИ

ДЕБЕТ — КРЕДИТ

Роман

Перевод с венгерского

Ивана Петровича Мегелы

и Николая Васильевича Лембака

Киев. Издательство ЦК ЛКСМУ

«Молодь». 1983

(На украинском языке)

Художественное оформление *О. М. Коспи*

Редактор *В. О. Корнієнко*

Художній редактор *В. І. Пойда*

Технічний редактор *Т. І. Семченко*

Коректори *Л. М. Гримальська, Р. О. Кондрацька*

Інформ. бланк 1295

Здано до набору 30.05.83. Підписано до друку 16.08.83. Формат 84×108 1/32. Папір друк. № 2. Гарнітура Літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 11,34. Умовн. фарбовідб. 11,66. Обл.-вид. арк. 13,28. Тираж 50 000 пр. Зам. 3—325. Ціна 1 крб. 50 к.

Поліграфкомбінат ордена «Знак Пошани» видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодь». Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, вул. Пархоменка, 38—44.

1895. 50K.